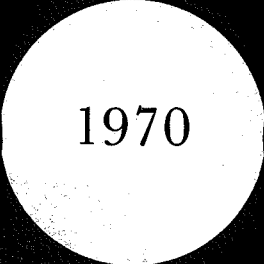

Sprog i Norden

1970

Sprog i Norden

1970

ÅRSSKRIFT FOR
DE NORDISKE SPROGNÆVN

UDGIVET AF
DANSK SPROGNÆVN

I kommission hos

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG A.S.
KØBENHAVN 1970

Denne bog er også udgivet i Norge og Sverige,
i begge lande under titlen *Språk i Norden*

© Dansk Sprognævn

Odense 1970

Andelsbogtrykkeriet i Odense

ISBN 87 00 33991 1

Sprog i Norden

1970

ÅRSSKRIFT FOR
DE NORDISKE SPROGNÆVN

UDGIVET AF
DANSK SPROGNÆVN

I kommission hos
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG A.S.
KØBENHAVN 1970

Denne bog er også udgivet i Norge og Sverige,
i begge lande under titlen *Språk i Norden*

© Dansk Sprognævn

Odense 1970

Andelsbogtrykkeriet i Odense

ISBN 87 00 33991 1

Innehåll

Det nordiska rättstavningsmötet 1869 och hundra års svensk rättstavning, av <i>Carl Ivar Ståhle</i> ..	5
Den retskrivningsmässige udvikling i Danmark siden det nordiske retskrivningsmøde i Stockholm 1869, af <i>Henning Spang-Hanssen</i>	37
Utvikling i norsk rettskriving etter Stockholmsmötet 1869, av <i>Alf Helevik</i>	49
Nordisk språksamarbeid, av <i>Arnulv Sudmann</i> ..	66
Sprognævn og offentlighed. Erfaringer fra arbejdet i Dansk Sprognævn, af <i>Poul Lindegård Hjorth</i>	107
Språkvården och massmedierna, av <i>Bertil Molde</i>	126
Finsk purism och nationalism, av <i>Matti Sadeniemi</i>	145
Oversettelse og språkrøkt, av <i>Carl Hambro</i>	154
Nyare litteratur av intresse för språkvårdsarbetet	
Danmark	162
Norge, av <i>Alfred Jakobsen</i>	166
Sverige, av <i>Gösta Bergman</i> och <i>Margareta Westman</i>	169
Några nyare fackliga ordböcker och ordlistor	180

Indhold

Dansk Sprognævns virksomhed i 1970	5
Svenska språkvårdsnämnden i Finland 1970	8
Institutionen för nufinska 1970	10
Det islandske sprognævns virksomhed i 1970	12
Norsk språknemnds virksomhet i 1970	13
Nämnden för svensk språkvård 1970	16
Nordisk språksamarbeid 1970—71, av <i>Arnulv Sudmann</i>	19
Om svensk og norsk indflydelse på moderne dansk, af <i>Allan Karker</i>	29
Om påverknad på norsk frå andre nordiske språk, av <i>Alf Hellevik</i>	37
Svenska lån från danskan, norskan och finskan, av <i>Gösta Bergman</i>	49
Isländskan i Nordamerika, av <i>Haraldur Bessason</i>	57
Finskan i Amerika, av <i>Pertti Virtaranta</i>	79
Norsk i Amerika: Studier og status, av <i>Einar Haugen</i>	111
Det svenska språket i Amerika, av <i>Nils Hasselmo</i>	125

Det nordiska rättstavningsmötet 1869 och hundra års svensk rättstavning

Av Carl Ivar Ståhle

Rättstavningsmötet 1869

Sommaren 1869 sammanträdde i Stockholm sjutton vetenskapsmän, pedagoger, författare och publicister från Danmark, Norge och Sverige för att dryfta möjligheten att genom rättstavningsreformer närma de dansk-norska och svenska skriftspråken till varandra. Mötet är ett led i 1800-talets vetenskapliga och litterära skandinavism – det fortsätter linjen från de skandinaviska naturforskarnas möte i Göteborg 1839 och nationalekonomernas i Stockholm 1866, där man bl. a. beslöt att anmoda språkmännen att ta upp frågan om en nordisk rättstavning. Efter den politiska skandinavismens bankrutt med Wien-freden 1864 blev det kulturella samarbetet intensivare: i alla tre länderna bildades 1865 nordiska föreningar, 1866–70 utgavs »Nordisk tidskrift för politik, ekonomi och litteratur», på studentmötena hördes inte mer något vapenskrammel, utan i Kristiania juni 1869 diskuterades frågor som nordisk tentamensgiltighet, folkhögskolan, »arbetarsaken». Från början hade man tänkt att behandla rättstavningsfrågan i samband med detta möte, men av skilda skäl kom sammankomsten att förläggas till Stockholm en månad senare, den 25–30 juli.

Huvudlinjen, att i utformningen av de båda skriftspråkens ortografi framförallt låta sig ledas av likheterna mellan språken, var en tanke som tidigt och tydligt utförts av Rasmus Rask; hans rättstavningslära (1826) är utarbetad »med Hensyn til Stamsproget (dvs. fornisländskan) och Nabosproget (dvs. svenskan)». I Danmark fördes tanken vidare av N. M. Petersen, i Norge främst av L. K. Daa och Knud Knudsen. Den andra ledande stavningsprincipen, likaledes energiskt formulerad av Rask, var ljudenligheten: »Udtalen gør sin Ret gjeldende som Skrivningens højeste Grund trods alle andre Hensyn og trods en betydelig Modstand af dem, der lade sig lede af Vanen og mangle Eftertanke til at indse eller Kraft til at følge det rette». Med Leopolds Afhandling om svenska stafsättet (1801) hade det svenska skriftspråket för lång tid framåt fått sin av Svenska Akademien sanktionerade norm, nämligen »bruket», modifierat av språkssystemets egna krav på reda och konsekvens, och det var denna stavning som främst tack vare Almqvists Svensk Rättstavnings-Lära (19 upplagor 1829–81) helt kom att dominera seklets skrivvanor, även under dess ortografiskt oroliga sista decennier. Men också en i princip ljudenlig stavning hade haft sina förespråkare (t. ex. Silverstolpe 1811, Kindblad 1840, Tullberg 1841, von Knorring 1844) och hävdades vid tiden för rättstavningsmötet i Sverige främst av Uppsaladocenten M. B. Richert.

Deltagarna kom från de fyra universitetsstäderna och dessutom Stockholm. De hade utsetts på möten, utlysta efter växlande principer, i Lund och Uppsala av universitetsrektorerna. I Stockholm möttes slutligen (efter några förändringar)

från *Köpenhamn* docenterna Sven Grundtvig och K.

J. Lyngby (nordiska filologer), prof. S. B. Thrige, pastor Joh. Kok,

från *Kristiania* prof. L. K. Daa (historiker och politiker, hade redan på 1840-talet föreslagit ett nordiskt rättstavningsmöte), Henrik Ibsen, överlärarna Knud Knudsen och J. Lökke (prof. S. Bugge var utsedd men kunde inte komma),

från *Lund* doc. K. F. Söderwall och prof. T. Wisén (nordiska filologer), adj. C. E. Schweder,

från *Uppsala* doc. M. B. Richert och prof. C. F. Säve (nordiska filologer), prof. C. G. Malmström (historiker),

från *Stockholm* lektor Artur Hazelius, red. A. Sohlman (*Aftonbladet*), bibl. H. O. Wieselgren (red. för *Ny Illustrerad Tidning*).

Iögonenfallande var att man på svenskt håll hade förbigått Svenska Akademien; en inbjudan skulle emellertid, om den antagits, med säkerhet ha inneburit att det hade blivit den 69-åriga Johan Erik Rydqvist, författare till Svenska språkets lagar och obestridd auktoritet i språkliga frågor, som hade tagit plats i den i övrigt radikala och ganska ungdomliga församlingen (de svenska deltagarnas medelålder var omkr. 40 år). Han kunde förväntas företräda bruket och härledningen som huvudprinciper och därmed katastrofalt splittra en mödosamt förberedd enighet. Man hade nämligen i förväg meddelat varandra sina huvudsynpunkter och garderat sig mot alla överraskningar, även om givetvis danskar och norrmän betraktade det dansk-norska skriftspråket ur mycket skilda synvinklar (den förberedande korrespondensen uttrycker en viss oro bl. a. på den punkten). Men själva grundvalarna, samnordiskhet och ljudenlighet, låg fasta. Målet hade redan 1844 av Knudsen angivits vara att finna gemensamma tecken

för gemensamma ljud i alla språken, så att likheterna dem emellan kunde framträda och man lättare kunde tillägna sig varandras litteratur, eller, med Hazelius formulering i »Om svensk rättstafning»:

(språkens stavsätt hade) så ojämt utvecklat sig, att man just genom att bota några af de svåraste lyten, som vanställa än det ena, än det andra, nödvändigtvis komme att gifva dem en större öfverensstämmelse.

Man var förvånande fast och enig i den optimistiska övertygelsen att en ljudenlig stavning i stort sett skulle närma skriftspråken till varandra, och man tycks ha varit helt aningslös inför vådorna av den huvudprincip, som Hazelius formulerade så:

Riktigheten måste nödvändigtvis ställas i främsta rummet. Först i det andra borde fråga uppstå om enhet.

Termen »riktigheten» gör naturligtvis satsen oangripelig, men eftersom riktighet i stort sett jämställdes med ljudenlighet blev innebörden i själva verket att det nationella uttalet som norm var överordnat den nordiska samhörigheten och därmed i princip borde följas även då det särade de nordiska skriftspråken. I praktiken godtog man emellertid nu bara sådana förslag som närmade dessa såväl till varandra som till det talade språket. Man tycks inte heller helt ha insett risken att bara en av parterna skulle komma att ändra en gemensam icke-ljudenlig stavning och att skriftspråken därmed skulle glida ytterligare isär (så kom att bli fallet vid t. ex. ändringarna *e* till *ä*, *x* till *ks*).

Mötet började den 25 juli och hölls i Nya Elemen-

tarskolan vid Vestra Beridarebangatan, där Almqvist varit rektor och Hazelius lärare. Ordförande blev Malmström, dansk sekreterare Lyngby, norsk Lökke och svensk Hazelius. Protokollen, tryckta i Språk och stil 1903, vittnar om sex arbetsfyllda dagar. Den första ägnades procedurfrågor, den andra det dansk-norska skriftspråket – man hann bl. a. med att avskaffa stumt *e* i typen *troe*, *muelig*, förenkla vokalens dubbelskrivning i typen *reen*, *iis* och införa tecknet *å* för *aa*. Den tredje ströks *j* efter *k* i typen *kjær*, *kjøn*, och *d* i typerna *tydsk*, *vadske*, *krands*, *dandse*, varefter man gick över till det svenska skriftspråket och problem gemensamma för båda; besluten redovisas nedan. Mer komplicerade frågor utreddes av utskott: Grundtvig, Knudsen, Richert och Söderwall behandlade frågan om ä- och å-ljudens teckning, Daa, Kok, Säve, Wieselgren och Wisén diskuterade dubbelteckning av konsonant, och Ibsen, Schweder, Sohlman och Thrige stavningen av främmande ord. Den sista dagen gick man bl. a. igenom protokollen och beslöt att vissa tidigare beslut inte skulle stadfästas och därmed inte heller offentliggöras. Det tycks främst ha gällt sådana frågor som varit omstridda och nationellt känsliga, t. ex. beslutet att byta ut den svenska ä-typen mot det dansk-norska æ (fattat med röstsiffrorna 10 : 6, alla 6 svenskar) och punkter i vilka de danska och norska representanterna haft olika meningar. Vidare ströks beslut som bara innebar att man – tydligen i enhetens intresse – behöll vissa ljudstridiga stavningar, såsom *h* i förbindelserna *hj* och *hv*, och svenska *sj*, *sk*, *skj*, *stj* som tecken för sjeljud (*lj*, *gj*, *dj* som tecken för j-ljud tycks aldrig ha ifrågasatts); kanske ville man undvika att rikta uppmärksamheten på den ljudenliga stavningens konsekvenser. I original-

protokollen är alla dessa paragrafer överstrukna med blyerts, vilket inte anmärkts i utgåvan, det är först när man kommer till sista dagens §§ 8 och 10 som utgåvans läsare får veta vilka av tidigare fattade beslut som kom att gälla.

Mötets förslag, redigerade av Hazelius, publicerades i Sohlmans tidning Aftonbladet den 2 aug., och redan samma dag innehöll Aftonbladets huvudfiende Nya Dagligt Allehanda artikeln »Protest emot språkkongressen» – så började en polemik som skulle rasa praktiskt taget oavbrutet i fyra decennier, med långa efterdyningar. Aftonbladets redogörelse, särtryckt i en 4-sidig liten broschyr, var länge den enda officiella informationskällan om mötet. Det är också den, hånfullt kallad »flygbladet», som är utgångspunkt för Rydqvists uppgörelse »Ljudlagar och skriflagar» (1870; ingick också med titeln »Rättskrifning och språkrigtighet» i 2:a häftet av 4:e bandet av Svenska språkets lagar). Skriften är en regelrätt pamflett, full av smädelser, missförstånd och bristande vilja att förstå. Hazelius dröjde med svaret; det kom först i hans stora programskrift Om svensk rättstafning (1870–71). Dess första del, Om rättstafningens grunder, är kanske den klaraste och elegantaste redovisning och motivering för principen ljudenlig stavning som sett dagen i svensk språkvetenskap. Han ställer upp tre tänkbara grunder för stavningen: *uttalet* är den högsta normen, därnäst kommer *härledningen*, som får betydelse först »när det rådande bildade uttalet vacklar», och lägst står *bruket*, praktiskt taget utan eget vitsord, men »onekligen en makt, som man endast med varsamhet kan leda från villostigar in på den enda riktiga vägen». Den andra delen innehåller en detaljredogörelse med motiveringar för mötets förslag, och

här bemöter han Rydqvist, förkrossande lugnt och artigt – den hovsamma tonen bidrog utan tvivel att skapa en gynnsam inställning till reformförslagen. Bara någon gång tillåter han sig att utnyttja alltför inbjudande blottor hos motståndaren, såsom då han jämför Rydqvists tidigare uttalanden om stavningen *fv* för *v*-ljudet som »en barbarism, som hvarken norrmen eller danskar låtit komma sig till last», med samme Rydqvists omdöme om samma *fv*, då det hotas av mötets reformiver: »en fana för dem som nitälska för svenska bruk och traditioner».

I samma del gör han också en översiktlig sammanställning av vad rättstavningsmötets förslag innebar för svenskans vidkommande. Anmärkningsvärt är att han tänker sig ett successivt genomförande av reformen:

Öfversigt af Nordiska rättstafningsmötets förslag med afseende på svenska stafningssättet

Dessa förslag framställas här enligt öfverenskommelse mellan mötets svenske medlemmar i tvänne afdelningar. Man har hållit före, att de, som tillhöra den första (1), utan synnerlig svårighet kunna genast tillämpas, och denna afdelning kan sålunda anses innehålla ett *öfvergångsförslag*. De återstående upptagas i den andra afdelningen (2).

1.

1. Bruket af *e* såsom tecken för *ä*-ljudet inskränkes, i synnerhet där *e* har hvarken fonetisk eller etymologisk grund. Snarast bör *e* utbytas emot *ä* vid återgifvandet af *ä*-ljudet i ljudförbindelsen jä.

2. Bruket af o såsom tecken för å-ljudet inskränkes, i synnerhet där o har hvarken fonetisk eller etymologisk grund.

3. w såsom tecken för v-ljudet utbytes emot v.

4. q såsom tecken för k-ljudet utbytes emot k.

5. th såsom tecken för t-ljudet utbytes emot t.

6. f såsom tecken för s-ljudet utbytes emot s.

7. Fördubbling af medljudstecken afskaffas framför en tillkommen böjningsändelse, som börjar med d eller t.

8. ck bör anses såsom förkortningstecken för två sammanskrifna k, hvarföre, om stafvelsedelning sker, aldrig c skrives på den ena raden och k på den andra.

9. Oriktig sammanskrifning af ord undvikas.

10. Främmande ord, som kunna anses fullt upptagna i modersmålet, skrivas på inhemskt vis.

11. Den så kallade gotiska bokstafsformen utbytes emot den latinska.

2.

12. f såsom tecken för v-ljudet utbytes emot v.

13. fv såsom tecken för v-ljudet utbytes emot v.

14. x såsom tecken för ljudförbindelsen ks utbytes emot ks.

15. Fördubbling af medljudstecken i slutet af de ofta förekommande oböjliga orden at, ok, til, up afskaffas.

Punkterna 3, 6, 8 och 11 var snarast av skriv- och tryckeriteknisk art, 3 och 6 närmast följdföreteelser till 11. Punkterna 1, 2, 4, 5, 9-11, 14 hade föreslagits att införas också i det dansk-norska skriftspråket, och nr 7, 12, 13 och 15 innebar att man anpassade sig till ett där redan rådande bruk.

Huvudprincipen, ljudenlig stavning, gav lättast och

tydligast utslag i punkterna 4, 5, 12-14. Nr 5 gällde dock bara några få ord med ålderdomlig och »götisk» klang, *thing*, *thor-* (*thordön*, *thorsdag* etc.), (*rim*)*thurs*, *i thy* o. likn. Mer genomgripande var nr 4 och 14, och främst 12-13, som skulle komma att stå i centrum vid sekelslutets rättstavningsstrid.

Punkterna 1 och 2 kom att vålla mycket huvudbry, främst därför att man inte kunde ena sig om det verkliga uttalet i de enskilda fallen – här rådde alltså vacklan, varför etymologin fick träda till som subsidiär princip. Särskilt i fråga om *e-* och *ä-*ljudens teckning, som fått en föga övertygande behandling i Leopolds skrift 1801, rådde stor teoretisk förvirring, som Hazelius belyser genom att jämföra akademiens språklära 1836, enligt vilken *ä-*ljudet vanligen tecknas med bokstaven *ä* (undantag ca 200 ord), med Almqvist, som föreskriver att kort *ä-*ljud tecknas med bokstaven *e* (undantag över 350 ord). Mötet fastslog att ljudet efter *j* med hänsyn till såväl uttal som härledning (ur brytningsdiftongen *ja*) borde skrivas med *ä* – Leopold hade här *e* (jern, hjerta). Också före *j* (typen *nejd*) hade Leopold *e-*stavning, men man ansåg att *ä-*skrivning även här var ljudenlig och ofta också historiskt motiverad. I sammanlagt omkr. 210 ord (varav 84 med *j* före, 22 med *j* efter vokalen) föreslogs ändring från *e* till *ä*. Förslagen visade sig genomslagskraftiga: bara ett 30-tal av de 210 (främst ord med *ej* och vidare *berg(ig)*, *heller*, *hellre*, *tvenne*, *egg*, *-a*, *-else*) har bibehållit sin gamla stavning.

Ur nordisk synpunkt har *ä-*reformen slagit mindre väl ut. Jämför man de berörda orden med t. ex. danskt skriftspråk, finner man att överensstämmelsen skulle ha varit avsevärt större om båda språken avhållit sig från ändringar: de som nu avviker är inte bara flera

än de som kommit att överensstämma, det är också ofta fråga om mycket vanliga ord (där, främmande, gärna, hjärta, hälsa (subst.), järn, människa, själv, (för)tjäna, tämligen, vänster, väster, växla), vilkas motsvarigheter i danskan alla stavas med *e*. Den goda tanken förfuskades i och med att man överlämnade åt de enskilda språken att förverkliga den var på sitt sätt, ett konkret exempel på vikten av ett intimt nordiskt samarbete i språkliga frågor.

Inte heller i fråga om å-ljudets stavning lyckades man på svenskt håll finna någon ledning i den högsta normen, uttalet. Här fick alltså härledningen träda till, men resultatet blev kient. Bara sex ord, nämligen *båld*, *i jäns*, *båll*, *örngått*, *ållon* och *slåtter*, vilkas å-ljud alla uppkommit ur *a* men tecknades med *o*, föreslogs till å-stavning. Av dessa är de två första knappast centrala, de nästa tre stavas alltjämt med *o*; den egentliga behållningen blev *slåtter*. Ur nordisk synpunkt betydde förslaget ingenting.

De övriga punkterna lät sig knappast bedömas enligt huvudprincipen. Genomförandet av punkt 9 berodde på hur man i de enskilda fallen och språken tolkade »oriktig». Punkt 10 överensstämde helt med Leopolds principer och har också varit en ledande princip i de senaste upplagorna av Svenska Akademiens ordlista. Strikt tillämpad avlägsnar den de nordiska skriftspråken från varandra. Punkten 15 skulle vid denna tidpunkt, medan ännu många svenskar i den äldre generationen fann stavningar som *up* och *til* helt naturliga, ha varit betydligt lättare att genomföra än senare, då man i alla läger enats om huvudregeln: konsonantljud (utom *m* och *n*) dubbeltecknas i slutljud efter vokal i tryckstark ställning (vid »lexikaliskt» uttal av ordet). Punkten 7,

som i svenskan inte kan få stöd i någon uttalsanalys, fick under den senare debatten ivriga förespråkare, men sattes teoretiskt ur spel genom den sedermera av Tegnér formulerade samhörighetsprincipen.

Från rättstavningsmötet till stavningsreformen 1906

Trots att Hazelius skrift väckte mycken sympati för reformen gick det trögt med genomförandet. En framgång vanns på publicistmötet 21.8. 1871. Inga av de fjorton tidningar som där var företrädde yppade några principiella betänkligheter och elva förklarade sig villiga att gynna ä- och å-skrivningar »på det sätt hvar och en kunde finna lämpligast». Anmärkningsvärt var också att Stockholms Dagblad, en av reformens argaste vetersakare, den 11 dec. 1871 övergick till latinsk stil och därmed följde punkt 11 (med 3 och 6) i förslaget – härmed hade hela Stockholmspressen övergått till denna stilsort, medan frakturen dröjde sig kvar i landsortstidningar liksom i almanackor, psalmböcker och bibeleditioner. Åtgärden låg dock i tiden, och det är ovisst, om mötet påskyndat den. Av tidskrifter var – som sig borde – den 1878 startade Nordisk tidskrift, utgiven av Letterstedtska föreningen, den första att följa mötets förslag, dock endast den första omgångens.

En viktig händelse var Svenska Akademiens ordlista, vars första utgåva kom 1874. Det var givetvis Rydqvist som bestämt akademiens hållning, och han hade inte vikit en tum från sina positioner i Ljudlagar och skriflagar. Ordlistan blev ett effektivt motdrag mot reformvännernas strävanden – den erbjöd en lättillgänglig och auktoritativ högsta norm som tryggt kunde följas i

undervisningen, och i t. ex. Dagens Nyheter vädjade man till ecklesiastikministern att se till att stavningen blev likformig och att »nystafningssofoget icke får fast fot i våra skolor». I vissa läroverk beslöt man också att lägga ordlistan till grund för stavningsundervisningen, och i maj var frågan uppe i första kammaren utan att dock leda till någon åtgärd från departementet.

1870-talets debatt rör sig ännu inom ramen för mötets förslag. En reformvänlig språkman som Fritz Löffler, docent i nordiska språk i Uppsala, frågar visserligen varför man inte är konsekvent och ersätter *hj* och *hv* i ordbörjan med *j* och *v*, men ger själv – vid denna tidpunkt – ett avvisande svar: »Det skulle vara ett brott mot språkförvandtskapens fordringar». Men med 1880-talet trängdes den nordiska samhörighetens krav allt mer undan av ljudenlighetens. Vid universiteten hade studiet av det talade språket kommit i förgrunden; tidskriften *De svenska landsmålen* hade börjat utges 1878, och 1882 inrättades i Uppsala den första lärostolen i fonetik, med Lundell som innehavare. Samtidigt kom de pedagogiska synpunkterna i förgrunden; Sveriges allmänna folkskollärareförening bildades 1880, och en av de första punkterna på programmet var en mer ljudenlig stavning, ägnad att underlätta den »ljudande» inlärningsmetod som då var allenarådande.

Årtiondets första hälft fylls av förarbeten. Urladdningen sker 1884–85. Från skilda håll kommer i slutet av 1884 inte mindre än fyra förslag, och folkskollärarna går in till ecklesiastikdepartementet med begäran om »en duglig norm» för rättskrivningen, dvs. en mer ljudenlig. De får positivt gensvar av kanslirådet Gustrin i uppsatsen *Om reglementerad rättskrifning* (Ny svensk tidskrift 1885). År 1885 kommer Lyttkens och Wulffs

utmärkta framställning Svenska språkets ljudlära och beteckningslära och i anslutning därtill deras Förslag till ändringar i svenska språkets rättskrivning. Lundell håller i Uppsala och Stockholm en serie föreläsningar, i vilka han populärt presenterar fonetikens landvinningar och hävdar att en ljudenlig stavning främst är ett pedagogiskt och socialt intresse (tryckta 1886 under titeln Om rättstavningsfrågan), och i Uppsala bildas samma år Rättstavningssällskapet med Adolf Noreen som ordförande och Lundell som sekreterare. Dess tidskrift Nystavaren, som debuterade med sällskapets rättstavningslära, utgavs 1886–99.

Det är omöjligt att här i detalj redovisa de nya förslagens innehåll, som f. ö. sins emellan företedde växlingar – enigheten hos reformvännerna var inte alltid den bästa. Huvudprinciperna hade formulerats redan av Hazelius: varje språkljud skall alltid betecknas med en och samma bokstav, varje bokstav skall alltid beteckna ett och samma språkljud, ett enkelt språkljud får icke betecknas med två eller flera bokstäver (*v*-ljudet får sålunda icke tecknas med *fv* etc.), en enkel bokstav får icke stå som tecken för ett eller flera språkljud (*x* får sålunda icke stå för ljudförbindelsen *ks* etc.). Den idealiska rättskrivningsläran – ur vilken bokstäverna *c*, *q*, *x* och *z* helt avlägsnats – skall lyda: *a*-ljudet tecknas med *a*, *b*-ljudet med *b* osv. Principen var sålunda enligt nutida terminologi fonematisk, ej fonetisk; talets fonem och skriftens grafem skulle helt svara mot varandra. Särskilt vittgående följder fick reglerna: *j*-ljudet tecknas med *j* (ej med *g*, *gj*, *hj*, *lj* – *dj* vacklade, eftersom många ansåg att *d* här ännu borde höras i det vårdade läsuttal som skulle ligga till grund för skriften); *k*-ljudet tecknas med *k* (ej med *c*, *g*, *q*, *x*, *ch*); *s*-

ljudet tecknas med s (ej med c, x, z, sc, ps – regeln drabbade huvudsakligen främmande ord), v-ljudet tecknas med v (ej med f, fv, hv). Bara tre språkljud, tj-, sj- och ng-ljuden, fick mot huvudprincipen tecknas med två bokstäver (på sina håll förordade man dock egna tecken, nyskapade eller valda bland de kasserade), men givetvis alltid med samma kombination; mest genomgripande blev här regeln: sj-ljudet stavas med sj (ej sk, skj, stj, sch, sh, j, g, ge, gi, ti, si etc.). För den svåra frågan om beteckningen av språkljudens kvantitet föreslog Noreen till att börja med huvudregeln: om i ett ords huvudstavelse vokalen är kort, dubbelskrives den därpå följande bokstaven i ordslut, före vokal och före konsonanterna l, n, r; dessutom t före j; i alla andra ställningar brukas enkelskrivna bokstäver. Undantag utgjorde främst sammansättningar, vilkas leder bibehölls oförändrade. Här rådde dock stor osäkerhet, och meningarna gick isär.

Klyftan mellan 1885 års radikalt ljudenliga nystavning och gällande upplaga av Svenska Akademiens ordlista, den femte, utkommen 1880, var gapande – den senare var i stort sett oförändrad från första upplagan 1874, som i sin tur egentligen bara kodifierat den Leopoldska stavningen från 1801, dvs. det från 1700-talet ärvda »bruket», varsamt reglerat. Att man trots allt kunde försöka att överbrygga denna klyfta sammanhänge med personskifte inom akademien. Rydqvist hade gått bort 1877. Hans efterträdare Wisén hade visserligen deltagit i rättstavningsmötet 1869, men han tycks med Rydqvists stol också ha övertagit hans hållning i stavningsfrågan. Viktigare var att Esaias Tegnér d. y. tog inträde 1882. Han företrädde de nya riktningarna inom språkvetenskapen och hade betytt mycket

för deras genombrott i Sverige. För stavningsreformer i Hazelius anda hade han varma sympatier men stöttes bort av nystavarnas rabiata fonetiska renlärlighet och deras larmande patos, som gärna överröstade varje försök till nyanserad argumentering. Sin egen syn lade han fram i skriften *Natur och onatur* i fråga om svensk rättstavning (*Ny Svensk Tidskrift* 1886), väl vid sidan av Leopolds och Hazelius arbeten det viktigaste och klaraste av 1800-talets inlägg i rättstavningsfrågan. Här formuleras och diskuteras den viktiga »sambhörighetslagen», i sin »allmännaste syftning» så lydande:

likartade begrepp, uttryckta med likartade ljud, skrivas så långt möjligt är på samma sätt.

Principen, som med nutida terminologi kan kallas den morfematiska (man eftersträvar att varje morfem, dvs. minsta betydelsebärande enhet, bibehåller sin stavning oberoende av fonetisk omgivning), hade naturligtvis varit levande också tidigare (»alla ord, som innehålla böjningar, sammansättningar eller härledningar af grundstafvelsen, tecknas på samma sätt, som denna» Almqvists rättstavningslära), och också nystavarna hade varit tvungna att respektera den, åtminstone i sammansättningar. Men i avledning och böjningsformer hade den fått ge vika för ljudenlighet och konsonantförenklingsregeln; man skrev *ljuv*, *kräva*, *granne*, *grannsämja* men *ljuft*, *kräft*, *granskap*. Tegner hävdade att begreppslik sambhörighet skulle framträda i skriftbilden, *ljuvt*, *krävt*, *grannskap*, och inte skymmas av meningslösa försök att återge fonetiska variationer. I skriftspråket är begreppsanalys det viktiga, inte fonetisk analys:

Och dessutom är det väl billigt, att rättstavningens

lagar icke stiftas af det slöa språksinnet utan af det vakna och fullt utbildade, med andra ord, af ett språksinne, som utan att hänfalla till lärda spetsfunderigheter förstår att klart överskåda det sammanhörande i sitt sammanhang.

I 80-talets debatt är Tegnér också så gott som ensam om att hävda rättstavningsmötets samnordiska synpunkter. Han är visserligen i stort sett ense med nystavarna om att stumma tecken, som första bokstäverna i förbindelserna *hv*, *hj*, *lj*, och *k* och *t* i *skj*, *stj* en gång bör avlägnas ur vår skrift men han vill att man skall dröja, bl. a. därför att åtgärden skulle vidga klyftan mellan vårt och våra stamfränders språk. Samnordiskt är i grunden också hans förslag att i likhet med dansk-norskan bibehålla *f*-stavningen i prepositionen *af*, men hans uttryckliga motivering är litet egendomlig: man kan ju inte ändra halva ordet!

Det är betecknande att i de repliker som kom från hans närmast berörda motståndare – Lyttkens och Wulff, som var mycket erkännsamma, och Noreen, som tog illa vid sig – nämndes inte de samnordiska synpunkterna med ett ord.

Tegnérns inlägg åstadkom en vändpunkt i diskussionen, det gav teoretiskt tänkvärda alternativ till ljudenligheten och öppnade blicken för att tal- och skriftspråk hade skilda uppgifter och funktionssätt. Viktigt var också att Tegnér med sin kringsynta och odogmatiska inställning kom att verka förnyande på Svenska Akademiens ordlista, vars sjätte upplaga kom 1889. Här infördes flera av de vid rättstavningsmötet 1869 förordade stavningarna, som f. ö. hade börjat vinna hävd i skriftspråket, främst *kv* för *qv* (kvarn, kvinna osv., men

tills vidare som alternativ) och *ä* för långt *ä*-ljud, särskilt framför *r* (här, pärla, gärna etc.), vidare *ä* efter *j* (järn, hjärta – bara sjetta bibehölls, säkerligen på grund av samhörigheten med *sex*, men enligt illasinnade recensenter för att inte redan på titelbladet, med »sjätte» upplagan, skaka en konservativ opinion). Också i en mängd andra fall infördes *ä*, särskilt då ljudet var kort, som alternativ till tidigare *e*. En eftergift för ett nu allt vanligare bruk var också *k* i ord som *flykt*, *makt*, *riktig*, tidigare stavade med *g*, vilket i de flesta fall bibehålls som alternativ. Ljudenlig stavning av *v*-ljudet i ord som *lefva* och *lif* diskuteras i inledningen men avvisas, mot Tegnér's önskan.

Sannolikt var det denna strävan mot försiktig anpassning till modernare stavning som gav sjätte upplagan en ställning som trots förslag från många håll förvägrats de tidigare: den 16 nov. 1889 utfärdades kungligt brev att ordlistan fr. o. m. 1890 skulle ligga till grund för stavningsundervisningen. För första gången fick vi en officiell norm för skolornas rättskrivning. Ändringarna i ordlistan hade gått i ljudenlighetens tecken och var därmed i reformvännernas anda, och departementet hade lagt en del av makten i akademiens händer. Vid ett rättstavningsmöte i Stockholm 1892 konstaterade man därför att vägen till fortsatta reformer kunde gå över Svenska Akademien; det gällde att i litteraturen skapa en hävd som denna kunde godtaga och införa i nya upplagor av ordlistan, till att börja med alternativt. År 1898 vände sig också Folkskolelärarnas centralstyrelse inte bara till departementet, utan också direkt till akademien. Man begärde att den snart utkommande sjunde upplagan måtte införa *t* och *tt* för *dt* i böjningsformer som *kalladt* (particip) och *rödt* och ersätta *fv* och

f som tecken för *v*-ljud med *v* – alltså en mycket obetydlig del av 1884-85 års reformprogram.

Framställningen vann inte gehör. Trots att Tegnér nu i akademien fått sällskap av Söderwall, en av 1869 års män, och Rudin, ordförande i Svenska folkskolans vänners arbetsutskott, kom den sjunde upplagan, 1900, att medföra mycket få förändringar, huvudsakligen försvenskningar av vissa främmande ords stavning och utgallring av äldre alternativformer med *qv*, *gt*, *e* etc. I inledningen berörs den brännande frågan om *fv* och *f* förvånande flyktigt; man konstaterar bara att det »har ansetts mindre rådligt att så snart efter den förra reformen, och innan denna hunnit göra sig fullkomligt gällande, åter bringa större nyheter å bane».

Besvikelsen blev stor hos dem som hoppats på att över Svenska Akademiens ordlista nå fram till nya reformer. Påfallande var att departementet dröjde med att godkänna sjunde upplagan som norm för skolorna; däremot anbefalldes den 1902 att följas i ämbetsverkens utgående skrivelser. Året därpå vände sig Folkskoleläraryöreningens centralstyrelse i en skrivelse, författad av Fridtjuv Berg, alltsedan 1882 kårens aktivaste förkämpe för reformkraven, till Kungl. Maj:t med anhållan att sjunde upplagan inte oförändrad skulle vara norm för skolorna, utan att det därjämte skulle vara tillåtet att byta *dt* som tecken för *t*-ljud mot *t* eller *tt*, och att *fv*, *f* och *hv* som tecken för *v*-ljudet skulle bytas mot *v*. Akademiens remissvar, författat av Tegnér och Söderwall, var positivt mot ändring av *fv* och *f* till *v* samt *dt* till *t* i particip av verb av typen *kalladt*, men försvarade *hv* med hänsyn till den nordiska språkgemenskapen och *dt* i de fall då *d* hörde till stammen (rödt, vändt) med hänsyn till såväl denna som till den

allmänna samhörighetslagen. Frågan föll i departementet. Åren 1905 och 1906 kom nya petitioner, och de stöddes av utlåtanden och utredningar av bl. a. Lyttkens och Wulff och Adolf Noreen. De nådde nu en departementschef som kommit ur nystavarnas egna led; med den liberala ministären Staaf hade Fridtjuv Berg 1905 blivit ecklesiastikminister, »den underdåniga framställning han en gång själv hade skrivit fick han nu själv vid k. m:ts rådsbord ta ställning till» (T. Husén). Den 7 april 1906 kontrasierade han det kungliga cirkulär som föreskrev att till grund för undervisningen i rättskrivning i småskola, folkskoleseminarier och läroverkens tre lägsta klasser skulle läggas sjunde upplagan av Svenska Akademiens ordlista, dock med iakttagande av

att *dt* för *t*-ljud ändras till *t* eller (enligt de i nämnda ordlista tillämpade reglerna för konsonanternas dubbelteckning) *tt*;

att *f*, *fv* och *hv* för *v*-ljud ändras till *v* med bibehållande af grundformens *v* i böjningsformer framför *t* och *s* utom i ordet *haft*.

Cirkuläret innebar att ljudenligheten gavs vitsord framför samhörighetslagen och den nordiska språkgemenskapen. Dessa principer skymtar – som avvisade – i Bergs motivering i statsrådsprotokollet, där han framhöll att

undervisningens oafvisliga kraf på enkelhet och följdriktighet icke genast måtte framkalla förslag till nya, kompletterande ändringar inom alldeles samma område . . . Så skulle helt visst ej blifva förhållandet, om de nya bestämmelserna angående skrifning-

en af nämnda båda ljud blefve så formulerade, att i vissa undantagsfall *t*-ljudet fortfarande skulle tecknas med *dt* och *v*-ljudet med *hv*.

Man kunde nu ge de enkla reglerna: *t*-ljudet stavas med *t*, *v*-ljudet stavas med *v*.

Cirkuläret väckte naturligtvis på många håll bestörtning och ovilja, som tog sig konkret uttryck främst i den s. k. återgångspetitionen med begäran om granskning och revision av beslutet. Själva uppropet var undertecknat av bl. a. nio av Svenska Akademiens ledamöter – bland dem riksarkivarien prof. Malmström, en gång ordförande vid 1869 års nordiska rättstavningsmöte. Petitionen, som inlämnades 1908, samlade över 40 000 namn och avslogs följande år. År 1912, då Berg ånyo var ecklesiastikminister, bestämdes att 1906 års cirkulär skulle gälla även officiella skrivelser och tryck. I bestämmelsens spår följde så småningom, 1916, en återgångspetition, inlämnad av Svenska Språkföreningen. Den fick obetydlig anslutning och lämnades utan avseende.

Stavningsreformen av 1906 slår igenom

Med 1906 (och 1912) års cirkulär slutar rättstavningsreformernas historia, men inte rättskrivningens, ännu mindre rättstavningsdebattens. Hur snabbt och efter vilka linjer nystavningen slog igenom är inte närmare undersökt – nedanstående uppgifter är bara stickprov. Vad gäller det skrivna – ej det tryckta – ordet tycks en generationsgräns gå ungefär vid dem som var födda vid 1890-talets mitt: de som var yngre använde den nya

stavningen, de som var äldre bibehöll ofta den gamla, kortare eller längre tid – jag har äldre vänner som i brev alltjämt använder gammalstavning. I tryck genomfördes nyheten redan höstterminen 1906 i nya läroböcker i svenska språket, från 1908 också i andra ämnen. Reformen hade här lyckan att redan från början få läroböcker som samtidigt var stor litteratur och som lästes av alla generationer, nämligen Selma Lagerlöfs Nils Holgersson (1906–07) och Heidenstams Svenskarna och deras hövdingar (1908–10). Selma Lagerlöfs nyligen utgivna brev ger belysande glimtar: i okt. 1906, alltså den nya stavningens första termin, skriver hon i ett PS »Jag är så förvirrad af den nya stafningen, att jag snart inte längre kan stafva hvarken efter den nya eller den gamla metoden». I breven tillämpar hon nystavning först 1908, då hon också förklarar för Bonnier att hon inte är fanatisk för vare sig det ena eller det andra men finner nystavningen klok och nyttig. Hon vill trycka Tösen från Stormyrtorpet med nystavning men är orolig: »Fanatismen är . . . mycket stor mot nystavningen och en skolman och ivrig anhängare av det nya systemet sade mig häromdagen att på samma gång som jag gjorde det nya en stor tjänst, komme jag att göra en stor ekonomisk förlust». Det dröjer också innan förlagen inför den nya stavningen i tryckalster som vänder sig till vuxna. I skönlitteraturen märks den först hos radikalerna – Noreen-lärjungarna Forsslund och Ture Nerman har t. o. m. Rättstavnings-sällskapets ljudenliga stavning. För varje ny årgång som upplevde nystavningen som naturlig ökade dock publikunderlaget, och i Nordiska förlagets 25-öresböcker möter den redan omkring 1910. Bonniers som väl också tog hänsyn till författarnas önskemål – tiotalisterna var i regel upp-

vuxna med gammalstavning och många bibehöll den länge i privat bruk – dröjde längre, men i stort sett tycks förskjutningen ske under 10-talets första hälft. Som en sorts riktpunkt kan man kanske välja den litterära familjetidningen Bonniers månadshäften som börjar nystava 1913 (att döma av den utgivna brevväxlingen mellan Tor Bonnier och Hjalmar Bergman börjar Bonnier 1914, Bergman 1915). Ord och Bild ändrade 1915. I artikeln Rättstafning i Nordisk familjebok (2:a uppl.), tryckt följande år, konstaterar Lundell: »Inom litteraturen vinner det nya stafsättet långsamt terräng; flertalet tidningar har emellertid ännu den äldre stafningen kvar.» Inom pressen blev det i själva verket stor spridning, och sambandet med politisk hållning är uppenbart. Dagens Nyheter växlar 1913, Svenska Dagbladet 1918, och Nya Dagligt Allehanda, som 1869 varit den första att angripa rättstavningens förslag, gammalstavade ända in på 1920-talet.

Fackpressen företer en motsvarande bild. De språkvetenskapliga och de politiskt radikala tidskrifterna gick i spetsen: Moderna språk nystavar från sitt första nummer 1906, Språk och stil från 1907, Tiden, »tidskrift för socialistisk kritik och politik», från sitt första nummer 1908. Men den konservativa Svensk tidskrift, redigerad av Heckscher och Bagge och startad 1911, hade redan från början gammalstavning, som den övergav först 1919. De flesta bytte under 10-talets lopp, men flera, främst de historiska, dröjde till in på början av 20-talet: Historisk tidsskrift, Karolinska förbundets årsbok, Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen, Tidskrift för konstvetenskap, Kyrkohistorisk årskrift, Samlaren. Hit hörde också helt konsekvent Nordisk tidskrift, som en gång varit den första att anta det nor-

diska rättstavningsmötets förslag; 1906 års reform var i viktiga punkter icke nordisk.

Naturlig var eftersläpningen i de stora uppslagsverken. Nordisk familjeboks andra upplaga, som utkom 1904–26, övergav aldrig de första delarnas stavning – medarbetarna Noreen och Lundell fick finna sig i att se sina artiklar gammalstavade (se exemplet ovan), och de enda nystavade uppslagsorden är Nystavaren och Rättstavningssällskapet. Svenska Akademiens ordbok har en särskild historia: nystavningen börjar där med bokstaven E, tryckt 1917, men C och D var då inte färdiga, och i de kompletterande häftena, avslutade först 1923, tillämpades givetvis den gamla stavningen.

Svenska Akademien hade genom 1906 och 1912 års cirkulär försatts i en egendomlig ställning och av departementet överspelats som auktoritet för rättstavningen; den sjunde upplagan av ordlistan (1900) låg till skillnad mot den föregående bara delvis till grund för stavningen. År 1916 utgav akademien emellertid, inte en ordlista, men en »Ordförteckning över svenska språket», stavad efter cirkuläret frånsatt att man inte godtog stavning av typen *gott*, *fött* (av *god* och *föda*) utan enligt samhörighetslagens krav bibehöll *godt* och *födt*. Denna stavning möter ännu i åttonde upplagan (1923), men ställd i andra rummet och med särskild beteckning, »SvAk». Departementet godtog genom brev till Skolöverstyrelsen 1925 upplagan som norm, med uttryckligt undantagande av just detta. I själva verket kom ordlistan först med nionde upplagan (1950) att helt ansluta sig till nystavningen och därmed i praktiken också helt återvinna sin ställning som stavningsnorm, stadfäst av departementet genom brev till Skolöverstyrelsen 1951.

Nya reformkrav

Folkskollärarnas förslag 1934 och 1943

Det tog alltså ungefär två årtionden för nystavningen att helt slå igenom i tryck. Ungefär lika lång tid tog det innan kraven på att fullfölja reformen på allvar satte in. Efter några korta uppflammanden av diskussionen med anledning av återgångspetitionen 1916 och efter några enstaka senare framstötningar kom 1926 både en riksdagsmotion och en petition till Kungl. Maj:t om mer ljudenlig stavning. Ture Nerman firade 25-årsjubileet av den Bergska stavningsreformen med en interpellation om möjligheten att få den fullföljd, och i samband därmed hade Dagens Nyheter 11.4. 1931 en rundfråga, främst bland språkmännen, av vilka de flesta ställde sig betänksamma och krävde utredning. Året därpå tillsattes Folkskollärarnas skriftspråkskommitté, som 1934 lade fram en utredning innehållande huvudlinjer av ett förslag till en i ljudenlig riktning reformerad rättstavning. I sina grunddrag överensstämmer det med 1880-talets (*c*, *x* och *z* avlägsnas ur alfabetet, stumma tecken som *h* i *hj*, *l* i *lj* etc. borttages, *j*-ljudet stavas med *j*, *sj*-ljudet med *sj*, *ng*-ljudet med *ng* utom framför *k*). Men man var betydligt återhållsammare i bruket av *ä*- och *å*-tecken och yrkade inte heller på någon ändring av *tj*-ljudets teckning i inhemska ord.

Förslaget blåste liv i rättstavningsdebatten, men skillnaden mot den diskussion som föregick den Bergska reformen är påfallande. Då kämpade pedagoger och språkvetenskapsmän sida vid sida, nu var de i olika läger. Den första generationen fonetiker och dialektforskare, Adolf Noreen och Lundell, hade varit initiativtagare och ledare i reformrörelsen, den andra gene-

rationen, Hesselman, som klargjort sin ståndpunkt redan 1919 (i *Språk och stil*), Herman Geijer (i *Nysvenska studier* 1934) och Danell (*Till frågan om en skriftspråksreform*, 1935), vilka tog till orda med anledning av utredningen 1934, var motståndare. Orsaken till denna omsvängning är närmast att söka i språkvetenskapens fördjupade syn på förhållandet mellan tal- och skriftspråk. På 1880-talet, den radikala nystavningens genombrottsdecennium, hade man i princip betraktat talspråket som primärt, skriftspråket som sekundärt, en redan från början ofullkomlig avbild, alltid föråldrat och eftersläpande i förhållande till talet som är evigt ungt och ständigt förnyar sig. Under 1900-talet klarade en helt annan bild: det talspråk som allt mer kom att bli gemensamt för svenska folket, var inte ett språk i första hand utan ett i tredje hand, i stor utsträckning sekundärt till den för alla gemensamma skriften. Att inbördes värdera tal- och skriftspråk är meningslöst, de har olika uppgifter och därmed också olika byggnad och funktionssätt. Stavningen tillhör skriften, som är avsedd att läsas, och den behöver inte kalkeras på talet för att fylla sin uppgift; vid läsning tjänstgör inte bokstäverna som ljudsymboler utan grupperas till ordbilder som vi direkt, utan förmedling av ljud, uppfattar som symboler för föreställningar.

Skriftspråkskommitténs utredning 1934, som innehöll mycket värdefullt material, fullföljdes emellertid, bl. a. genom Cederblads intressanta undersökningar av beväringars stavning, och man beslöt att lägga fram förslag »vid lämplig tidpunkt». Under tiden fortgick debatten, och till den språkvetenskapliga argumenteringen kom nu, vid 30-talets slut, med förnyad styrka kravet på hänsyn till den nordiska språkgemenskapen – utred-

ningens förslag innebar ju att de nordiska skriftspråken på flera punkter skulle komma att gå isär. Nordisk samhörighet var en ledande tanke i ett viktigt inlägg av Elias Wessén i Nordisk tidskrift 1938, och starkt aktualiserad 1940 hävdades den återigen av Erik Noreen 1941 (i hans bok Svensk språkvård) och 1942 av Ivar Modéer (Nordisk tidskrift). År 1943 ingav så folkskollärarna till Kungl. Maj:t en framställning om åtgärder för modernisering och förenkling av rättskrivningsnormerna. Förslaget var väsentligen identiskt med skriftspråkkommitténs 1934, ehuru utvidgat med regler för konsonanternas enkel- och dubbelskrivning, som i sina grunddrag mycket överensstämde med Rättstavnings-sällskapetets 1886. I den följande debatten, i vilken främst märks Erik Wellanders inlägg Språkvård och kulturarv och vidare Svenska Akademiens remissvar, blev frågan mångsidigt och inträngande belyst. Ur nordisk synvinkel fick problemet en utförlig behandling i Carl Sigfrid Lindstams skrift Nordisk rättstavning (1946).

1969 års förslag om en ljudenlig stavning

Framställningen 1943 ledde inte till någon åtgärd, och de två följande årtiondena har varit de lugnaste på rättstavningsfronten under det gångna seklet. Men 1969, jämnt hundra år efter det nordiska rättsstavningsmötet, började den åter röra sig. I riksdagsmotionerna nr I:873 och II:992 föreslogs införande av en mer ljudenlig stavning, bl. a. för att den tid som i skolorna ägnas rättstavning skall kunna minskas. Naturligtvis är det viktigt att stavningsfrågan med jämna mellanrum tas upp till allsidig prövning och översyn; nya situationer kan ha inträtt, gamla, tidigare avgörande argument kan

ha mist sin kraft, andra kan ha vuxit i styrka, tidigare helt obeaktade faktorer kan visa sig viktiga. De förändringar i vårt språks villkor som inträtt tycks emellertid i mycket ringa utsträckning ha stärkt argumenten för en ljudenlig stavning. Den gamla kampen mellan ljudenlighet och samhörighet, mellan fonematisk och morfematisk stavning kommer alltid att föras i en bred gränsszon, där båda kan göra sina krav gällande, men ingenting har försvagat det gamla argumentet, att stavningar som *stjäl, stal, stöld; skuld, skyldig; ge, gav, gåva, givmild; skära, skar, skörd, skåra* är mer organiska och därför bättre fyller sin funktion i ett skriftspråk än *själ, stal, stöld; skuld, slyldig; je, gav, gåva, jivmild; sjära, skar, sjörd, skåra*.

Ingen stavningsreform kan avskaffa stavfel, ingen princip kan ge de villrådiga restlöst och entydigt besked. Redan 40-talets debatt gjorde klart att en radikal reform i riktning mot ljudenlig stavning skulle kunna råda bot på högst en fjärdedel av de stavfel som begås, och en färsk undersökning av stavfel i klasserna 4-6 i en Malmöskola, omtalad i Skolöverstyrelsens remissyttrande över motionerna till 1969 års riksdag, visar att högst 15 % av felen faller under kategorien ljudenlighet. Det är sålunda på sin höjd denna del av stavfelen som en reform i ljudenlig riktning skulle kunna komma till rätta med.

Till vilket pris skulle dessa stavfel avlägsnas? Erfarenheten från vår senaste stavningsreform ger besked om en ofrånkomlig verkan: ett brott i bruket skapar långvarig irritation hos språkutövarna. Många hårda ord har sagts om »bruket» som språknorm, men en oskattnbar förtjänst kan det inte fränkännas: när det tillämpas av alla sker den språkliga kommunikationen

lätt och ostört. En stavningsreform kommer sannolikt att under minst ett årtionde medföra störningar i den skriftspråkliga kommunikationen därför att uppmärksamheten oupphörligt dras från meddelandets innehåll till dess allra ytligaste och ointressantaste del, stavsättet. I stor utsträckning kommer störningarna att bli generationsbetingade. Efter hand kommer de att upphöra. Men *ett* avbrott blir bestående: all skriftlig produktion som tillämpar den äldre stavningen kommer, oavsett innehållets livskraft och språkformens kvaliteter i övrigt, att datumstämplas som föråldrad och inaktuell. Viktig och god litteratur berövas rätten att tala för sig själv på samma villkor som den nystavade. Visst kan mycket tryckas om med nystavning, men det blir ett styrt urval, inte ett fritt tillträde till denna litteratur för varje läskunnig, oavsett ålder och utbildning.

En annan betydande olägenhet – också den blott delvis övergående – är av ekonomisk art, nämligen kostnaderna för omtryck, omredigeringar av alfabetiska uppställningar etc. En post är helt ny och kan beräknas bli stor: man håller nu på att lära datorer att känna igen och ordna skriftligt avfattad information, och två stavningssystem vid sidan av varandra skulle försvåra och fördyra programmering (synpunkten framfördes av prof. H. Spang-Hanssen, Köpenhamn, vid de nordiska språknämndernas möte i Hässelby 1969). Även sedan nystavning i praktiken slagit igenom skulle olägenheten vara kännbar; man skulle t. ex. av kostnadsskäl kunna dra sig för att behandla »gammalstavat» språkmaterial, som skulle behövas för jämförelser och prognoser.

Man kan också fråga sig hur stor den pedagogiska vinsten blir, om man ser till inhämtandet av skolans lärostoff i dess helhet. Praktiskt taget varje reform i

ljudenlig riktning kommer att öka olikheterna mellan det svenska skriftspråket och de främmande skriftspråk, främst engelskan, som eleverna möter redan i grundskolan. För en stor del av den internationella ordskat-ten blir en ljudenlig stavning förödande. Alldeles från-sett att stavningar som *jenerasjon, sen, sentral, sell, sivil, sosial, sesjon, sjarm, sjef, sjest, visjon* internatio-nellt sett ger intryck av en själv tillräcklighet som ver-kar mer provinsial än nationell, så måste eleverna ju ändå, när de kommer till engelskan, bli förtrogna med stavningarna *generation, scene, central, cell, civil, social, session, charm, chief, gesture, vision*. Den lju-denliga stavningen kommer också ibland att bryta sön-der den internationellt gemensamma morfembyggnaden i dessa ordtyper, och undervisningen i allmän språk-kunskap skulle få som första uppgift att klargöra sam-manhang som med nuvarande stavning är självklara, men som en ljudenlig stavning skulle suddas ut. Vad arvorden beträffar kommer en ljudenlig stavning myc-ket ofta att drabba bokstäver i ordens början, som nu överensstämmer med motsvarande ord i danskt och norskt skriftspråk och därför bidrar till att snabbare identifiera dessa; mycket ofta gäller detta också mot-svarigheterna i engelska och tyska (t. ex. hjälpa, hjä-rta, ljuga, ljus, stjälja, stjärna).

Företrädarna för de nyare riktningarna inom lingvi-stiken tycks vara lika kallsinniga inför en reform i lju-denlig riktning som 40-talets språkvetenskapsmän. Vid symposiet Språket och samhället 1967 framhöll Sture Allén att en ljudenlig stavning ur språkvårdssynpunkt är långt ifrån självklar och att riktpunkten bör vara att bibehålla skriftbildén. I samlingsverket Språket i blickpunkten (1969) understryker Tor G. Hultman så-

väl den fonematiska som den morfematiska stavningens brister och tillerkänner den traditionella stora förtjänster; en radikal nystavning skulle »ytterligare vidga klyftan mellan generationerna i utbildningssamhället och avstänga en stor, kanske den största delen av våra nu aktiva årskullar från möjligheten till verklig kontakt med den nya litteraturen». Det är uppenbart att frågan om en rättstavningsreform – om den över huvud nu bör aktualiseras – måste grundligt belysas även ur andra synvinklar än ljudenlighetens.

Motionerna till 1969 års riksdag om en ljudenlig stavning avslogs av riksdagen i november 1969. Nya motioner om »förenklad stavning» inlämnades till 1970 års riksdag. Riksdagens allmänna beredningsutskott avstyrkte dessa motioner i ett yttrande den 3 mars 1970 och uttalade därvid bl. a.: »Motionärerna har i sin motivering tagit upp vissa av utskottet vid förra årets riksdag framförda synpunkter på reformarbetet beträffande stavningen nämligen att det bör bedrivas med hänsynstagande till önskemålet att bredda den nordiska språkgemenskapen, att behovet av anknytningar till främmande språk och ett internationaliserat ordförråd bör beaktas, att kraven på språkförståelse och läsbarhet bör tillgodoses och att arbetet bör samordnas med forsknings- och utvecklingsarbete vad gäller stavningsförmågan och ett metodmaterials-system för stavningsundervisningen. Utskottet ansluter sig i princip till motionärernas uppfattning om vikten av att ovan berörda synpunkter beaktas vid utformningen av stavningsregler. Enligt utskottets mening torde emellertid dessa intressen vara bäst betjänta av att ändringar i stavningen får anknytas till ett långsiktigt, fortlöpande utvecklingsarbete i intim samverkan mellan organ, där skol-

och undervisningsväsendet, språkvården och massmedia m. fl. är företädda – exempelvis skolöverstyrelsen, Svenska akademien, Nämnden för svensk språkvård, Sveriges radio och andra som har nära kontakt med språkbruk och språkutveckling. Vad särskilt gäller det av motionärerna framförda önskemålet om samordning av stavningsreformer med forsknings- och utvecklingsarbetet beträffande stavningsförmågan och ett metod-materialsystem för stavningsundervisningen vidhåller utskottet sin vid 1969 års riksdag uttalade mening att skolöverstyrelsen kan förutsättas ta de initiativ i stavningsfrågan vartill detta arbete kan föranleda. Utskottet kan således inte biträda motionärernas förslag men vill avslutningsvis beröra en i sammanhanget betydelsefull fråga. Den sedan 1874 utkommande Svenska akademins ordlista intar en synnerligen framträdande plats som norm för stavningen. Ordlistan utkommer emellertid med mycket stora intervall. Det kan erinras om att den senaste upplagan, den nionde, utkom år 1950 och den tionde upplagen beräknas komma år 1971 eller 1972. Det vore med hänsyn till den snabba språkutvecklingen enligt utskottets mening önskvärt att nya, reviderade upplagor kunde framställas med kortare tidsmellanrum än nu är fallet.»

Frågan behandlades av riksdagens båda kamrar den 11 mars 1970. I både kamrarna bifölls allmänna beredningsutskottets hemställan att motionerna om en förenklad stavning inte måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

*

De arkivaliska källorna till rättstavningsmötet 1869, bl. a. Richerts brev till Hazelius och dennes originalprotokoll, finns i Nordiska museets arkiv, som också innehåller en rik klippsamling från press-

debatten 1869-74. En översiktlig historik fram till 1946 ger Lindstam i sin ovan nämnda skrift *Nordisk rättstavning*. De äldre skedena i debatten (från 1869) behandlas av Fr. Berg, *Stafningsreformen, dess historiska utveckling och nuvarande ställning* (1902), Ad. Noreen, *Vårt språk*, I (1903), s. 248 ff., Fr. Bök, Artur Hazelius (1923), G. Berg, Artur Hazelius (1933), T. Husén, Fridtjuf Berg, *Folkskollärarkåren och stavningsreformerna* (1946), K. Tarschys, *Svenska språket och litteraturen* (1955), s. 77 ff. Officiella aktstycken från åren 1889-1909 är utgivna av Lyttkens och Wulff i *Rättstavningsreformen av år 1906. Handlingar* (1910). De av mig i artikeln nämnda inläggen är bara ett litet urval - många fler förtjänade att nämnas. Lyttkens och Wulff redovisar i sina bibliografier i *Bort med stumma tecken* (1898) och ovannämnda aktpublikation från 1910 ett par hundra skrifter, tidningsartiklar, uttalanden och förslag från åren 1892-1909. Fr. Bergs ovannämnda skrift från 1902 upptar närmare 80 verk från tiden 1801-1902, Lindstams från 1946 ger den väsentligaste litteraturen, även den danska och norska, från 1800 till 1946. I *Bör stavningen moderniseras?* (1943), utg. av J. Forsell, C. Hassler-Göransson och R. Wagnsson, presenteras och motiveras folkskollärarnas utredning 1934 och framställningen till Kungl. Maj:t 1943. Föredragen vid symposiet 1967 är tryckta i *Språk, språkvård och kommunikation* (1967). - För särskilda uppgifter ur arkivaliskt material tackar jag bibl.ass. Karin Blomström och red. Sven Jansson.

Den retskrivningsmæssige udvikling i Danmark siden det nordiske retskrivningsmøde i Stockholm 1869

Af Henning Spang-Hanssen

1. Det er meget svært at vurdere, hvor stor indflydelse det nordiske retskrivningsmøde i 1869 har haft på retskrivningsudviklingen i Danmark i de forløbne 100 år, men det er meget let at konstatere, at dansk retskrivning på næsten alle punkter har virkeliggjort mødets beslutninger.

Det gælder brug af *ks* for *x*, *k* for *q*, indskrænkning af sammenskrivning, ændringer i brugen af bogstavet *j*, fjernelse af stumt *e* og af fordoblet vokalbogstav, indførelse af bolle-*å* for tidligere *aa* og overgang til små begyndelsesbogstaver i fællesnavneord. Hertil kommer, at gotisk skrift (fraktur) i tekster er fuldstændig fortrængt af latinsk skrift (antikva), men dette er næsten udelukkende et spørgsmål om skrivemanifestation, ikke om stavestruktur, og må træde i baggrunden i en kort redegørelse. Det bedste grundlag for en detaljeret sammenligning af nutidig retskrivning med den 1869 foreslåede findes i K. J. Lyngbys redegørelse fra 1870 (Det nordiske retskrivningsmøde i Stokholm den 25de-30te juli 1869 . . . ved K. J. Lyngby. København 1870).

2. Til trods for disse væsentlige reformer må retskrivningssituationen i Danmark siges at have været præget af stabilitet. Dette skyldes to ting: dels den be-

tydelige og endog voksende autoritet (man tør måske sige popularitet) som den officielle ortografi besidder; jeg skal vende tilbage til dette punkt. Dels den omstændighed, at ændringerne har koncentreret sig om to tidspunkter med et betydeligt mellemrum.

Den første reformperiode faldt inden for 20 år efter retskrivningsmødet i 1869, den anden store reform skete i 1948, altså omkring 20 år før 100-årsjubilæet. Der var således et interval på ca. 60 år mellem væsentlige ændringer.

3. Før jeg skal prøve at sætte den danske retskrivnings udvikling i sammenhæng med den øvrige samfundsudvikling i de forløbne 100 år, vil jeg med et par tal angive omfanget af ændringerne i stavemåden. Undersøger man en dansk tekst fra omkring år 1800 eller år 1850, viser det sig, at der pr. 100 løbende ord i teksten er henved 30 forskelle af ortografisk art i forhold til nugældende regler (herved er flere forskelle i samme ord talt hver for sig, f. eks. med 2 forskelle i Huus > hus).

Ca. 10 af de 30 forskelle er indkommet ved ændringer senest 1889, især vedrørende brug af bogstavet *j* og ved afskaffelse af dobbeltvokal. Resten, altså ca. 20 af de 30 forskelle, er indkommet ved reformen i 1948, hvor overgangen til små bogstaver tegner sig for ca. 15 forskelle pr. 100 løbende ord (et tal der naturligvis har sammenhæng med tekstens substantivprocent), mens indførelsen af bolle-å betyder 4-5 forskelle pr. 100 løbende ord (et tal der naturligvis har sammenhæng med *å*'s bogstavfrekvens i dansk tekst - omkring 1 %).

Som et kuriosum kan tilføjes, at overgangen fra *aa* til bolle-å teoretisk skulle have medført en nedgang i forbruget af trykpapir på henved 1 %, ligesom man i

Sverige teoretisk skulle kunne nedsætte trykpapirforbruget med ca. $\frac{1}{2}$ % ved at stave ordet *och* med kun to bogstaver. Ved vurderingen af virkningen på handelsbalancen må man erindre, at Danmark importerer, mens Sverige eksporterer papirmasse.

4. Nu er en talangivelse som 30 staveforskelle pr. 100 løbende ord selvfølgelig kun et primitivt mål for omfanget af den virkning, som de skete ændringer har for den læsende, den skrivende og skriftbrugere i det hele taget. For brugeren er det vigtigt, om ændringerne omfatter mange, mere sjældne leksikalske ord eller få, ret hyppige leksikalske ord; det er også vigtigt, om det er ensartede ændringer af ord, der i andre henseender er ensartede, f. eks. alle verbers infinitiver, eller på den anden side ændringer der angår en række leksikalske ord uden systematisk lighed.

De reformer, der er sket i dansk, angår mange leksikalske ord, men langt overvejende på ensartet måde. Dette er i overensstemmelse med, at det drejer sig om ændringer, der historisk har rod i Rasmus Rasks og andre samtidige danske sprogforskeres (især N. M. Petersens) retskrivningslære. Udtrykt i en nutidig lingvistisk terminologi drejer det sig især om ændringer i strukturelle forhold såsom grafeminventaret og grafemers kombinatoriske muligheder, f. eks. for bogstavet *j* efter vokalbogstaver; endvidere om forholdet mellem strukturelle størrelser og deres fremtrædelsesform (manifestation), f. eks. opfattelse af store bogstaver som varianter eller som selvstændige invarianter.

En af retskrivningsmødets anbefalinger, nemlig indskrænkning i brugen af *e* og *o* til fordel for *æ* og *å*, har – i al fald i dansk – givet anledning til problemer i form af skiftevis ændringer i samme ord fra *e* til *æ*

og omvendt *æ* til *e*: Ordet *Jern* blev ændret til *Jærn* og tilbage til *Jern* (*jern*), ordet *begge* ændret til *bægge* og tilbage til *begge*. Det er påfaldende, at netop denne anbefaling og ændring ikke er af strukturel natur, men angår en række enkeltord over for andre enkeltord, hvorved bl. a. etymologiske særforhold inddrages.

5. Når jeg omtalte de foretagne ændringer i dansk som overvejende af strukturel art, er det ikke ensbetydende med, at strukturelle betragtninger skulle *tvinge* til netop disse ændringer eller overhovedet tvinge til retskrivningsreformer i dansk. De skete ændringer har ikke nødvendigvis skabt mere struktur eller en i lingvistisk forstand bedre struktur i dansk skriftsprog. Men den mere differentierede viden om sprogets natur og funktionsmåder, som er nået de sidste 30–40 år, belyser ændringernes art og har værdi ved studiet af ændringers faktiske succes eller vanskæbne. Vi har tillige fået mulighed for at beskrive striden om reformering af dansk retskrivning siden 1869 på en mere differentieret måde end som fremskridt og reformiver kontra bagstræb og konservatisme.

6. På forbavsende kort tid efter Stockholmmødet, nemlig allerede i 1872, lykkedes det reformtilhængere at få ministeriel anbefaling til skolebrug af en retskrivningsordbog med mange af de ændringer, der var behandlet på mødet. I første omgang afstod man fra at foreslå små bogstaver i fællesnavneord og indførelse af bolle-å, men især mange lærere blandt reformtilhængerne – ikke mindst i grundtvigianske højskolekredse – ønskede også disse og visse andre punkter gennemført hurtigt. Dette fremkaldte en kraftig reaktion navnlig fra en del skønlitterære forfatteres side, hvor man modsat ønskede tidligere stavemåder genindført, bl. a.

i fremmedord; man kæmpede for »den *litteraire* Retskrivning«. Resultatet af de modsat rettede bestræbelser blev, at der i 1892 i en ministeriel bekendtgørelse blev foretaget et tilbagetog – omend et beskedent tilbagetog – fra en 3 år før udsendt bekendtgørelse med retskrivningsregler »til Brug og nøje Efterlevelse i alle offentlige Skoler . . .« .

Et af bannermærkerne i striden blev talordet *seksten*, hvis ældre stavemåde var med *x* (*sexten*). I 1889 afskaffedes *x* i danske ord til fordel for *ks*, men netop dette ord ændredes til *sejsten* i henhold til udtalen. En af den konservative fløjs mænd formede dette slagord mod hele reformen: »Det ominøse »Sejsten« røber hele Geisten« (C. St. A. Bille), og i 1892 ændredes ordet igen, nu til *seksten*, der stadig er gældende.

7. Alt i alt var der med reglerne af 1889 og 1892 gennemført ændringer i overensstemmelse med Stockholmmødets punkter, på to vigtige undtagelser nær: bolle-å og substantivernes begyndelsesbogstaver. Men foruden ved selve ændringerne er bekendtgørelsen af 1889 bemærkelsesværdig ved at binde skolevæsenet til en bestemt stavemåde (jfr. citatet ovenfor), altså ved at ministeriet for undervisningsvæsen gjorde sig til autoritet i retskrivning. Der står i bekendtgørelsen endda, at alle skolebøger i fremtiden skal trykkes med »den her befalede Retskrivning«.

Dansk retskrivning i skolerne var hermed gjort til et statsanliggende, og sådan har situationen været siden.

8. Igennem en lang periode overdrog ministeriet det til sagkyndige privatpersoner (V. Saaby, senere P. K. Thorsen) at udarbejde og udsende en retskrivningsordbog til skolebrug, men indskærpede, at de til enhver tid fastsatte retskrivningsregler ikke måtte fraviges i ord-

bogen. I 1920 nedsattes et ministerielt retskrivningsudvalg, der inden for visse – ret snævre – grænser blev bemyndiget til selv at foretage retskrivningsændringer, og i 1923 udgav dette udvalg 1. udgave af Dansk Retsskrivningsordbog. Stavemåderne i denne afveg kun ubetydeligt fra den tidligere godkendte, privat udsendte ordbog.

9. Overhovedet foregik der efter reformbølgen i 1870'erne og 1880'erne ingen principielle ændringer før 1948. I 1900 ophævedes tvungen brug af verbers flertalsformer (f. eks. *de vare, de flyve*), men dette er et morfologisk-stilistisk mere end et ortografisk punkt. Det politiske systemskifte i 1901 med Højre-ministeriets afgang fik ingen konsekvenser for retskrivningen, og i det hele taget har partipolitiske skillelinier ikke præget udviklingen synderligt. I 1920'erne og 1930'erne foreslog bl. a. nogle socialdemokratiske kulturpolitikere ændringer i en talesprogspræget retning, med demokratisering af retskrivningen som motiv, men et tilløb i 1937 til en sådan reform – omfattende f. eks. ændring af *cigar* til *sigar* – blev bremsset ikke mindst af den socialdemokratiske statsminister Th. Stauning. Et vittighedsblad tillagde ham i den forbindelse udtalelsen: En anden Stauning – nej mange Tak!

10. Men navnlig spørgsmålet om afskaffelse af store bogstaver i fællesnavneord blev siden ca. 1910 ustandseligt ført frem i pædagogiske kredse, og der findes et utal af avisindlæg og småskrifter om sagen. Det var dog også blandt pædagogerne, de store bogstavers mest effektfulde forsvare i hele denne periode var at finde, nemlig seminarieførstander (og undervisningsminister) Jens Byskov. Reformønskerne var foruden blandt skolefolk stærkt udbredt blandt danske sprogforskere, bl. a.

Holger Pedersen og Otto Jespersen, måske især blandt dialektologerne.

I 1920'erne og 1930'erne kom der hertil en nok tal-mæssig begrænset, men kulturelt virksom kreds af forfattere og andre, der havde almene kulturpolitiske re-formsynspunkter og som led deri ville nærme skrift-sproget til talesproget; arkitekten og forfatteren Poul Henningsen kan nævnes som eksponent for denne kreds. I henseende til stavemåden gik deres ønsker – ligesom mange sprogfolks i denne periode – videre end til af-skaffelse af de store bogstaver. Det var det umiddelbart talte sprogs renæssanceperiode, både i den litterære stil, i teknisk henseende med radioen – siden har tv givet det visuelle sin renæssance – og inden for sprog-videnskabens med beskrivende fonetik og eksperimental-fonetik og med lydskriftens kulmination i sprogunder-visning. Alt dette gjorde formlen *Skriv som du taler!* til et ideal, der blev ført frem med betydelig styrke. Det var sprogvidenskabeligt set før det fonologiske synspunkts gennembrud, og det var før distinktionen mellem form og manifestation (eller substans) var klart formuleret for det sproglige udtryks vedkommende. Selvstændige studier af stavemåde som egne systemer kommer først frem i 50'erne – Paul Diderichsens arbej-de fra 1938 om gammeldansk ortografi er et af de få fortilfælde. Det er også først i 50'erne eller endog 60'erne, man møder en distinktion mellem overflade-struktur og dybdestruktur på fonetisk område formule-ret så kraftigt som hos Chomsky med vigtige konsekvenser for en morfofonologisk og morfografemisk be-skrivelse.

11. Sidst i 1930'erne gjorde et nyt moment sig gæl-dende i reformbestræbelserne i Danmark, nemlig det

anti-tyske, pro-nordiske målstræv, hvis stærkeste talsmand var juristen og forfatteren Sven Clausen. Han ønskede ikke blot retskrivningen vidtgående ændret i samnordisk retning, men også det størst mulige samnordiske ordforråd. På visse punkter kom hans stavemåder ejendommeligt nok til at gå modsat reformer, der var gennemført i Danmark efter anbefalingerne fra det nordiske møde i 1869, f. eks. *gjerne* med *j* og *eksempl* med *x*.

Den tyske besættelse af Danmark og Norge styrkede det nordiske synspunkt, og 1941 stiftedes Dansk forening til nordisk sprogrøgt, hvis reformforslag imidlertid var adskilligt mere moderate end Sven Clausens. Hovedpunkterne var de små begyndelsesbogstaver, *bolle-å* og ændring af ordet *af* til *av* (som præposition og som forstavelse).

Spørgsmålet om *af*, som også en del sprogforskere af fonetiske grunde har ønsket ændret til *av*, er eksempel på foreslået ændring af et meget hyppigt ord og ord-element, og allerede Adolf Noreen er i »Rättskrifningens grunder« (1892, s. 45) inde på de særlige forhold herved. Erfaringsmæssigt volder de meget hyppige ords stavemåde ringe vanskeligheder ved indlæring og ved læsning, også af et fremmed sprog, mens *ændringer* af hyppige ords stavemåde har konsekvenser for en stor kreds af brugere.

12. I krigsperioden, nemlig i marts 1943, udsendtes et undervisningsministerielt cirkulære, hvorved retskrivningsudvalget blev frataget enhver ret til at ændre stavemåder og til at ændre ordforrådet i retskrivningsordbogen uden ministeriel godkendelse. Dette må utvivlsomt opfattes som en forsigtighedsforanstaltning i en nationalpolitisk spændt situation, hvor ikke engang

retskrivningsudvalget gik fri for personpolitiske modsætninger.

Disse forhold gjorde retskrivningsudvalget uarbejdsdygtigt i årene umiddelbart efter krigens afslutning, og det var på regeringsplan, at reformen af 1948 blev besluttet, efter daværende undervisningsminister Hartvig Frisch's indstilling. Der var antagelig ikke i 1948 væsentlig flere tilhængere af reformens indhold end på tidligere tidspunkter, og det er antagelig en følge af den større almene labilitet i de første efterkrigsår, at reformen kom netop dengang. Enkelte kommunale myndigheder havde i 1947 og i begyndelsen af året 1948 indført små bogstaver og bolle-å i deres administrative sprogbrug, dvs. før cirkulæret af 22. marts 1948, men nogen folkebevægelse for en reform kan der ikke tales om – overhovedet har retskrivningsreform næppe på noget tidspunkt været en folkesag i Danmark. Des mere bemærkelsesværdigt er det, at reformen af 1948 så hurtigt blev alment accepteret.

13. I skolekredse blev reformen altovervejende modtaget med tilfredshed, hvilket stemmer med, at reformen fjernede eller i al fald kraftigt reducerede to erfaringsmæssigt meget store kilder til stavfejl i skole-elevarbejder: de store begyndelsesbogstavers brug i fællesnavne og den grafiske forskel mellem infinitiv og præteritum af modalverberne *kunne, skulle, ville*.

I offentligheden fremkom i begyndelsen en del kritik af reformen som helhed eller af enkeltheder, og en aktiv modstand findes fremdeles organiseret i foreningen Dansk Sprogværn, hvis tilslutning imidlertid ikke overstiger, hvad *reformaktive* foreninger tidligere har haft. Bemærkelsesværdig var især den ringe passive modstand. Dagspressen og anden periodisk presse gik

ikke samlet over til den ny retskrivning, navnlig bolle-*å*'et trængte sent ind, men tilslutningen kom jævnt, og i dag fremkommer der utvivlsomt mindre tryksats med store bogstaver i fællesnavne end der før 1948 fremkom tryksats med små bogstaver. I privat korrespondance accepteredes den ny retskrivning hurtigt af mange over skolealderen, men i øvrigt vil brug af store bogstaver i privat korrespondance gradvis aftage til praktisk ud-døen omkring år 2000.

14. Det anføres sædvanligvis mod større retskrivningsreformer, at de betyder et brud med den hidtil trykte litteratur og forringer dens udnyttelse. Reformen af 1948 er lærerig i så henseende. Dels ser det ud til, at den enkelte læsendes vanskeligheder ved at skifte mellem forskelligt ortograferede tekster er blevet overvurderet; dels er konkrete trykte teksters brugstid blevet overvurderet. Journalistisk litteratur og megen faglitteratur forældes hurtigt, og varigt værdifuld skønlitteratur og anden varig litteratur har vist sig af andre grunde end retskrivningsreform at komme i ny sats, ikke mindst efter billigbøgernes sejrsgang og med den stadigt udviklede trykkeriteknik.

15. Reformen af 1948 åbenbarede derimod, at retskrivningens funktion til andet end tekstbrug hidtil er blevet undervurderet. Man havde i 1948 undladt at tage stilling til det nye bogstavs, bolle-*å*'ets, placering i alfabetet og til alfabetisering af *aa* i navne og fremmede ord efter elimineringen af *aa* i almindelige danske ord. Først 8. febr. 1955 udsendtes et undervisningsministerielt cirkulære herom, hvorved *å* placeredes sidst i alfabetet, altså følgen *æ, ø, å*. Der havde bl. a. været forslag om at placere *å* forrest for mest muligt at bevare hidtidig alfabetisk ordning af ord og navne.

Alfabetiseringsproblemet har vist, i hvor høj grad ord benyttes som navne og andre identifikatorer, og i hvor høj grad stavemåden er ordets signalement, så selv små ændringer kan skabe store problemer for genfindelse af ord i registre, kartoteker og nu i datamaskinlagre. Brug af alfabetiske registre har været i kraftig vækst i dette århundrede, tænk blot på telefonbøger og udbredelsen af flersprogede ordbøger. Også i sammenhæng med videnskabeligt og andet fagligt terminologiarbejde og med moderne litteratursøgning er den eksakte stavemåde af stor principiel og praktisk-økonomisk betydning. Samtidig har teknisk transmission af skrift ved fjernskriver (telex), ny sætteteknik, ja allerede skrivemaskinens udbredelse føjet afgørende nyt til de krav, som i dette århundrede stilles til retskrivning. Alt i alt er standardiseringssynspunktet også i ortografiske anliggender blevet et teknisk og økonomisk spørgsmål, mens retskrivningens konsekvens og konstans tidligere var et overvejende intellektuelt spørgsmål.

16. Hvad enten et egentligt standardiseringsbehov har gjort sig gældende eller ej, har den til skolebrug autoriserede danske retskrivning almen udbredelse i befolkningen som frivilligt accepteret standard i aldeles overvejende grad. Dette gælder i dag, som det gjaldt før 1948. I sammenhæng med denne udbredelse skal det fremhæves, at udtaleudviklingen i dansk i de forløbne hundrede år har fortsat den tilnærmelse til stavemåden, som pågik allerede tidligere. Dette gælder udtalen af en række bestemte ord, bl. a. ved mere udbredt udtale af tidligere stumme bogstaver; men det gælder også det fonetiske og fonemiske system over for det grafematiske, bl. a. hvad angår udnyttelsen af flere eller færre åbningsgrader af korte vokaler.

Særligt har det også i de forløbne 100 år gjort sig gældende, at dialekter er afløst af en rigsmålsudtale, der naturligt nok er stærkt præget af den i barneskolen indlærte stavemåde.

17. Dansk retskrivning er som nævnt primært et undervisningsanliggende. I et statsministerielt cirkulære af 2. juli 1948 blev imidlertid reglerne af 22. marts 1948 foreskrevet i statstjenesten i almindelighed. Det er også bemærkelsesværdigt, at redaktion og udgivelse af retskrivningsordbogen blev overdraget Dansk Sprognævn, da dette i 1955 oprettedes af undervisningsministeriet. Dansk Sprognævn skal nemlig være rådgivende i sproglige spørgsmål i almindelighed, ikke blot i ortografiske spørgsmål, og rådgivende såvel for private som for de offentlige myndigheder.

I 1955 kunne Dansk Sprognævn udsende den første retskrivningsordbog efter reformen i 1948, idet man kunne benytte et manuskript udarbejdet af et udvalg, der i 1953 var blevet nedsat til dette formål. En ny udgave er under forberedelse som led i Dansk Sprognævns arbejde; især optagelsen af nyt ordstof motiverer stærkt en ny udgave.

Da der i 1961 blev oprettet et ministerium for kulturelle anliggender, blev Dansk Sprognævn fra undervisningsministeriet overført til dette. Også heri kan man se et udtryk for, at retskrivningsarbejdet trods sin nære tilknytning til undervisningsvæsenet opfattes som et mere alment samfundsanliggende.

Og endelig kan man til karakteristik af udviklingen siden 1869 pege på, at vi i 100-året for det nordiske retskrivningsmøde i Stockholm mødes på institutionsbasis og ikke som deltagerne i 1869 i egenskab af repræsentanter for interesserede kredse.

Utviklinga i norsk rettskriving etter Stockholms-møtet 1869

Av Alf Hellevik

Når eg ved dette hundreårsjubileet for nordisk rettskrivingsstrev skal gjere greie for utviklinga i Noreg, kjenner eg meg på ein måte i forsvarsposisjon. Og det gjer eg ikkje berre på vegner av mitt eige nynorske mål, men på vegner av begge våre norske skriftspråk. Ein reint ytre indikator på utviklinga i det hundreåret som er gått sidan Stockholms-møtet, har vi jo i det forholdet at dei *to* skriftspråka som det i 1869 galdt å halde saman, dei er no i 1969 kløyvde i *fire*. Og denne språkkløyvinga er det vi nordmenn som har ansvaret for.

På møtet i 1869 var ikkje landsmålet eller nynorsken representert, ja i røynda var heller ikkje norsk bokmål eller riksmål representert. Dei nordmenn som var med på møtet, møtte ikkje som representantar for eit særskilt norsk språk, men representerte saman med dei danske utsendingane det felles dansk-norske skriftspråket. Ser ein den seinare utviklinga mot denne bakgrunnen, er det nok mange som vil vere freista til å gi professor Erik Noreen rett når han i sin artikkel om «Nordisk språkgemenskap» hevdar at i Noreg «har separatismen firat triumfer».

Men skal ein vurdere norsk språkutvikling jamført med dansk og svensk, bør ein først forvise seg om at ein opererer med dei same verdinormer.

Omsynet til nordisk språkfelleskap er berre eitt av mange omsyn som vi må ta ved språkplanlegging og språknormering. Arbeidet for nordisk språkfelleskap – i rettskriving som på andre område av språket – kan ikkje og bør ikkje drivast lenger enn det går i hop med nasjonale og sosial-pedagogiske omsyn. Det tek ikkje sikte på noko så utopisk som eitt felles nordisk skriftmål og talemål, men byggjer på den føremonen som vi har her i Norden, at vi i samkvemmet med våre nordiske grannar kan bruke våre eigne mål og likevel bli forstått – noko så nær i alle fall.

Men godkjenner ein kvart folks rett til nasjonale, historisk og språkgeografisk fastlagde språk, må ein òg godkjenne vår rett til eit særskilt norsk språk. Eller for å sitere professor D. A. Seip frå 1939: «Det er en fordel at dansker, svensker og nordmenn forstår hverandre. Denne fordelten skal vi ikke gi opp ... Men på den andre siden kan ikke nordisk fellesskap hindre oss i å utvikle et norsk skriftspråk som høver for oss.» («Vinning og tap» s. 6.) No har vi ikkje berre utvikla *eitt* norsk skriftspråk, vi har laga to – og somme hevdar at vi har komme i skade for å lage tre eller fire. Det siste er no eit spørsmål om korleis ein definerer språk og språkvariantar, og det skal vi la liggje.

Men vår interne språkkøyving og det at vi på same tid må ha både eit samnorsk og eit samnordisk sikte, skaper både særlege vanskar og særlege vilkår for oss i vår språknormering. I så måte er utviklinga etter det nordiske rettskrivingsmøtet i 1869 lærerik, og eg skal gjere kort greie for lagnaden til dei viktigaste tilrådingane på møtet.

Dei rettskrivingsreformene som vart tilrådde for dansk-norsk, var godt førebudde i Noreg. Reformpro-

grammet til danskane Rasmus Rask og N. M. Petersen hadde framstående og aktive talsmenn i Noreg, i første rekkje professor Ludvig Kr. Daa og Knud Knudsen, som altså begge var med på det nordiske rettskrivingsmøtet. Nokre av punkta hadde Knud Knudsen gjort framlegg om alt i 1860, og praktisk talt heile 1869-vedtaket – også det som galdt svensk – hadde Knud Knudsen alt tre år før Stockholms-møtet gjort framlegg om og stilt opp punkt for punkt i ein artikkel i månadsskriftet Norden. Artikkelen, som også vart utgitt i særprent, hadde tittelen «Om tilnærming mellom Norsk, Dansk og Svensk», og Knud Knudsen gjer der også framlegg om ein del reformer som han ville ha gjennomført i norsk »om en de Danske ikke kan eller vil følge med».

Det er her verdt å merke seg at det Rask-Petersenske prinsippet om ei meir ortofonisk rettskriving, større samsvar mellom uttale og skrift, som også ligg til grunn for vedtaka på Stockholms-møtet, inneheldt farleg sprengstoff i tilhøvet mellom dansk og norsk. Der allment norsk talemål skilde seg frå dansk, måtte dette prinsippet føre til særnorske standpunkt. Det er derfor naturleg at Knud Knudsen med sitt gradvise reformprogram med grunnlag i norsk talemål, i første omgang det såkalla «dannede talesprog», gjekk inn for endinga *-er* istf. *-e* i felleskjønn fleirtal, og ville redusere bruken av *-e* og *-er* i nøytrum fleirtal (typen *hus* for *huse* el. *huser*). Han ville føre inn «hårde medlyd» i samsvar med norsk uttale, altså *rot*, *kake*, *tape*, og skrive *g* for *v* i ord som *skog*, *plog*, *mage*, *gagn*, *duge*. Dertil foreslo han enkelte ordformer som *blåse* og *gråte* (for *blæse* og *græde*), *naken* for *nøgen*, *sjø* for *sø*. Alt dette er slikt som seinare har slått igjennom.

På Stockholms-møtet vart slike særnorske ønskemål lagde til side – det galdt òg eit ønske frå dei norske representantane om å regulere *ld* og *nd* i retning av ei etymologisk fordeling av *ld-ll*, *nd-nn* – som i nynorsk – eller å gjennomføre *ll* og *nn* i samsvar med utbreidd norsk uttale.

Dei fleste av dei felles vedtaka for dansk-norsk omfatta da ortografiske og til dels reint typografiske reformer som ikkje rørte ved uttaleproblem. Det siste galdt t. d. vedtaket om å gå over til latinske typar istf. gotiske, bruke *å* for *aa* og små forbokstavar i substantiv, likeins tilrådinga om meir bruk av bindestrek i fleirledda samansetningar og meir særskriving for eldre samanskriving.

I andre tilfelle dekte dei felles rettskrivingsvedtaka i realiteten over ulik uttale i dansk og norsk, og med den rolle som ortofone synsmåtar spela i tida, kom dette faktum til å medverke til at dei felles dansk-norske vedtaka vart ulikt gjennomførte i dei to landa.

Det gjeld i første rekkje vedtaket om å sløyfe *j* etter *g* og *k* (*sk*) framfor vokalane *e*, *æ* og *ø*, tilsvarande den tradisjonelle skrivemåten med *g* og *k* føre *i* og *y*. Her stemte jo skriftformene med *gj* og *kj* dårleg med dansk uttale, i tillegg til at skrivemåten var inkonsekvent, medan tradisjonell skrivemåte med *gj* og *kj* føre *e*, *æ* og *ø* dekte norsk uttale betre enn skriftformer med *g* og *k*. No er det ein allmenn regel at det er vanskeleg å forandre ei ortofon skriftform som først har festa seg – enda om det i og for seg kan vere gode systematiske grunnar for ei endring. (Det vil t. d. ikkje vere lett å føre inn att *d* i norsk *greie* eller *h* i svensk *vad*.) Da Ivar Aasen sette opp sin skriftnormal, halla han sterkt i retning av den svenske skrivemåten utan *j*, som både

fanst i gammalnorsk og dertil var mest rasjonell. Men av omsyn til den dansk-norske skriftradisjonen godtok han fordelinga med *g* og *k* føre *i* og *y* (og diftongane *ei* og *øy*) og *gj* og *kj* føre *e*, *æ* og *ø*. Rett nok meinte Aasen at denne skrivemåten «kun burde betragtes som en midlertidig Efterlempning og ikke som nogen fast Regel for Fremtiden» (Norsk Grammatik s. 29). Men trass i visse tilløp hos enkeltpersonar til å gjennomføre Stockholms-rettskrivinga også på dette punktet – bl. a. gjennomførte Ibsen skrivemåten utan *j* – så vart ho aldri innført i skolen. Og i praksis har heller ein motsett tendens gjort seg gjeldande, nemlig til også å skrive *j* føre *i* og *y* – særleg i særnorske ord – og særleg ofte finn ein *j* føre diftongane *ei* og *øy* (t. d. *gjeit* og *skjøyte*).

Uttaleargument har òg verka med til å hindre gjennomføringa av vedtaket om å skrive diftongane *ei* og *øi* med *j* istf. med *i*, altså *ej* og *øj*. I staden vart den nynorske skrivemåten *øy* innført i bokmålet i 1938, ei reform som fort slo igjennom.

Også vedtaket som å sløyfe vokaldobling og det såkalla «understøttende *e*» som teikn for lang vokal verka på sett og vis med til å skilje dansk og norsk. Denne reforma, som snøgt vart gjennomført i Noreg, auka nemleg talet på homografar, og kom dermed til å forsterke behovet for å utmerkje lang konsonant etter kort vokal, slik systemet var i nynorsk og i svensk. I eit brev til sin danske forleggjar Hegel i Gyldendal hevda såleis Henrik Ibsen: »Jo mere man i Danmark og Norge fortfarer med at forkaste de dobbelte vokaler, som betegnede stavelsernes længde, desto mere nødvendigt synes det mig at blive at betegne disses korthed ved dobbelte konsonanter.» Men omsynet til Hegel og danske lesarar heldt likevel Ibsen frå å bruke dobbeltkon-

sonant i utlyd etter kort vokal. No hadde nok denne reforma før eller seinare slått igjennom i norsk bokmål, slik ho alt var gjennomført i nynorsk. (I bokmål vart ho delvis gjennomført i 1907 og fullstendig gjennomført i 1917.) Men atter ser vi at dei felles dansk-norske vedtaka med grunnlag i prinsippet om større samsvar mellom skrift og tale verka som sprengkilar i skriftmål med så vidt ulikt talemålsgrunnlag som dansk-norsk i Danmark og dansk-norsk i Noreg.

Noko liknande kan seiast om den regulering av *e-ø* som dei danske og norske representantane vart samde om. Her er den følgjande utviklinga i norsk bokmål heilt fastlagd av to omsyn, som begge førte bort frå 1869-reguleringa. På den eine sida omsynet til å nærme bokmålet til skrivemåten i nynorsk, som her var meir etymologisk bestemt, men som likevel samsvara betre med norsk talemål, og på den andre sida tilnærming til det vanlegaste systemet i normaltalemålet, særleg i hovudstaden, der det er samanfall av *e-ø* til *e* så nær som føre *r*, der det er *ø*. Det er same fenomenet som vi finn att i Stockholms-målet, og som Erik Noreen kallar «Den mest beryktade olaten i det stockholmska uttalet» (Svensk språkvård s. 29). Desse omsyna førte i 1917 til ei felles norsk regulering av *e-ø* som låg nær opp til skrivemåten i nynorsk. Men i bokmålet var det dermed sett i gang ei utvikling som ikkje stansa opp med dette. Når først den eldre skrifttradisjonen var oppgitt, heldt tillempinga til talemålet fram, og det har ved seinare felles reguleringar ført til at nynorsk har mått nærme seg meir og meir til systemet i bokmål, medan bokmålet til gjengjeld har prøvd å halde oppe

den nynorske regelen at omlydsproduktet av *å* skal skrivast med *æ*.

Strevet med å finne den beste skrivemåten for *e-æ*-lyden er eit godt eksempel på dei problem vi har stått overfor i norsk med gjensidig tilnærming mellom dei to skriftmåla og til utbreidd talemål. Problema var innfløkte nok om ein ikkje også skulle ta omsyn til skrivemåten i dansk og svensk, og det er forståeleg at Stockholms-reguleringa ikkje er nemnd med eit ord under drøftinga av *e-æ*, verken i 1917, 1938 eller i Norsk språknemnds framlegg til ny læreboknormal i 1957. Og ein ser heilt bort frå dei særnorske problema når ein som Erik Noreen kallar den norske reguleringa av *e-æ* for «en kulturfiendtlig åtgärd».

Også dei punkta i det felles dansk-norske rettskrivingsvedtaket som galdt rein ortografi eller typografi, førte i første omgang på sett og vis til å skilje norsk og dansk i og med at dei vart gjennomførte til ulik tid i dei to språka.

Når det galdt overgangen til latinsk skrift, er det vel ikkje så stor skilnad mellom dansk og norsk. Rett nok ser vi at Bjørnson i eit brev til Hegel slår i bordet og krev: »typerne latinske, ortografien min». Og han legg til at dei som ikkje vil lese den, dei kan la vere.

Men hos mange forfattarar og i storparten av avisene var gotisk skrift i vanleg bruk til hundreårsskiftet. Da gjekk Dagbladet som den første av dei store hovudstadsavisene over til latinske typar – og små forbokstavar. Den nynorske dagsavisa som tok til å komme ut i 1894 under namnet Den 17de Mai, vart alt frå starten av prenta med latinske typar og små forbokstavar. Det same galdt det største nynorske tidsskriftet, Syn og Segn, som òg kom med sitt første nummer dette året.

Små forbokstavar i substantiva vart *tillatne* til skolebruk i 1877 etter at Kyrkje- og undervisningsdepartementet hadde gjort ei omfattande rundspørjing til universitetet og dei høgre allmennskolane. Dei fleste skolane gjekk inn for reforma. Det same gjorde det historisk-filosofiske fakultetet, men med aller knappaste margin: 7 mot 6 røyster. Og enda ved hundreårsskiftet heldt fakultetet fast på dei store forbokstavane i praksis. Det same gjorde dei største avisene like fram til 1907, da dei store bokstavane vart rivne med av andre og større omveltingar i den offisielle rettskrivinga. Av dei store diktarane våre gjekk Ibsen og Bjørnson over til små forbokstavar – dei aksepterte jo i det store og heile Stockholms-rettskrivinga. Lie og Kielland derimot heldt fram med store forbokstavar i heile sitt forfatterskap, og det same gjorde Arne Garborg og den langt yngre Knut Hamsun.

Når det gjekk så trått med overgangen til små forbokstavar, heng det dels saman med at bruken var valfri i skolen og dels at styremaktene viste eit dårleg føredøme. Først i 1899 vart «Stortingets forhandlinger» prenta med små bokstavar, og året etter finn vi dei i «Kongelige resolusjoner».

Enda seinare gjekk det med overgangen *aa* til *å*. Den kom først for alvor etter 1917-reforma. I si innstilling viser komitéen direkte til Stockholms-vedtaket, derimot er ikkje nordisk fellesskap nemnt med eit ord da 1935-tilrådinga foreslo å plassere teiknet *å* sist i alfabetet, noko som med rette har blitt kritisert frå svensk hald: «Med en finurlig liten åtgärd har man härmed hindrat norrmännen att lätt hitta i en svensk ordbok och vice

versa,» skriv den kritiske Erik Noreen (i Svensk språkvård s. 20). Først i 1938 vart å-teiknet obligatorisk i skole og administrasjon.

Endeleg nemner eg at tilrådinga om å sløyfe stum *d* føre *s* naturleg nok er mest fullstendig gjennomført i norsk, såleis også i ordformer som *best*, *plass* og *sist*. Det same gjeld den samnordiske tilrådinga om å skrive *ks* for *x*-teiknet. Det vart alt året etter teke opp i 3. utg. av Aars' Norske rettskrivnings-regler, og har seinare blitt bortimot konsekvent gjennomført i begge mål, såleis også i fagord som *oksygen*, *oksytonon*, *ekserpt*. Med *x* skriv ein berre reine sitatord frå latin som *ex auditorio*. Men her får vi no etter kvart nye lån frå engelsk der det er vanskeleg å overføre *x* til *ks*, slike som *sex* og *taxi* (derimot skal *taksameter* skrivast med *ks*). *Teleks* er den offisielle forma, men i praksis blir ordet vanleg skrive med *x*. Dette er da eitt av mange eksempel på at det med den stigande kjennskapen til engelsk skrift blir alt vanskelegare å nasjonalisere nyare engelske lånord.

Skrivemåten av framandord vart òg drøfta i 1869. Resultatet vart at møtet i vage ordelag tilrådde ei varsam nasjonalisering av skrivemåten av allment brukte framandord, og det er eit prinsipp som alle dei nordiske språka sidan har følgt. Men her er det jo godt høve til å dra ulike grenseliner, og norsk har gått lengst i å nasjonalisere framandord, kanskje bortsett frå heilt nye lån, der det er mitt inntrykk at svensk er snarare og djervare til å nasjonalisere skrivemåten: skoter, tejp o. fl. Her er elles eit område der norsk språkkløyving er oppheva i og med at framandorda har same skriftform i begge mål. Dermed ligg her forholda på sett og vis særskilt godt til rette for norsk deltaking i eit vidare

nordisk samarbeid. Og nettopp når det gjeld framandord, skulle ein tru det måtte vere størst utsikt til å nå visse resultat i det nordiske samarbeidet. Emnet vart også drøfta på det nordiske språknemndmøtet i 1955. Men resultatet var ikkje særleg oppmuntrande. Vi kom ikkje stort lenger enn til ei resignert konstatering av at det var stor innbyrdes skilnad mellom språka og lite og ingenting å gjere med han. Etter den tid har dei ein-skilde nemndene mått ta stilling til stadig nye framandord. Og eg er ikkje sikker på om vi har tillagt nordiske omsyn stor nok vekt under desse drøftingane. Eg nemner til dømes at Nämnden för svensk språkvård har knesett forma *cybernetik* med *c*, medan Dansk Sprog-nævn og den norske nemnda held på *kybernetik(k)* med *k*. Den danske og den svenske språknemnda har gått inn for forma *psykodelisk* i samsvar med vanleg form i andre samansetningar med psyke, medan Norsk språknemnd har knesett *psykedelisk* i samsvar med vanleg skrivemåte i norsk (og engelsk). Eg nemner dette – ikkje for å kritisere avgjerda i dei respektive nemndene – men til å illustrere at nordisk språkleg fellesskap er berre eitt av dei omsyn vi har å ta ved språknormering, og ikkje alltid det som veg tyngst. Likevel meiner eg at framandorda, både dei gamle og særleg dei nye, burde vere eit fruktbart område for nordisk samarbeid – også med tanke på sjølve skriftbiletet.

Så nokre ord om nynorskens stilling til språkskandinavianismen og Stockholms-møtet. Det er velkjent at dei norske «skandinavane» nytta tankane om nordisk språkfellesskap som argument i kampen mot det unge landsmålet. Landsmålstilhengarane på si side kunne

med ein viss rett hevde at dei ivrigaste talsmennene for nordisk språkfelleskap hadde ein tendens til å avgrense nordisk til dansk. Det er illustrerande at den norske sekretæren på Stockholms-møtet, Jakob Løkke, seinare sette seg imot både små forbokstavar og å-teiknet, og hevda at «Hensynet til Danmark maa overveie Hensynet til Sverige».

«Norderlendsk er vidare enn dansk» sette Gustav Indrebø som overskrift over eit kapittel i småskriftet «Norsk og Norsk» frå 1939, og peikar der bl. a. på at når ei fleirtalsform som *visor* i nynorsk blir endra til *viser*, så er det i og for seg inga nordisk utviding. Og det er det heller ikkje om nynorsk skulle gå vidare og t. d. gjennomføre *-er* for *ar* i fleirtal av hankjønnsord.

Ein kan vel òg seie at seinare drøftingar om nordisk språkfelleskap har skapt større forståing for Aasens situasjon da han utforma sin landsmålsnormal, den som førte til at han i så stor mon valde historisk-etymologiske grunnformer som samform for dei ulike talemålsvariantane. Og likeins har nok nordiske synspunkt medverka til at norsk rettskriving ikkje har gått lenger i å sløyfe historiske, men no stumme konsonantar, ein tendens som var særleg sterk i bokmålet etter 1938, da t. d. vokalendande fortidsformer som *ba*, *dro* og *ga* vart valfrie og mykje brukte. Framlegget til ny læreboknormal 1957 bryt med denne avspora fornorskinga, og viser bl. a. til at ei isolert stryking av stumme konsonantar er til skade både for norsk og nordisk språkfelleskap. Eg nemner dette som eit døme på at nordiske omsyn har spela ei rolle – ved sida av andre omsyn – i nyare norsk språknormering.

☆

Men tilbake til Aasen og hans stilling til vedtaka på Stockholms-møtet. Som vi har sett, hørde dei fleste 1869-reformene til utanverket av språket, og ironisk nok galdt fleire av dei nettopp slike ytre ting som Aasen la lita vekt på, og kom til at det her var unødvendig å bryte den dansk-norske skriftradisjonen. Av Aasens Norsk Grammatik ser vi såleis at han var i tvil om teiknet for å-lyden, men valde *aa* «som Folket nu engang er blevet vant til». Han hevdar at «i alt, som ikke vedkommer de egentlige Former, men kun det ydre eller det, som er for Øiet, saasom Brugen av Skriftegn og store Bogstaver, . . . bliver det uden Tvivl bedst at følge Brugen i Dansk og Tysk, da det er denne som Landets Almue nu engang er vant til, og da nogen Forandring i denne Sag ikke er nødvendig.» Og når det galdt skrivemåten *g* el. *gj*, *k* el. *kj* framfor *e*, *æ*, *ø*, vog som vi har sett, omsynet til dansk-norsk skriftradisjon tyngre enn både omsynet til gammalnorsk og svensk og til det språkleg mest rasjonelle.

Det er derfor forståeleg at Aasen reagerte negativt da Stockholms-møtet endra på mykje av dette som han rekna for uviktig og av den grunn ikkje hadde vilja plage folk med å forandre på. Ymse brev og notat som er prenta i Reidar Djupedals utgåve av Aasens brev og dagbøker, viser Aasens negative reaksjon. Blant anna støttar han heilt J. E. Rydqvist i hans kritikk i «Svenska språkets lagar» av Stockholms-vedtaka. Han forstår godt at ein så kunnig mann som Rydqvist måtte kjenne seg «myket fraastøytt ved denne sjølvtykkjelege Samanstøyping av tvau serskilde Maal (Svensk og Dansk), som kvart fyre seg hadde ein rik og fager Skatt av Skrifter fraa so mange gode Meisterar, som aldri hadde kjent seg brydde av nokon Vanskipnad i

Skrivemaaten, og som helder ikkje hadde drøymt um, at ein skulde retta elder rengja på Skrifti deira, fyre kvar Gong ein skulde visa Prøvor av deim i ei Lesebok fyre Skulen. Det maatte difyre synast honom som ei 'sammansvårjing', at eit litet Lag av sjølvkallade Skulemeisterar skulde setja seg til aa giva nye Loger fyre Maalteikningi og umskapa det eine Maalet etter det andre, so snart som det ikkje høvde saman» (Brev og Dagbøker II, s, 306). – Det er som å høyre ein konservativ riksmålsmann eller nynorskmann kritisere våre dagars lesebøker!

Julius Gude, som hadde ferdig manuskriptet til ei landkunne på nynorsk, vende seg i 1882 til Aasen og slo frampå at Stockholms-vedtaka likså vel måtte kunne tillempast på nynorsk som på dansk-norsk – spesielt var han interessert i å sløyfe *j* etter *g* og *k* føre *e*, *æ* og *ø*, ein skrivemåte som han, med rette, meinte å finne støtte for i Aasens grammatikk. Men Aasens svar var heilt avvisande, særleg kritiserer Aasen reglane for skrivemåten av *e-ø*-lyden. Som Djupedal har gjort merksam på (Brev og Dagbøker II, s. 399), heldt Aasen sjølv fram med å skrive *aa* og store forbokstavar i substantiv og sette seg mot alle freistnader på å få han til å prente skriftene sine heilt eller delvis med latinsk skrift.

Da var A. O. Vinje, vår første store journalist og diktar, meir velvillig innstilt. Da Jakob Løkke i oktober 1869 hadde gjort greie for Stockholms-vedtaka på eit møte i Skandinavisk Selskab, skreiv Vinje i det vesle bladet sitt, Dølen, bl a.:

«Tanken for dette Møte er god. Det vilde vera nyttigt, om desse tri nordiske Landsmaal (norsk, svensk og dansk) kunde bøygja og beinka seg etter kverandre, so

Skilnaden i den utvordes Skrive- og Stavemaaten ikke var so stor.» ... «Men» – legg han åtvarande til – «ligg der nokon annan Tanke i dette skandinaviske Maalstræv en slik Lemping i den ytre Skrivemaaten, so kjem det ingen Veg; for kvært af desse Landsmaal maa veksa og vikla seg ut paa sin eigen Grunn ...

All Motstand, svensk som dansk og norsk, mot vaart norske Maalstræv er derfor berre til at smila aat. Alt Sprell nyttar ikke meir en Hønseskaket i Hauketaket.» (Dølen 17. okt. 1869, nr. 29 s. 3–4.)

Her er nok den gode Vinje litt for overmodig. Men for å gjere ei lang historie kort: I den seinare gjennomføringa eller mangelen på gjennomføring av Stockholms-vedtaka har våre to norske skriftspråk i det store og heile halde følgje. Om rettskrivingsutviklinga og språkutviklinga elles må eg avgrense meg til heilt kort å ta opp att det som mange har peikt på før, at om enn norsk *bokmål* i dette tidsrommet har fjerna seg mykje frå dansk, så blir det frå nordisk synspunkt delvis oppvege av at det har nærma seg til svensk. Og fleirtalet av endringane i *nynorsk* har ført til større samsvar med bokmål og dermed også i regelen med dansk og til dels med svensk. Dette er eit resultat av vår språklege mellomstilling i Norden, og er ikkje noko vi har streva særskilt for. Vi har som kjent hatt meir enn nok med vårt eige norske og samnorske strev.

Våre språkproblem er kompliserte, og dei kompliserer også det nordiske samarbeidet. På den andre sida er det i begge våre skriftmål så mykje variasjon og valfridom, at det trass i alt er lettare for oss å ta nordiske omsyn. Og utan å gi oss av med sjølvros – det har vi

ingen grunn til – så trur eg nok ein torer seie at inga norsk rettskrivingsreform har teke så pass mykje omsyn til nordisk språkfelleskap som det framlegget til ny læreboknormal som Norsk språknemnd la fram i 1957.

Det er vanskeleg på bakgrunn av utviklinga i dei hundre år som er gått sidan Stockholms-møtet, å måle den gjennomslagskraft som nordiske synsmåtar har hatt. Grunnen er at det både på Stockholms-møtet og seinare har blitt lagt vekt på slike reformer som også frå nasjonal og pedagogisk synstad har stått sterkt. Endatil når nordiske omsyn er særskilt nemnde, kan andre motiv ha vore utslagsgivande, og nordisk språkfelleskap berre vore eit tilleggsargument. Likevel er det grunn til å tru at nordiske omsyn har spela ei positiv rolle når det gjeld gjennomføringa av *aa* til *å* og av små forbokstavar – i dansk er *det* enda klarare tilfelle – og heilt opplagt har slike omsyn verka med til å stanse ei vidare norsk utvikling i retning av å sløyfe stumme konsonantar.

Skal vi vere nøkterne og realistiske – og det har vi all grunn til ved dette hundreårsjubileet – må vi vedgå at felles nordiske rettskrivingsreformer er ikkje det lettaste vi kan gi oss i kast med. Dei er vanskelege å bli forlikte om og vanskelege å få gjennomførte.

Nordiske synspunkt kan nok no som før – og no enda meir enn før – medverke til å hindre separatiske endringar i eitt av språka, altså ein negativ verkning av nordisk språkrøkt. Vanskelegare er det å oppnå positive reformer i retning av større språkleg samsvar, større likskap.

Skal vi ha von om å oppnå resultat på dette området, bør vi nok gå varsamt fram, og som i 1869 i alt vesentleg avgrense oss til rein ortografi, eller enda meir inn-

snevra: til unødig ulikskap i ortografien. Dette er også Carl Sigfred Lindstams kloke standpunkt i hans ypparlege utgreiing om «Nordisk rättstavning». Dette skriftet som fekk æra av å opne den agelege rekkja av skrifter som «Nämnden för svensk språkvård» har utgitt, hadde kanskje fortent ei grundigare drøfting enn det har fått. Det kom vel på sett og vis for tidleg – før det organiserte samarbeidet mellom nemndene var komme i gang.

I dag står vi i den situasjon at skriftbiletet blir alt vanskelegare å endre på. Og det spørst om ikkje det gamle skiljet mellom reint ortografiske endringar og reelle språkendringar er i ferd med å utviskast når det gjeld dei psykologiske og pedagogiske vilkåra for å få akseptert språklege inngrep. Eg nemner som eksempel at knapt noko av det den nye normalen i 1959 førte inn i bokmålet, har ergra konservative riksmålsfolk slik som at *h-en* vart fjerna i *(h)verken*. Til jamføring nemner eg at i 1936 gjekk ein komité frå Riksmålsforbundet og Riksmålsvernet samrøystes inn for å konsekvent sløyfe *h* framfor *v*, altså også i *(h)vad*, *(h)vem*, *(h)vilken* osv.

At skriftbiletet spelar ei så stor rolle, er ei påminning om at ei viktig side ved arbeidet for å lette det språklege samkvemmet i Norden, er å auke kjennskapen til grannespråka. Det er også ein nødvendig føresetnad for positive reformer, t. d. i ortografi eller i typografi. Etter eit foredrag som eg heldt om nordisk språkrøkt på eit kurs for nordiske lektorar på Noregs lærarhøgskole i 1969, vart eg etterpå spurd om kva dei nordiske språk-nemndene gjer for å utbreie kjennskapen til språk og litteratur i grannelanda. Eg måtte svare som sant var, at vi hittil hadde konsentrert oss om reint språklege drøftingar. Men verken auditoriet eller eg sjølv var heilt

nøgd med svaret. Og det spørst om ikkje arbeidet vårt har vore litt for einsidig og for lite utettervendt.

Til slutt vil eg i tilknytning til det eg byrja med, understreke at vi alltid bør gjere det mest mogleg klart for oss sjølve og for andre kva det er vi vil oppnå i arbeidet for nordisk språkfelleskap. Det trengst ei stadig og avbalansert vurdering av dei verdiar ein vil verne om nasjonalt og fellesnordisk. Større nordisk språkfelleskap er ei tvilsam vinning om det fører til at vi kvar for oss kjenner oss meir framande overfor våre egne nasjonale språk.

Vår eineståande, men vanskelege situasjon er at vi gjerne skulle ha både i pose og sekk; vi skal halde på den verdi vi har i nordisk språkfelleskap – utan å misse dei verdiar vi har i dei nasjonale særskråka.

Nordisk språksamarbeid

Av Arnulv Sudmann

Eit medvite arbeid for å hindre at dei nordiske språka skal gli lenger og lenger frå kvarandre, fekk vi vel først i samband med den skandinavistiske rørsla i førre hundreåret. Det førte bl.a. til det nordiske rettskrivingsmøtet i Stockholm i 1869. Møtet og resultata av det er omtala på annan stad i dette skriftet. Da skandinavismen etter kvart tapte terreng, minka også interessa for det språklege samarbeidet.

Først i 1930-åra kan ein seie at interessa for alvor vakna til live att. Under medverknad av foreiningane Norden vart det skipa komitear for nordisk akademisk samarbeid. Desse komiteane tok også opp arbeidet med å verne det nordiske språkfellesskapet. Dei sette ned eit skandinavisk språkutval med ni medlemmer, tre frå Danmark, tre frå Noreg og tre frå Sverige. Utvalet gjorde m.a. framlegg om å arbeide ut ein felles nordisk terminologi på visse fagområde. I 1937 vart det halde eit nordisk språkmøte i København, i 1938 i Oslo.

Dette samarbeidet fekk eit avbrot da krigen kom i 1940. Men krigen og den tyske okkupasjonen av Danmark og Noreg kom også til å styrkje den nordiske samkjensla og stimulere interessa for den nordiske språksamanhengen. Særleg var det tilfelle i Danmark, der Dansk Forening for Nordisk Sprogrøgt vart skipa i 1941. Denne samskipnaden arbeidde bl. a. for endringar

i dansk rettskriving i nordisk lei, for å ta vare på felles nordiske ord – jamvel om dei berre fanst i dialektane, for å få sams nordiske ord for nye ting og omgrep og for å fremme lån frå dei andre nordiske språka. Foreininga gjorde såleis framlegg om å skrive substantiva med liten forbokstav og gå over til bolle-å også i dansk. Desse endringane vart gjennomførte ved rettskrivingsreforma i 1948. Foreininga gav ut skriftet Vort Nordiske Modersmål 1942–1951.

Ei drivande kraft i denne samskipnaden var Sven Clausen, som 1938–1947 gav ut »Årbog for nordisk målstræv«.

I Sverige var også interessa for nordisk språksamarbeid stor i denne tida. På eit lærarkurs som Föreningen Norden skipa til i Sigtuna i 1942, heldt Elias Wessén foredrag om det nordiske språkfellesskapet og om tiltak som kunne komme på tale for å verne det. Det vart sendt ei oppmoding til Föreningen Norden om å ta opp denne saka, og det ein hadde i tankane, var å få i stand ei *nordisk språknemnd*. Men krigen gjorde at ein måtte avgrense seg til å gjere framlegg om ei *svensk* nemnd for nordisk språkrøkt, som skulle førebu det kommande arbeidet. Föreningen Norden bad Wessén arbeide ut ein plan for ei slik nemnd, og same året hadde han planen ferdig. Inntil vidare, meinte Wessén, burde ein ha ein svensk komite av sakkunnige som skulle førebu det framtidige nordiske språkrøktarbeidet. Komiteen burde på den eine sida motarbeide at dei skandinaviske språka fjerna seg meir og meir frå kvarandre ved einseitige rettskrivingsreformer eller ved å ta opp ulike ord for nye ting og omgrep, på den andre sida aktivt fremme ei tilnærming mellom dei nordiske språka i ordforråd, skriftbilete og uttale.

Som tilhøva var, våga ikkje Föreningen Norden utan vidare å setje ned ein slik komite, og kalla i staden inn til ein konferanse om spørsmålet. Konferansen vart halden på Stockholms högskola i 1943 og samla ei rekkje svenske språkmenn og språkbrukarar. Under drøftingane kom konferansen fram til at ein i første rekkje trong ei svensk språknemnd som skulle arbeide for ei sunn og naturleg utvikling av det svenske språket, men at ein i dette arbeidet heile tida måtte ta omsyn til dei andre nordiske språka. Dette førte til at Nämnden för svensk språkvård vart skipa i 1944.

Det er verd å leggje merke til at utgangspunktet for den første av dei skandinaviske språknemndene såleis nettopp var det nordiske språksamarbeidet. I vedtektene for Nämnden för svensk språkvård kom det da også med i første paragrafen at nemnda skulle «söka åvåga-bringa nordiskt samarbete på språkvårdens område i syfte att vidmakthålla och stärka den nordiska språkgemenskapen. . . . För den nordiska språkgemenskapens främjande skall nämnden söka samarbete med organisationer för samma ändamål i övriga nordiska länder». Førebels fanst det ikkje tilsvarende nemnder for dansk og norsk, men til årsmøtet sitt i april 1945 inviterte Nämnden för svensk språkvård likevel representantar frå Danmark, Finland og Noreg, og i november same året arrangerte nemnda eit nytt møte med representantar frå grannelanda, der ein diskuterte det planlagde samarbeidet.

Desse planane om eit betre nordisk språksamarbeid vart ei medverkande årsak til at både Norsk språknemnd og Dansk Sprognævn vart skipa, den første i 1952, den andre i 1955. (Sjå tiårsskriftet for Norsk språknemnd, »Skriftspråk i utvikling«, s. 14 f. og s.

130 f.) I vedtektene for Norsk språknemnd heiter det at nemnda skal «samarbeide med institusjonar av liknande slag i dei andre nordiske landa», og Dansk Sprognævn skal etter sine vedtekter «samarbejde med de andre nordiske sprognævn».

I Finland hadde dei svensktalande fått si språknemnd alt i 1942, nemleg Svenska språkvårdsnämnden i Finland. Og i 1949 vart Finlands akademis språknemnd, Suomen Akatemian Kielilautakunta, skipa.

Tanken om ei *nordisk språknemnd* var framleis levande. I 1952 sende Nordisk kulturkommissjon denne oppmodinga til regjeringane i Norden:

Til statsmaktene i de nordiske land.

På Nordisk Kulturkommissjons siste plenumsmøte besluttet man å minne om kommisjonens bestrebelsler for å få istand en nordisk språknemnd og uttale at det bør ytes effektiv støtte til samtlige nasjonale språknemnder, slik at det kan skapes forutsetninger for et godt samarbeid mellom dem.

Den beste løsning ville vel være å oppnevne særskilte utvalg, som innenfor rammen av de nasjonale språknemnder kunne utveksle erfaringer og ta opp spørsmål av felles interesse. Hvilken form den enn måtte få, vil en nordisk språknemnd bli en faktor av stor betydning i de nordiske lands kulturliv, og kulturkommissjonen vil derfor foreslå at det fra statsmaktenes side blir tatt de nødvendige skritt for å sette planen om en felles nordisk språknemnd ut i livet.

Didrik Arup Seip
formann

Oslo, den 5. juli 1952.

Helene Andersen.

Framlegget hadde til føresetnad at ein bygde ut samarbeidet mellom dei eksisterande nemndene, og i 1953 vedtok Nordisk råd denne rekommandasjonen:

«Nordiska rådet rekommenderar medlemsstaternas regeringar att lämna nationella språknämnder det stöd som behövs för öppnande av möjligheter til ett verkligt samarbete dem emellan.»

Språkmøte

Ei direkte følge av denne oppmodinga var det første nordiske språknemndmøtet, som Norsk språknemnd arrangerte i Oslo 1954 i samarbeid med Nordisk kulturkommissjon. Sidan har desse møta vorte ein fast, årleg institusjon, og dei har gått på omgang mellom landa etter denne ruta:

1954	Oslo	1963	Stockholm
1955	Stockholm	1964	København
1956	København	1965	Helsingfors
1957	Helsingfors	1966	Reykjavik
1958	Oslo	1967	Utstein kloster, Noreg
1959	Göteborg	1968	Gammel Avernæs, Danmark
1960	København	1969	Stockholm
1961	Helsingfors	1970	Helsingfors og Borgå
1962	Oslo		

Til det første møtet i Oslo kom det representantar frå Norsk språknemnd, Nämnden för svensk språkvård og frå dei to finske språknemndene. Danmark, som enno ikkje hadde fått si språknemnd, var representert ved professorane L. L. Hammerich og Peter Skautrup. Etter at Dansk Sprognævn vart skipa i 1955, har den danske

nemnda vore med på alle møta. Alt på møtet i 1955 vart det ytra sterke ønske om å få Island med i samarbeidet, og ein tok til med å sende referat og anna materiale til islandske språkmenn. På møtet i 1962 var det for første gong med ein islandsk representant, professor Halldór Halldórsson. I 1964 vart Íslenszk málnefnd skipa, og sidan den tid har også den islandske nemnda vore med på dei nordiske språkmøta.

Sidan 1962 har sekretæranane i nemndene hatt eit møte kvart år for å førebu dei nordiske møta.

Foredrag og anna materiale frå møtet i 1954 er samla i skriftet »Det nordiske språkmøtet i Oslo 19.–20. februar 1954« (Oslo 1954). Sidan har tilsvarande materiale blitt utgitt i ein felles nordisk skriftserie, i Danmark under tittelen Nordiske sprogproblemer, i Noreg under tittelen Nordiske språkspørsmål og i Sverige under tittelen Nordiska språkfrågor. I denne serien har det komme sju nummer i alt, med litt ujamne mellomrom: 1955, 1956, 1957–1958, 1959–1960, 1961–1962, 1963–1965, 1966–1967. Skriftserien blir no avløyst av dette årsskriftet.

Terminologispørsmålet

Ei sentral sak i det nordiske språksamarbeidet er terminologispørsmålet. På dette området var det eit visst samarbeid fagfolk imellom lenge før vi fekk faste språknemnder i dei nordiske landa. Alt i siste halvdel av 1800-talet kom det t.d. i gang eit samarbeid om farmasøytisk terminologi. Og etter kvart som landa fekk terminologisentralar og nomenklaturutval på ulike område, tok dei også opp eit nordisk samarbeid i større eller mindre grad.

På det første språknemndmøtet i 1954 tala ordboksredaktør Alf Hellevik om »Retningslinjer og praktiske spørsmål i samarbeidet mellom nordiske språknemnder om terminologi«. Hellevik såg spørsmålet i samanheng med det samarbeid om *ordforrådet* som han meinte måtte bli den viktigaste oppgåva for nemndene. Det ville da vere rimeleg i første rekkje å arbeide med terminologien. Ein kunne begynne med ei systematisk registrering og samanstilling av ordforrådet innanfor visse fagområde, og så sjå kvar det let seg gjere å få i stand ei tilnærming og utjamning. Særleg burde ein halde auge med *nye* omgrep, som det ville vere lettare å rå med enn gamle, innarbeidde termar. Dette spørsmålet tok K. G. Ljunggren opp på same møtet i foredraget »Nordisk samverkan vid upptagande av nya ord«, som vi skal komme tilbake til seinare i denne artikkelen.

Møtet vedtok denne resolusjonen:

«Utsikterna för ett nordiskt samarbete på språkvårdens område förefaller särskilt gynnsamma när det gäller ordförrådet. Inom olika fackkretsar pågår ett livligt arbete under ledning av terminologicalentraler och speciella nomenklaturkommittéer. Det är av intresse att härvid möjligheten prövas att vinna största möjliga överensstämmelse mellan språkbruket i de olika nordiska länderna. Av särskilt intresse är att uppmärksamma de nya uttryck av allmännare natur som ständigt dyker upp. En registrering av sådana uttryck från de nordiska språknämndernas sida är önskvärd och mötet uttalar sin tillfredsställelse över det initiativ som i detta avseende tagits av den svenska språkvårdsnämnden. Vid bedömning av materialet ur nordisk synvinkel är regelbunden kontakt mellan språknämnderna nödvändig.»

På møtet i Stockholm året etter drøfta ein atter ter-

minologispørsmålet, og ein retta ei oppmoding til tekniske terminologisentraler og -komitear om å styrkje det nordiske samarbeidet. Samstundes baud språknemndene seg til å yte den hjelp ein kunne i arbeidet.

Men nemndene tok også opp eit meir direkte terminologiarbeid. Etter framlegg frå Norsk språknemnd skulle ein konsentrere seg om terminologien på samfunnsområde som er særleg viktige i det internordiske samkvemmet. Det vart vedteke å starte med postterminologien.

Posttermar

I samarbeid med postverket i kvart land sette språknemndene i Danmark, Finland, Noreg og Sverige i 1955 opp ei liste over 123 post-uttrykk. På dette grunnlaget gjorde nemndene i 1956 framlegg om 35 endringar for å få større nordisk einskap (sjå Nordiske språkspørsmål 1956, s. 10 ff.). Saka vart drøfta på nordiske postkonferansar, og ein del termar vart endra i samsvar med framlegga frå språknemndene. Bl. a. vart *brevkort* endra til *postkort* i både Noreg og Sverige. Ein gjekk her over til den finlandssvenske forma, som svara til finsk *postikortti*. Samtidig kom ein på linje med andre europeiske språk: fransk *carte postale*, engelsk *post-card*, tysk *Postkarte*. Norsk *kjenselkort* vart endra til *identitetskort*, som på dansk og svensk, like eins vart *følgebrev* endra til *adressekort*, tilsvarande den danske nemninga og svensk *adresskort*.

Flytermar

Etter at det nordiske møtet i 1956 hadde gjort seg ferdig med posttermene, vart det vedteke å lage ei liknande

undersøking av flyterminologien, med vekta på ord av allmenn interesse. Sidan dette var eit såpass nytt område, vona ein det skulle vere lettare å bli einige om ein felles nordisk terminologi her enn på område med gamle og fastlåste termar. I samarbeid med SAS og andre flyselskap vart det sett opp ei liste over 172 uttrykk, og nemndene gjorde i 1958 framlegg om endringar i samnordisk retning for 25 av dei. I 1963–1965 tok SAS i Danmark, Noreg og Sverige standpunkt til framlegga, som vart aksepterte i fleire tilfelle. På dansk gjekk ein såleis over til *fly* i staden for *luftfartøj* og *flyvemaskine*. Like eins i samansetningane flykropp, flytype, jettfly, langdistancefly, natfly og trafikfly. På den måten blir det samsvar mellom dei danske og norske nemningane, medan svensk held på flygplan, eventuelt plan, som i samansetningane jetplan, långdistansplan, nattplan. Men også svensk har flygkropp, tilsvarende dansk flykropp, norsk flykropp. Derimot avviste dansk SAS framlegga om å bruke fly- som førsteledd i stillingsnemningane luftkaptajn, flyveklarerer, flyvemaskinist, flyvestyrmand og flyvetelegrafist. På norsk gjekk ein over frå nemninga *ground hostess* til *bakkevertinne*, svarande til svensk *markvårdinna*. Dansk SAS ville halde på den engelske nemninga. Etter grunnlista brukte norsk SAS det engelske ordet *tag*, medan svensk hadde *bagagekvitto* og dansk *bagagemærke*. Nordmennene avviste framlegget om å gå over til *bagasjekvittering*, men opplyste samtidig at det vanleg brukte ordet på norsk er *merkelapp*, ikkje *tag*. Nordmennene var villige til å skifte ut *fribagasje* med *frivekt*, svarande til svensk *frivikt*, dansk *frivægt*, og *seating card* med *plasskort*, svarande til svensk *platskort*, dansk *pladskort*. Til framlegget om å skifte ut *ground stop* med *bakkestopp* svara

norsk SAS at ein hadde gått over til *bakkeopphold*, som svara til svensk *markuppehåll*, dansk *ophold på jorden*.

Fjernsynstermar

På det nordiske møtet i 1958 vart det vedteke å ta opp *fjernsynsterminologien* til gransking. I samråd med fjernsynsfolk sette den svenske nemnda opp ei liste over dei svenske termene, som vart supplert av dei andre nemndene. På møtet i 1960 kunne ein leggje fram ei liste over 205 fjernsynsuttrykk på dansk, finsk, norsk og svensk. Møtet drøfta lista og kom med nokre framlegg til endringar (sjå Nordiske språkspørsmål 1959–60, s. 27 ff.). Materialet vart oversendt til fjernsynsleiinga i kvart land.

Teletermar

På det nordiske møtet i 1960 vart det vedteke å ta opp terminologien innanfor telefon og telegraf. Norsk språknemnd sette opp ei grunnliste, som så vart supplert av dei andre nemndene, i samarbeid med fagfolk i kvart land. Språknemndene diskuterte lista på det nordiske møtet i 1962, og vedtok at ein skulle undersøkje hos faginstusjonane i kvart land om det var råd å gjere visse endringar som kunne føre til enda større samsvar enn det alt var i terminologien. Den endelege lista med i alt 241 termar på dansk, finsk, norsk og svensk er trykt i Nordiske språkspørsmål 1963–65, s. 59 ff. I denne lista er endringane innarbeidde, utan at det er markert kvar det er gjort endringar. I røynda kom ein fram til endringar i fellesnordisk retning i fleire tilfelle. Såleis vart dansk *begrænset samtalevarighed* endra til *begræn-*

set taletid og svensk tidsbegrænsning til begrænsad samtalstid (finlandssvensk hadde frå för begrænsad samtalstid og norsk *avgrensa taletid*), dansk *højtalende telefon* vart endra til *højtalartelefon* (norsk høytalartelefon, svensk högtalartelefon), *aftelegraferer til sende* (norsk sende, svensk sända), *billedtelegram* til *fototelegram* som på svensk (norsk framleis bildetelegram), *hemmeligholdelsespligt* til *tavshedspligt* (norsk taushetsplikt, svensk tystnadsplikt), *ind- og udtelegrafere* til *ind- og udtelexere* (norsk inn- og utteleksere, svensk in- og uttelexera), *meteorologisk telegram* til *vejrtelogram* (norsk værtelegram, svensk framleis meteorologiskt telegram).

Norsk tok opp den danske termen *klartone* ved sida av *summetone*, svensk heldt fast på *kopplingston*. Svarande til dansk *linjefejl*, norsk *linjefeil* tok svensk opp *linjefel* ved sida av *ledningsfel*. Svensk tok òg opp *telegrafist* vsa. telegrafexpeditör, svarande til dansk, norsk og finlandssvensk telegrafist. Like eins tok svensk opp *radiobrev* vsa. fartygsbrevtelegram (dansk, norsk, finlandssvensk hadde alle radiobrev).

Meteorologiske termar

På det nordiske møtet i 1960 vart det også vedteke å lage ei liste over meteorologiske termar. Grunnlista vart utarbeidd av den finlandssvenske nemnda og supplert av dei andre nemndene, som vanleg i samarbeid med faginstitusjonane i kvart land. Lista var ferdigbehandla av nemndene i 1963, og materialet vart oversendt til dei meteorologiske institusjonane med oppmoding om å arbeide for større samsvar i terminologien. Særleg ville det vere viktig å få betre samsvar i termene

for skydekke, vindstyrke og sjøgang. På det nordiske meteorologiske direktørmøtet i 1965 vart det vedteke å skipe ei kontaktgruppe med ein representant for kvart av dei nordiske landa. Gruppa skal undersøkje om det er råd å få meir tilnærming og betre samsvar i den meteorologiske terminologien i Norden.

Turisttermar

På det nordiske språkmøtet i 1964 gjorde Gösta Bergman framlegg om å ta opp turisttermar som ny felles arbeidsoppgåve. Den svenske nemnda tok på seg å setje opp ei grunnliste. Forutan det vanlege samarbeidet med fagfolk fekk ein i dette høvet eit samarbeid med samskipnaden Norden. Lista over turisttermar har ikkje med berre danske, finske, norske og svenske ord, men også dei tilsvarande orda på færøysk og islandsk. For dei færøyske orda har Froðskaparsetur Føroyar ansvaret. Det er i røynda den første ordlista som omfattar seks nordiske språk. Ordlista var denne gongen reint registrerande, utan framlegg om endringar. Ho inneheld ca. 500 oppslagsord på svensk, ord som gjeld jernbane-, båt-, bil- og flytrafikk, hotell, restaurantar, pass, forsikring, pengar, sport o. l.

Med dei tilsvarande ord og uttrykk på dei andre språka har lista mellom to og tre tusen ord. Lista vart trykt i 1970 og utgitt i ei dansk, islandsk, norsk og svensk utgåve under tittelen «Turistord i Norden».

I innleiinga til lista konstaterer redaktøren, Gösta Bergman, at for over halvparten av orda rår det samsvar mellom dansk, norsk og svensk, når ein ser bort frå staving og bøying og mindre viktige skilnader i ordlaginga. For ca. 60 ord til er det ikkje berre skandi-

navisk samsvar, men også eitt eller fleire av dei andre språka sluttar seg til.

Andre termar

På det nordiske møtet i 1964 tok Paul Diderichsen opp spørsmålet om *databelhandlingsterminologien*. Han meinte at ein i hovudsaka truleg kjem til å halde seg til den engelske terminologien på dette området, men han konstaterte samtidig at der ein har gått bort frå dei engelske orda, er den nordiske målkøyvinga alt i full gang. Det ville vere ei oppgåve å skape større nordisk einskap, og møtet vedtok at ein skulle undersøkje EDB-terminologien. Etter ein del førebuande arbeid har denne undersøkinga stoppa opp, fordi ein ikkje har hatt nok arbeidshjelp og løyvingar. Det same gjeld eit framlegg om å lage ei liste over dei viktigaste *nordiske person- og stadnamn* og ei liste over *yrkesnemningar*.

Ser ein tilbake på det samnordiske terminologiarbeidet, er det kanskje ikkje alltid så store resultat ein kan peike på når det gjeld å få i stand endringar i retning av større nordisk einskap. Men sjølve registreringa av termane har jo også sin verdi, samtidig som konfrontasjonen med problema vonleg har stimulert dei respektive faginstitusjonane til å arbeide vidare med spørsmåla.

Ortografiske spørsmål

I samarbeidet mellom dei nordiske språknemndene har ein heile tida vore svært varsam med å ta opp spørsmål

om tilnærming i ortografi. Røynsla har vist at her er det vanskeleg å få gjort noko. Men på visse område der skrivemåten ikkje er så fastlagd, ja der det ofte er vaking innanfor same språket, meinte ein det ville vere mogeleg og nyttig å få i stand både større nordisk og nasjonal einskap. Det gjeld t.d. skrivemåten av geografiske namn og av namn frå språk som brukar det kyrilliske alfabetet.

Geografiske namn

Geografiske namn har vore drøfta på fleire nordiske møte heilt sidan 1956, da daverande sekretær i Norsk språknemnd, Ingvald Torvik, heldt foredrag «Om skrivemåten av utanlandske geografiske namn» (Nordiske språkspørsmål 1956, s. 56 ff.). Han hevda at ulikskapen i skrivemåten ofte var unødvendig stor, og at det måtte la seg gjere å få fleire fellesformer. I første omgang meinte han det ville vere praktisk å ta for seg landsnamn og namn på større byar, og så seinare utvide arbeidet dersom det viste seg at det var råd å nå fram til større einskap. Det vart vedteke at ein i kvart land skulle nemne opp ein komite i samråd med språkmenn og geografar. Komiteane skulle setje opp namnelister, i første omgang av det namnestoffet som høyrde til pensum for realskolen.

På det nordiske møtet i 1958 vart det lagt fram rapportar om arbeidet med dei geografiske namna, og ein drøfta prinsippa for skrivemåten. Det vart vedteke at kvar nemnd skulle peike ut representantar til ein komite som skulle undersøkje namna på statar og hovudstader, med tilhøyrande innbyggjarnamn og nasjonalitetsadjektiv. Medlemmer i denne nemnda vart Kristian

Hald, Axel Schou og Allan Karker frå Danmark, Olav Ahlbäck frå Finland, E. F. Halvorsen, Olav T. Beito og Per Hovda frå Noreg, C. M. Mannerfelt, T. Lagerstedt og Gösta Bergman frå Sverige.

Ei førebels liste over namna på statar med hovudstader, innbyggjarnamn og nasjonalitetsadjektiv vart diskutert på det nordiske møtet i 1959. Det vart vedteke at geografikomiteane i kvart land skulle gå gjennom namna på nytt og så komme med ei felles tilråding. Denne vart lagd fram på det nordiske møtet i 1960. Møtet gjorde nokre endringar, og vedtok at lista skulle publiserast både i Nordiske språkspørsmål 1959-60 og som særtrykk. Denne lista har nemndene sidan prøvd å halde à jour etter kvart som det kom til nye statar, eller gamle statar skifta namn, og heile tida i samråd med kvarandre.

Heilt sidan 1956 hadde nemndene arbeidd med andre geografiske namn òg. Etter at lista over namn på statar m. m. var ferdig, gjekk ein vidare med dette arbeidet. Til det nordiske møtet i 1960 hadde Gösta Bergman sett opp ei liste over namn på større byar, fjell, elvar, sjøar, hav, havbukter, landområde osv. Lista var supplert frå dansk, finsk og norsk side. Sekretæranne i nemndene fekk i oppdrag å justere lista og komme med ei tilråding til møtet i 1962. På dette møtet vart lista ferdigbehandla frå nordisk synsstad, og det vart vedteke å overlate til kvart land å arbeide vidare med materialet og avgjere korleis det skulle publiserast.

Enno har ingen av nemndene publisert noko av dette materialet, men det kan nemnast at Norsk språknemnd arbeider med å få gitt ut ei liste som omfattar ein god del fleire namn enn det opphavlege materialet. I denne lista tek ein også med nordiske namn – dei

heldt ein utanfor i den første lista – og desse namna vil ein sende dei andre nemndene til kontroll. Elles har nemndene heile tida samrådd seg om enkeltspørsmål når det gjeld skrivemåten av geografiske namn.

Både i lista over namn på statar og i den vidaregåande lista oppnådde ein i fleire tilfelle større nordisk einskap enn tidlegare, oftast på grunnlag av prinsippet om mest mogeleg genuin skrivemåte. Når det gjeld namn frå ikkje-latinske alfabet, kan ein også ofte komme fram til einskap ved å akseptere skrivemåten i t.d. engelsk. I ein artikkel i Nordiske språkspørsmål 1961–62 (s. 29 ff.) har Gösta Bergman gjort greie for dei prinsipp ein la til grunn og dei problem ein støytte på i arbeidet med dei geografiske namna.

Transskripsjon av kyrillisk skrift

I samband med dei geografiske namna kom ein også bort i spørsmålet om attgiving av ikkje-latinske alfabet. Særleg påtrengjande var behovet for å få ein meir einsarta nordisk transskripsjon av det russiske alfabetet, både av omsyn til stadnamna og andre russiske namn.

På dette området var tilstanden temmeleg kaotisk, ikkje berre innanfor Norden, men også i kvart enkelt land. Det kom til dels av at ein ofte ikkje sette om den russiske litteraturen frå originalspråket, men frå vest-europeiske språk. Tidlegare var det svært ofte tyske omsetjingar ein gjekk ut frå, og samtidig overtok ein den tyske transskripsjonen. På den måten kunne ein t.d. sjå eit namn som Pavlov skrive Pawlow, på tysk vis. Etter kvart som kjennskapen til russisk vart større, fekk ein omsetjingar direkte frå russisk, og i kvart land prøvde ein å komme fram til ein transskripsjon som

høvde betre med språket i landet. På den måten voks det fram noko ulike transskripsjonssystem i dei nordiske landa. I tillegg til dette har i seinare år det engelske transskripsjonssystemet gjort seg sterkt gjeldande gjennom dei store telegrambyråa, og fordi så stor del av den omsette litteraturen er av engelsk-amerikansk opphav. Slik har det blitt eit sant virvar av russiske namneformer, og det var naturleg at dei nordiske språknemndene ville ta opp dette spørsmålet.

På det nordiske møtet i København i 1956 orienterte slavisten Ad. Stender-Petersen om transskripsjonsspørsmålet. Han opplyste samtidig at dei skandinaviske slavistane gjerne ville samarbeide med språknemndene i denne saka. Dette vart opptaket til eit årelangt arbeid med drøftingar mellom nordiske slavistar, i første rekke Ad. Stender-Petersen frå Danmark, Arne Gallis frå Noreg og Gunnar Gunnarsson frå Sverige, og mellom språknemndene. I Nordiske språkspørsmål 1957-58 (s. 88 ff.) og 1961-62 (s. 41 ff.) er det referert noko av drøftingane. I Nordiske språkspørsmål 1961-62 finn ein også det kompromissframlegget til nordisk transskripsjon som Stender-Petersen hadde komme fram til, og som vart lagt fram på det nordiske møtet i 1962. Møtet vedtok at nemndene skulle arbeide vidare med saka og gi kvarandre melding om kva punkt i framlegget dei eventuelt ikkje kunne godta.

På det nordiske møtet i 1963 gjorde Paul Diderichsen framlegg om å gi ut ei liste over russiske namn i fellesnordisk transskripsjon, og møtet slutta seg til dette. Men enno stod det att ein del tvistesprørsmål, bl.a. om ein skulle skilje mellom stemt og ustemt *s* og mellom stemt og ustemt *sj*-lyd, og om ein skulle skrive *tj*- eller *tsj*- i t.d. Tjekhov/Tsjekhov. På det første punktet

vart det omsider semje om å sløyfe skiljet mellom stemt og ustemt, på det andre skilde nordmennene lag med danskane og svenskane, idet ein her hadde ganske faste tradisjonar å ta omsyn til. I dansk og svensk heldt ein derfor på Tjekhov, i norsk på Tsjekhov.

I mellomtida arbeidde Dansk Sprognævn med å setje opp lista over russiske namn, og i 1970 låg lista føre i skriftseriane til den danske, norske og svenske nemnda (dansk tittel *Stavning af russiske navne*, norsk *Russiske navn* og svensk *Ryska namn*). Ho inneheld ca. 2000 namn i nordisk transskripsjon, jamført med engelsk og ISO-transskripsjon og med den russiske originalforma. Kvart namn er forsynt med trykkaksent, og i ei innleiing er det gjort greie for andre uttalespørsmål. I innleiinga er det òg ei orientering om ulike transskripsjonssystem og om tidlegare praksis i dei nordiske landa.

Lista vil visseleg bli til stor nytte og etter kvart føre til ei meir einsarta attgiving av russiske namn. Den verste hindringa for det nordiske transskripsjonssystemet vil truleg vere dei engelske namneformene som blir formidla av dei store pressebyråa.

Framandord

Også når det galdt skrivemåten av *framandord*, hadde nordiske språkmenn vore inne på tanken om nordisk tilnærming og utjamning. Spørsmålet var såleis oppe på dei nordiske språkmøta i 1937 og 1938. På møtet i 1938 gjorde D. A. Seip framlegg om at kvart land burde lage eit PM om skrivemåten av framandorda, slik at ein kunne finne fram til retningslinjer for samarbeidet. Denne tanken vart delvis realisert på det nordiske møtet i 1955, der Sadeniemi, Lundeby og Wessén gjorde

greie for prinsippa for staving av framandord i finsk, norsk og svensk. (Nordiske språkspørsmål 1955 s. 1 ff.) Same spørsmålet er drøfta i C. S. Lindstam: «Nordisk rättstavning. En utredning och ett program» (1946), det første skriftet Nämnden för svensk språkvård gav ut i skriftserien sin.

I konklusjonen på den orienteringa Wessén heldt på møtet i 1955, heiter det:

«Svenskan var det första av de nordiska språken, som principiellt anpassade lånordens stavning efter inhemska vanor. Och dessa principer har förblivit vägledande under halvtannat århundrade. De är alltså mycket lärorika. Nu är emellertid situationen i mycket förändrad, framför allt därför att vi står inför en stark inströmning av lånord från huvudsakligen ett annat håll, från engelskan. Vi står inför helt nya problem, och reglerna för lånordens behandling måste genomtänkas och genomarbetas på nytt. Det vore önskvärt, att vi kunde göra detta i samarbete. Det gäller i stort sett frågor, som principiellt är gemensamma för oss alla. En sak borde därvid vara höjd över diskussionen: det vore lyckligt, om samma principer kunde följas i alla de nordiska språken.»

I foredraget «Nordiskt språksamarbete» på det nordiske møtet i 1962 (trykt i Nordiske språkspørsmål 1961–62) nemner Nils Hänninger at ein truleg ikkje bør ta opp rettskrivingsspørsmål generelt, og han held fram: »Det enda man enligt min mening nu kunde ta opp, vore de främmande ordens stavning«. Og han meinte ein burde undersøkje kva for vanlege framandord som er sams for tre eller to av dei skandinaviske språka, eller som finst i berre eitt av språka. Til no har det blitt med tanken.

Som Wessén peika på (sjå sitatet ovanfor), står ein framfor heilt nye problem med den stadig aukande straumen av engelske lånord. Dette spørsmålet har da og vore sterkt framme både i arbeidet til språknemndene kvar for seg og i det nordiske samarbeidet. På det nordiske møtet i 1962 heldt Alf Hellevik foredrag om »Språklig påverknad frå engelsk og amerikansk« (Nordiske språkspørsmål 1961–62, s. 65 ff.). Han hadde tidlegare halde foredrag om same emnet på eit årsmøte i Norsk språknemnd. Han peikar her på dei spesielle vanskanne engelsk byr på med vokal- og konsonantkombinasjonar som ikkje finst i nordiske språk, og ved sin mangel på fast korrespondanse mellom skriftform og uttale. Likevel har ein mange døme på at språka har klart å assimilere *eldre* lån. Frå norsk nemner Hellevik *jungel, kveker, røff, tøff, stuert, jobb, koks, trål*, der ein anten har fått norsk uttale etter skriftbiletet, eller norsk skrivemåte etter den engelske (eller engelsk-norske) uttalen. Både svensk og norsk har gått lenger enn dansk når det gjeld å nasjonalisere framandorda. Heilt sidan 1801 har svensk såleis hatt faste reglar for korleis ein skal behandle *franske* lånord. Men dei engelsk-amerikanske lånorda vil det bli meir og meir vanskeleg å nasjonalisere etter kvart som den allmenne kjennskapen til engelsk aukar. Til og med ordboksførte ord som *metsj* og *rostbiff* har på norsk måtta vike for *match* og *roastbiff* – *biff* for *beef* har derimot så lang hevd at det kan nok ingen tenkje seg å tilbakeføre.

Avløysingsord

Enda om dei nordiske språknemndene heile tida har spørsmålet under observasjon, må ein vel seie at dei i stor mon har sett seg nøydde til å resignere når det gjeld å få ein meir nordisk skrivemåte av nyare engelsk-amerikanske lånord. Men det er ein annan måte å behandle slike ord på når dei høver dårleg inn i nordisk språkstruktur, og det er å finne gode *avløysingsord*, og i dette arbeidet passe på at det blir mest mogeleg same ordet i dei nordiske språka. Etter det ovannemnde foredraget av Alf Hellevik på det nordiske møtet i 1962 vart det vedteke at nemndene skulle sende kvarandre tilrådingar om nye ord og avløysingsord og med ein viss tidsfrist for kommentar, sidan tidsmomentet ofte spelar ei stor rolle i slike høve.

På det nordiske sekretærmøtet i 1963 var det semje om at nemndene i Danmark, Noreg og Sverige kvar for seg burde setje opp ei liste over 50 nyare og mykje brukte engelsk-amerikanske lånord og komme med framlegg om avløysingsord eller tillempingar i skrivemåten. Ei samanstilling av desse listene låg føre på det nordiske språkmøtet same året. Lista omfatta ca. 100 engelsk-amerikanske ord med tilsvarende ord på finsk og islandsk og framlegg om avløysingsord. Møtet vedtok at nemndene kvar for seg skulle gjere arbeidet kjent og få i stand drøftingar med bl.a. reklame- og pressefolk om spørsmåla. På det nordiske møtet i 1964 gav den svenske sekretæren, Bertil Molde, rapport om arbeidet. Han kunne fortelje at i Finland hadde ein sendt ut til pressa ei liste med tilrådingar om avløysingsord for om lag 50 engelske lånord. I Sverige ville ein ta seg av slike ord i det nye tidsskriftet til den svenske nemnda, Språkvård. Ved dei svenske journa-

listskolane og ved Institutet för högre reklamutbildning tok ein i undervisninga opp slike spørsmål, og den svenske nemnda ville prøve å samordne og effektivisere denne undervisninga. Ein hadde også god kontakt med Sveriges Radio og TT.

Møtet vedtok at ein skulle oppmode nemndene om å arbeide vidare etter dei retningslinjene Molde hadde skissert, og samtidig prøve å samordne verksemda. Dette arbeidet har kanskje heller ikkje ført til så store resultat i praksis, delvis fordi sekretariata har hatt hendene fulle med andre arbeidsoppgåver. Men iallfall i dei høve da nemndene har fått direkte spørsmål om avløysingsord, har dei vendt seg til dei andre nemndene med same spørsmålet, og om ein eventuelt alt har eit ord eller kan godta eit bestemt framlegg til avløysingsord. Som døme kan ein nemne ordet *hearing* som Nordisk råd i 1966 spurde Dansk Sprognævn om det let seg gjere å finne eit nordisk ord for. Dansk Sprognævn rådde til *høring*, som var registrert brukt i danske aviser. Norsk språknemnd hadde berre belegg på *hearing* frå norske aviser, men hadde ikkje noko imot *høring*, dersom det skulle vere behov for eit nytt ord her. Og Nämnden för svensk språkvård kunne rå til *hörning*.

Andre eksempel på slike enkeltspørsmål er *designer*, der ein på dansk og norsk har gått inn for *formgiver*, på svensk *formgivare*; *design*, dansk og svensk *formgivning*, norsk *formgiv(n)ing*; *hydrofoillbåt* – dansk *bæreplansbåd*, svensk *bärplansbåt*, på norsk var ordet *hydrofoillbåt* for innarbeidd til at det let seg endre.

Factoring og *leasing* (to nye finansieringsformer) har vore brukte med sine engelske namn både i Danmark, Noreg og Sverige. For *factoring* har ein på svensk også

brukt *fakturakredit*, og Norsk språknemnd har gjort framlegg om *fakturakreditt* eller *fordringskreditt*. For leasing har Dansk Sprognævn gjort framlegg om *udleiefinansiering* eller *leiefinansiering*, på svensk bruker ein også ordet *uthyrning*, Norsk språknemnd har gjort framlegg om *leiefinansiering*.

Da Norsk språknemnd fekk spørsmål om avløysingsord for *layout*, *teach-in*, *sit-in* og *know-how*, rådførte den norske nemnda seg med den danske og svenske og kom så med ei rekkje framlegg til avløysingsord. For *know-how* *fagkunnskap*, *sakkunnskap*, eventuelt *kunnskap* rett og slett, *erfaring*, *innsikt*, *ekspertise*. For *teach-in* og *sit-in* måtte ein kunne bruke *informasjonsmøte*, *diskusjonsmøte* o.l., for *layout* i typografisk samanheng har ein på norsk brukt *uttegning/utteikning*, om andre slag planløysingar måtte ein kunne bruke *planløysing* eller *planløsning*, eventuelt berre *plan*, *opplegg* e.l. I dansk og svensk var derimot *layout* så innarbeidd at den danske og svenske nemnda meinte det ville vere nyttelaust å rå til noko avløysingsord.

For *overhead projector* har Dansk Sprognævn rådd til *skriveprojektor* eller *skriftprojektor*, Norsk språknemnd *skriftpro(s)jektør* eller *skrivepro(s)jektør*, i Sverige har Tekniska Nomenklaturcentralen rådd til *skrivprojektor*, mens Skolöverstyrelsen vil bruke *arbetsprojektor*.

For omgrepet *breeder reactor* (i atomfysikken) har ein fått same ordet i dansk og norsk, nemleg *formeringsreaktor*, medan svensk har forma *bridreaktor*. Nämnden för svensk språkvård gjorde i si tid framlegg om *avelsreaktor* og det norske Rådet for Teknisk Terminologi om *avlsreaktor*, men ordet vart ikkje akseptert av fagfolka verken i Sverige eller Noreg.

»Tekniske« rettskrivingsspørsmål

Eit område som ein skulle tru ville liggje godt til rette for ei nordisk samordning, er meir tekniske og typografiske spørsmål, som bruken av store og små bokstavar, deling av ord ved linjeskifte, bruk av bindestrek, apostrof, tankestrek og aksentteikn. Dessutan spørsmål som kommatering, særskriving og samanskriving og forkortingar.

Alt på det første nordiske språknemndmøtet i 1954 tala Nils Hänninger om dette som han kalla »skriftspråkets adiafora«. Han nemnde at noko av det første den svenske nemnda tok opp, var å arbeide ut allmenne reglar på dette området, og at det skriftet nemnda gav ut om »Skrivregler«, var det som hadde gått aller best. Han meinte at når ein sette opp slike skrivereglar, burde ein ta mest mogeleg omsyn til kvarandre. Den svenske nemnda var villig til eventuelt å gjere endringar i ei ny utgåve av sine skrivereglar. (Det nordiske språkmøtet i Oslo, s. 30 ff.)

På det nordiske møtet i 1957 orienterte Gösta Bergman om dei svenske reglane for samanskriving og særskriving. (Nordiske språkspørsmål 1957–58, s. 27 ff.)

Paul Diderichsen interesserte seg også for dette spørsmålet. På det nordiske møtet i 1963 gjorde han framlegg om felles retningslinjer ved redigering av offisielle rettskrivingsrettleiingar. Og i Nordiske språkspørsmål 1963–65 (s. 27 ff.) har han skrive ei grundig utgreiing om »Orddeling ved linjeskifte«. På det nordiske møtet i 1964 la Diderichsen fram eit utkast til reglar om stor forbokstav, orddeling ved linjeskifte, aksentar, bindestrek og apostrof. I samband med ei ny utgåve av »Retskrivningsordbog« var den danske nemnda

interessert i å få så like nordiske reglar som mogeleg på dette området, og møtet vedtok at dei andre nemndene skulle drøfte og ta standpunkt til utkastet. Men som i spørsmålet om å få eit felles nordisk alfabet med same bokstavrekkjefølgje (sjå nedanfor) viste det seg at dei praktiske vanskaner som eventuelle endringar ville føre til, vog tyngre for nemndene enn omsynet til større nordisk einskap.

Felles nordisk alfabet

Enda så like dei nordiske språka er, har dei ein del divergensar i bokstavteikna og bokstavrekkjefølgja som kan synast unødvendige og vilkårlege.

Etter at dansk innførte *å* for *aa* i 1948, er berre bokstavteikna *æ/ä* og *ø/ö* ulike i dei nordiske språka. Dansk, færøysk, islandsk og norsk har *æ*, finsk og svensk *ä*; dansk, færøysk og norsk har *ø*, finsk, islandsk og svensk *ö*.

Teikna *æ* og *ø* er dei eldste i tekster på nordiske språk, *ä* og *ö* kom inn i svensk med boktrykkjarkunsten – frå tysk.

I 1961 sende dei nordiske studentunionane ei oppmoding til undervisningsministrane i Norden om å innføre eit felles alfabet ved å skifte ut teikna *æ* og *ø* med *ä* og *ö*. Spørsmålet om å få nordisk samsvar både for *æ/ä*, *ø/ö* og *aa/å* hadde elles vore drøfta alt på det nordiske rettskrivingsmøtet i 1869.

Saka vart lagd fram for språknemndene, som rådde frå å gjere noka endring. I konklusjonen frå den danske nemnda heiter det:

»Der kan således ikke ved saglig argumentation nås

en klar afgørelse af om en eventuel ensretning burde følge det dansk-norske eller det svenske system. Men nævnet er af den opfattelse at en så væsentlig forandring af det danske skriftbillede vil medføre sådanne ulemper at en ændring ikke kan tilrådes.« (Dansk Sprognævn. Årsberetning 1961/62, s. 9.)

I konklusjonen frå den norske nemnda heiter det:

»Norsk språknemnd legger vekt på den likhet som alt nå fins mellom norsk, dansk og færøysk, og for æ'ens vedkommende også islandsk. De virkelige vanskene ved lesning av svensk og dansk ligger mer på det rettskrivningsmessige og leksikalske plan, og de fordelene en kan oppnå ved overgang til ä og ö, vil neppe oppveie de praktiske ulempene som melder seg selv ved en gradvis overgang.

Norsk språknemnd vil derfor ikke på det nåværende tidspunkt tilrå noen forandring for norskens vedkommende. Men dersom dansk er innstilt på å gjøre endringer, må saken selvfølgelig tas opp til ny vurdering.« (Norsk språknemnds årsmelding 1963, s. 23.)

Både den danske og den norske nemnda var elles einige om at teiknet ö står i ei noko anna stilling enn ä, sidan ö er mykje brukt i handskrift, på ein del skrivemaskinar og dessutan er så å seie einerådande på kart, slik at bokstaven ö verkar langt mindre framand på danskar og nordmenn enn ä. Det vart også peika på at bokstavane ä og ö har ein svært stor frekvens i finsk, og at ä er mykje meir brukt i svensk enn det tilsvarande teiknet æ i dansk og særleg i norsk: sv. häst, sända, älska, äpple; da. og no. hest, sende, elske, da. æble, no. eple osv. Statistiske omsyn talar såleis for at finsk held fast på ä og ö, og svensk på ä. Og ved

ein eventuell overgang frå ä til æ i svensk vil mange av dei orda dansk, norsk og svensk har felles, likevel få ulik skrivemåte.

I 1964 oppmoda Nordisk kulturkommissjon språknemndene om å ta stilling til framlegget frå dei nordiske studentunionane, og spørsmålet vart drøfta på det nordiske møtet i 1965. Møtet vedtok å halde fast på det standpunktet nemndene tidlegare hadde teke kvar for seg. Det vart særleg lagt vekt på dei store praktiske vanskanane og dei relativt små fordelane ein ville få ved å gjennomføre framlegget.

På det nordiske møtet i 1965 vart det også vedteke å ta opp spørsmålet om bokstavrekkefølga i dei nordiske alfabeta. Dansk og norsk har rekkefølga æ, ø, å, svensk å, ä, ö, og dette fører bl.a. til vanskar i nordiske ordbøker. Spørsmålet vart drøfta på det nordiske møtet i 1966, men også på dette punktet var det semje om at dei praktiske ulempene var større enn fordelane ved ei eventuell endring. Men etter eit islandsk framlegg vart det vedteke å arbeide for at bokstaven þ blir plassert på samme alfabetiske plass som i islandsk (etter y, evt. z) i islandske ordbøker, lærebøker o.l. som blir utgitt i dei andre nordiske landa.

Yrkesnemningar

Ikkje så reint sjeldan samråder nemndene seg om *yrkesnemningar*. Da Dansk Sprognævn fekk spørsmål om det var noko å innvende mot at ein skifta ut tittelen *havebrugskandidat* med *hortonom*, sende den danske nemnda spørsmålet vidare til dei andre nemndene. I Sverige bruker ein tittelen hortonom, men i Noreg rådde Norsk Landbruksakademikerlag frå å skifte ut hage-

brukskandidat (som er den norske tittelen) med hortonom, bl.a. fordi det kunne bli aktuelt å få ein felles tittel for hagebrukskandidat og jordbrukskandidat, og fordi det da kanskje ville få uheldige konsekvensar for nordmennene om ein innførte tittelen hortonom i Danmark. Dansk Sprognævn viste til dette og rådde til at ein skulle prøve å finne fram til ein felles nordisk tittel. Som tidlegare nemnt har ein førebels måtta utsetje spørsmålet om koordinering av nordiske yrkesnemningar generelt, men på det nordiske møtet i 1970 vil ein etter oppmoding av Nordisk råd ta opp spørsmålet om samordning av titlar i skoleverket.

Familienamn

På det nordiske møtet i 1965 vart det gjort framlegg om å arbeide ut ei liste over nordiske familie- eller slektsnamn med uttalerettleiing, til hjelp for både publikum og institusjonar som kringkasting o.l. Arbeidet fekk visse startvanskar, bl.a. måtte den danske nemnda leggje saka til side p.g.a. andre presserande oppgåver, og det tok si tid før den norske nemnda kom i gang med arbeidet. Først ute var den svenske og finlands-svenske nemnda. Frå svensk side vart det også laga ei liste over danske familienamn, som den danske nemnda har sett uttale til. Norsk språknemnd fekk i stand eit samarbeid med Norsk Slektshistorisk Forening, slik at ei norsk liste no er under utarbeiding. Det er meininga at alle desse listene skal samlast i ein felles publikasjon, men først vil ein gjerne få dei prøvde og supplerte på nasjonal basis. Om finske, færøyske og islandske namn vil ein gi generelle uttaloreglar i innleiinga til den planlagde fellespublikasjonen.

Innsamling av nye ord

På det nordiske møtet i 1954 peika K. G. Ljunggren på at ei av dei viktigaste årsakene til at dei nordiske språka har skilt lag i ordforrådet, er at ein ofte har fått ulike nemningar på nye omgrep. Derfor var det viktig å halde auge med dei nye orda som dukka opp i språka. Liknande tankar var framme alt på det nordiske språkmøtet i 1937. Der var dei samde om at språkutvala skulle peike ut ein observatør for kvart land. Desse observatørane skulle drøfte og bli einige om namn på nye fenomen. Namneframlegga skulle ein så leggje fram for utvala, og dei namna som det vart semje om, skulle ein få offentleggjorde gjennom presse og radio.

Som tidlegare nemnt sette krigen ein stoppar for arbeidet til språkutvala. Men i 1953 sette Nämnden för svensk språkvård i gang ei registrering av nye ord i Sverige, og fekk samtidig enkeltpersonar i Danmark og Noreg til å samle inn nye ord i sine land. Og på det nordiske møtet i 1954 gjorde Ljunggren framlegg om at «varje lands språknämnd bör avdela en person för spaningsarbetets ledning . . ., men härjämte bör ett antal personer inom eller utom nämnderna knytas til arbetet som fasta observatörer». Møtet slutta seg til dette (sjå resolusjonen på s. 72).

Dei første resultatane av innsamlinga er publiserte i Nordiske språkspørsmål 1955, s. 30 ff. Sidan har ein hatt slike lister i kvar årgang av Nordiske språkspørsmål. Etter kvart som innsamlingsarbeidet fekk større omfang, fekk listene det òg, sjølv om det heile tida berre var eit utval av dei nye orda som vart trykt.

Tanken med registreringa av nye ord var at den

skulle vere utgangspunkt for ei vurdering av kva som var godt eller mindre godt, og for tilrådingar om nye ord og former som dei nordiske språka burde samle seg om. I visse høve har ein i sjølve listene rådd til eller frå å bruke ordet, eller har karakterisert ein ordlagingsstype som god eller dårleg. Men elles har listene for det meste vore reint registrerande. Vurderingar og tilrådingar finn ein mest av i dei kommenterande innleiingane til listene, skrivne av K. G. Ljunggren (Nordiske språkspørsmål 1956, 1959–60, 1961–62, 1963–65), Trygve Knudsen (Nordiske språkspørsmål 1957–58) og Ture Johannisson (Nordiske språkspørsmål 1966–67). Listene har likevel vist at det er stor likskap i nylagingane, anten på grunn av lån dei nordiske språka imellom, eller fordi dei skriv seg frå den same angloamerikanske kjelda.

I artikkelen »Något om nordiska nyord 1961–62« (Nordiske språkspørsmål 1961–62, s. 77) nemnde professor Ljunggren at neste steget i arbeidet med dei nye orda burde vere ei samla, eventuelt tre særskilde, kritiske oversikter over nyttilskotta i dei siste 10–15 åra. Denne tanken vart drøfta på det nordiske møtet i 1964, og det vart vedteke at ein skulle arbeide ut slike oversikter for perioden 1950–1965.

Da ein skulle gå i gang med arbeidet, kom ein i Norge og Sverige til at det ville vere nyttig å flytte grensa for undersøkinga tilbake til 1945, slik at ein fekk ei samla undersøking av tilveksten i ordforrådet for heile etterkrigstida. I Danmark ville ein avgrense seg til tida etter at «Ordbog over det danske sprog» vart avslutta, dvs. perioden 1955–65.

Sjølv om den registrering av nye ord som nemndene hadde drive med sidan 1954, etter kvart hadde fått

større omfang, var ho likevel for spreidd og tilfeldig, og det trongst ei kraftig supplering, særleg for norsk og svensk. Da det tok si tid før ein fekk nødvendige løyvingar og arbeidet kom i gang for alvor, vart det vedteke å forskyve den øvre grensa for undersøkinga frå 1965 til 1970. Sidan 1968 har ein komite på tre mann, Jørgen Eriksen frå Danmark, Alf Hellevik frå Noreg og Bertil Molde frå Sverige, stått for koordineringa av arbeidet og utarbeidinga av redaksjonsprinsipp for publisering av resultata.

Som det vart sagt på det nordiske møtet i 1964 da ein tok opp denne saka, vil ein her få oversikter over voksteren i ordforrådet i seinare tid som både har vitenskapleg interesse og stor verdi for det praktiske mål- dyrkingsarbeidet i kvart land. Dei vil også skape eit betre grunnlag for det nordiske språksamarbeidet. Innsamlingsarbeidet nærmar seg no si avslutning, men det står att å vurdere og publisere resultata.

Databehandling av språkmateriale

Også for språkvitskapen har dei elektroniske datamaskinane blitt ei viktig hjelperåd. På dei nordiske møta i 1963 og 1964 drøfta ein spørsmålet om databehandling av språkmateriale. Carl Ivar Ståhle gjorde greie for ein plan for databehandling av Svenska Akademiens ordlista, i første omgang ved å lage ei baklengsordbok og ei morfemordbok. Baklengsordboka var ferdig i 1968.

Dansk Sprognævn har hatt planar om databehandling av Retskrivningsordbogen, men har førebels hatt for mange andre arbeidsoppgåver til å kunne ta fatt på dette.

Norsk språknemnd har fått i stand eit samarbeid med EDB-anlegget ved Universitetet i Bergen, slik at det ordtilfanget ein får fram ved nyordsundersøkinga, blir lagra i ein »ordbank« der. Sidan ein i Noreg ikkje har ei offisiell ordbok som svarar til Svenska Akademiens ordlista og den danske Retskrivningsordbogen, har Norsk språknemnd også gått i gang med å få laga ein ordregistrant ved EDB-anlegget i Bergen. Målet er å få ein registrant som omfattar om lag like mange ord som Svenska Akademiens ordlista, dvs. ca. 200 000, med opplysning om ordklasse og bøyingsformer. Ein har prøvd å tilpasse registranten til det svenske opplegget for å lette jamførande undersøkingar mellom språka. Førebels omfattar den norske registranten noko over 40 000 av dei vanlegaste orda.

Det seier seg sjølv at ein både i det nasjonale normerings- og rådgivingsarbeidet og i det nordiske språksamarbeidet vil kunne arbeide mykje raskare og sikrare når ein fullt ut kan nytte seg av den effektive hjelpe-råda som moderne EDB-teknikk er.

Ordbøker

I det språklege samarbeidet er sjølvsgt ordbøker mellom dei nordiske språka eit viktig hjelpemiddel. På det første nordiske språknemndmøtet i 1954 drøfta ein også dette spørsmålet. D. A. Seip gav ei oversikt over dei ordbøker som fanst, og møtet vedtok denne resolusjonen:

«Møtet har drøftet forskjellige planer om supplerings av de eksisterende ordbøker fra det ene nordiske språk til det andre og muligheten for utgivelse av en felles dansk-norsk-svensk ordliste. Møtet vil henstille til Nor-

disk Kulturkommisjon å se med velvilje på konkrete forslag som måtte bli fremsatt på dette område, og anbefale overfor regjeringene i de nordiske land å bidra med de nødvendige midler til arbeidet med disse spørsmål.»

Særleg Nämnden för svensk språkvård har vore aktiv på dette området. I samarbeid med Det danske Sprog- og Litteraturselskab gav den svenske nemnda i 1958 ut »Dansk-svensk ordbok«. Redaktørar var Bertil Molde og Niels Ferlov. På det nordiske møtet i 1958 tok K. G. Ljunggren opp spørsmålet om å få ei *norsk-svensk ordbok*. Arbeidet med denne ordboka har komme i gang som eit samarbeid mellom den norske og svenske nemnda. Boka omfattar både norsk bokmål og nynorsk.

På det nordiske møtet i 1954 drøfta ein tanken om ei felles dansk-norsk-svensk ordliste eller ordbok. Alt i 1946 hadde Gösta Bergman gitt ut ei ordliste der alle dei tre språka var representerte, «Särsvenskt och samnordiskt. Ordlista till tjänst för svenskar som i skrift og tal vänder sig till nordisk publik» (nr. 2 i skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård). Lista gjer merk-sam på ord som er felles for dei tre språka, og som det kan høve at ein svenske bruker når han vender seg til danskar og nordmenn. Men dei fleste orda i lista er likevel særspårlege, og gjer såleis merksam på skilnadene mellom språka.

På det nordiske møtet i 1969 gjorde Bertil Molde framlegg om å utarbeide ei ny ordliste av same typen, med tilrådingar om samnordiske ord som ein kan bruke i staden for sær-danske, sær-norske og sær-svenske ved nordiske kontaktar, og dessutan med eit fyldig utval av særspårlege ord som saknar samnordiske synonym.

Ein dansk-norsk-svensk tremannskomite (Lindegård Hjorth, Hellevik, Molde) har laga opplegget for denne lista.

Andreas Fyning gav i 1958 ut «Samnordisk ordbog /ordbok», med vel 11 000 svenske oppslagsord og tilsvarende ord på dansk og på norsk bokmål. Formålet var «at få frem en ordbog indeholdende alle vigtigere ord, som endnu uden vanskelighed i skriftlig form forstås umiddelbart i tre nordiske sprogområder: Sverige (med Svenskfinland), Norge og Danmark».

«Turistord i Norden», som omfattar seks av dei nordiske språka, har vi nemnt tidlegare i denne artikkelen.

Elles er det sjølvsagt gitt ut ein heil del ordbøker og ordlistar mellom nordiske språk av andre institusjonar og organisasjonar og av private forlag. Det vil føre for langt å rekne dei opp her.

Utvida kjennskap til grannespråka

Å skape betre kjennskap til språka i grannelanda er ei viktig side av det nordiske språksamarbeidet. Ordboksarbeidet er ein del av dette. På dei nordiske møta har det blitt gitt orienteringar om språksituasjonen i dei enkelte landa. I 1957 tala Olav Ahlbäck om «Finlands-svenskan av i dag» og Paavo Ravila om «Finska språket som spegel för västerländsk kultur», i 1959 og 1960 Einar Lundeby om «Språksituasjonen i Norge», i 1960 Allan Karker om «Sprogsituationen i Danmark», i 1962 Halldór Halldórsson om «Islandsk målvern» og Olav T. Beito om «Normalmål og målføre», i 1965 Karl Nickul om «Språkförhållandena på Nordkalotten». Foredrag er trykte i Nordiske språkspørsmål, så nær som Beitos og Halldórssons foredrag som står i tiårsskriftet

til Norsk språknemnd. D. A. Seip orienterte i 1954 om norske læreboknormalar (trykt i «Det nordiske språkmøtet i Oslo 1954»), og Alf Hellevik gav i 1958 ei oversikt over framlegget til ny norsk læreboknormal.

Spørsmålet om kva språknemndene kan gjere for å fremme kunnskapen om grannespråka, vil elles bli teke opp på det nordiske møtet i 1970. Den største praktiske innsatsen på dette området må ein likevel seie at samskipnaden Norden har gjort.

Nordisk språknemnd

Vi har tidlegare nemnt tanken om å få ei felles nordisk språknemnd. Etter at dei nordiske landa i tur og orden fekk sine nasjonale språknemnder, tok dei seg også av det nordiske språksamarbeidet. Men ein kan vel likevel seie at ingen av dei har hatt tid og krefter og pengar nok til å gjere alt ein gjerne skulle ha gjort på dette området. Det har vi også så vidt streifa tidlegare.

I 1968 vart spørsmålet om å få ei nordisk språknemnd teke opp att av den svenske riksdagsmannen Sven Sundin, som gjorde framlegg for Nordisk råd «att Nordiska rådet måtte rekommendera regeringarna att i samarbete med föreningarna Norden tillsätta en nordisk språknämnd».

I motiveringa for framlegget skriv Sundin bl.a.:

«Sedd från nordisk synvinkel är språkutvecklingen i Danmark, Norge, finsktalande Finland och Sverige inte tillfredsställande. Trots ett allt livligare kulturellt, politiskt och ekonomiskt utbyte utvecklas icke skriftspråken i en nordisk riktning.

Det breda folkliga utbyte som existerar icke minst genom vänortsutbyte, folkbildningsorganisationerna och

turismen borde naturligt nog resultera i en språkutveckling med mindre skillnader i ländernas skriftspråk. Så sker emellertid icke. De nationella språknämnderna väljer i stället ofta att ge engelska ord olika översättningar i varje land, vilket medför att språken efter hand fjärnar sig alltmer från varandra.

Genom medverkan av press, radio och TV borde ett nordiskt skriftspråk så småningom kunna växa fram. Således skulle grannländernas TV-program till att börja med ej översättas till svenska, danska etc. utan textas, när så är nödvändigt, på originalspråket.

Det borde vara möjligt att i första hand genomföra en nordisk rättskrivningsreform, så att småord som *in*, *inn* och *ind*, *upp*, *opp* och *op*, *till* och *til*, *oss* och *os* etc. kunde stavas lika.

Språknämnderna arbetar i dag huvudsakligen på rent nationell bas. De har endast rekommenderande kompetens och konsulterar varandra när det uppstår frågor om nya ords utformning. Detta förfaringssätt leder dock tyvärr inte till att man kommer fram till ett gemensamt resultat, vilket måste anses som en stor svaghet. Språknämnderna borde ges normerande myndighet. Målsättningen för deras arbete borde vara att i första hand finna nordiska lösningar. Så sker t.ex. inom en del områden där man utarbetat gemensamma listor för kosmisk, meteorologisk och flygteknisk terminologi samt gemensamma tele- och turisttermer. Tyvärr är det dock så att nya ord på t.ex. tekniska processer ibland hinner att användas 5-10 år, innan språknormeringen sätts in, och då har ofta olika termer redan hunnit bita sig fast.

Ovan nämnda initiativ är steg i rätt riktning som dock bör följas upp. Genom tillsättandet av en nor-

disk språknämnd borde dessa initiativ kunna fullföljas. En sådan nämnd skulle kunna ge de nuvarande starkt underbemannade språknämnderna resurser med ett helt nät av kontaktmän och rapportörer inom alla tekniska och kulturella områden. Så snart behov av ett nytt ord eller begrepp uppstod, skulle den nordiska språknämnden söka finna ett lämpligt nordiskt ord och utan dröjsmål lancera detta genom en effektiv och smidig informationsapparat. Kostnaderna för en gemensam nämnd blir naturligtvis större än för den nuvarande konsulterande verksamheten men även från ensidigt ekonomiska synpunkter torde denna satsning betala sig ganska snart.»

Framlegget vart oversendt m.a. til språknemndene, som i første omgang drøfta det kvar for seg, og sidan på det nordiske møtet i 1969.

I svara peika nemndene på det samarbeidet som heile tida har vore i gang mellom dei nasjonale språknemndene, og at ein ville ha gjort meir på dette området om ein hadde hatt folk og midlar til det. Men både den danske og norske nemnda stilte seg skeptiske til tanken om å få ei særskild nordisk språknemnd. I det danske svaret heiter det såleis:

»Oprettelse af et fællesnordisk sprognævn i tilknytning til de bestående nævn ses ikke at indebære fordele, men vil uundgåeligt føre til en tyngende og urentabel overadministration.

Endnu mere problematisk vil det dog være at oprette et fællesnordisk sprognævn uden tilknytning til de bestående nævn, idet det må befrygtes at en sådan institution, hvis overvejelser ikke kan bygge på intimt kendskab til de nationale forudsætninger for et sprogligt samarbejde, i bedste fald vil være ineffektiv, i vær-

ste fald udgøre en trussel mod de samarbejdsresultater som sprognævnene trods alt har nået.

Sammenfattende skal Dansk Sprognævn da udtale varm tilslutning til den tanke at det sproglige samarbejde i Norden må udbygges kraftigt, men pointere at en styrkelse må opnås ved stærkt øget støtte til de bestående nævn.«

Og i det norske svaret heiter det:

«Norsk språknemnd er positivt innstilt til tanken om å styrke det organiserte samarbeidet om nordisk språkrøkt, men mener dette i første rekke må skje ved å utbygge videre kontakten mellom de nasjonale språknemndene. Vi mener at en Nordisk språknemnd ved siden av eller over de nasjonale nemndene kan få uheldige virkninger for et samarbeid som har vært i framvekst både i språknemndene og i andre organ for nordisk samarbeid mellom institusjoner og yrkesgrupper.»

Nämnden för svensk språkvård var mest positiv til tanken. I svaret frå den heiter det bl.a.:

«Det synes Nämnden för svensk språkvård uppenbart att en gemensam nordisk språknämnd med tillräckliga resurser skulle kunna göra en betydelsefull insats för den nordiska språkgemenskapen. En förutsättning för detta är emellertid att denna nya nordiska nämnd icke upprättas vid sidan av de existerande nationella nämnderna utan som ett samarbetsorgan dem emellan.»

Da saka vart drøfta på det nordiske møtet i 1969, var det også ein representant for samskipnaden Norden til stades. Både Nämnden för svensk språkvård og Norden stilte seg positive til tanken om ei nordisk språknemnd, men føresetnaden frå svensk side var da at representantane for dei nasjonale nemndene skulle ha majoritet i ei eventuell felles nemnd. Elles var det

semje om at det viktigaste for dei nordiske nemndene ikkje var dei ytre formene, men at kvar nemnd fekk dei midlar som trongst for at arbeidet skulle bli effektivt. Etter møtet vart det sendt ut ei pressemelding der det heiter:

«Mötet konstaterade att arbetet på att öka den nordiska språkgemenskapen och vidga kunskaperna i grannländernas språk hos Nordens folk nu har fått allt större betydelse, inte minst i samband med Nordeplanerna. De nordiska språknämnderna är de enda organisationer som målmedvetet arbetar med dessa viktiga frågor, men deras möjligheter att göra verkligt effektiva insatser är begränsade på grund av alltför små anslag. Språkmötet uttalade att det betydelsefulla nordiska språksamarbetet måste ges kraftigt ökat stöd.»

På Nordisk råds 18. sesjon i Reykjavik i februar 1970 vart Sundins framlegg drøfta, og etter innstilling frå kulturutvalet vart det vedteke «att Nordiska rådet icke måtte företaga sig något i anledning av medlemsförslaget».

I debatten sa saksordføreren, stortingsmann Gunnar Garbo, bl.a.:

«La meg til slutt få lov til å understreke at når utvalget tilrår Nordisk Råd ikke å foreta seg noe ytterligere med saken, skjer det ene og alene i tillit til at regjeringene nå vil sørge for at de nasjonale språknemnder får større økonomiske ressurser til sin rådgivning, og at hver av dem får adgang til å knytte til seg eksperter som har det som hovedoppgave å ivareta de felles nordiske interesser innenfor språkdyrkingen. Der nest forutsetter vi fra utvalgets side at nemndene seg imellom tar opp spørsmålet om å etablere en felles institusjon med større tyngde og med sekretærhjelp til

sin rådighet, for å fortsette arbeidet med den nordiske språkdyrking på et felles internordisk plan. På den bakgrunn vil jeg da få tilrå at rådet her slutter seg til innstillingen fra kulturutvalget.»

Eg har i denne artikkelen i alt vesentleg halde meg til samarbeidet mellom dei nordiske språknemndene. Anna språkleg samarbeid, t.d. mellom ymse faginstitusjonar om terminologi, har det ikkje blitt høve til å komme inn på, og eg har heller ikkje hatt tilstrekkeleg oversikt over kva som blir gjort utanfor samarbeidet mellom språknemndene. Men det seier seg sjølv at skal ein få eit verkeleg effektivt språksamarbeid, må utgangspunktet vere at ein har oversikt over alt som skjer på området til kvar tid. Eit ønskemål for språknemndene vil det derfor vere at dei kan få dei midlar som trengst til å engasjere folk som har til hovudoppgåve å ta seg av det nordiske språksamarbeidet. Som det no er, kjem dette arbeidet ofte i andre rekkje, fordi språknemndene blir pålagde meir presserande oppgåver i kvar sine land. Men kravet om ei effektivisering av det språklege samarbeidet vil truleg melde seg med aukande styrke etter kvart som det nordiske samarbeidet på andre område blir utbygd.

Litteratur:

Nämnden för svensk språkvårds årsberättelser 1944–1969.

Dansk Sprognævns årsberetninger 1955/56–1969/70.

Norsk språknemnds årsmeldingar 1962–1969.

Det nordiske språkmøtet i Oslo 19.–20. februar 1954.

Nordiske språkspørsmål (dansk tittel: Nordiske sprogproblemer,

svensk tittel: Nordiska språkfrågor) 1955, 1956, 1957-58, 1959-60, 1961-62, 1963-65, 1966-67.

Skrifter utgitt av Nämnden för svensk språkvård:

1. Carl Sigfrid Lindstam: Nordisk rättstavning. 1946.
2. Gösta Bergman: Särsvenskt och samnordiskt. 1946.
9. John Wennerberg: Teknikens språkvårdsfrågor. 1952.
11. Språkvård, Redogörelser och studier utgivna til språkvårdsnämndens tioårsdag 1954.
36. Nils Hänniger: Nämnden för svensk språkvård 1944-1969.

Skrifter utgitt av Norsk språknemnd:

2. Alf Hellevik: Lånord-problemet. 1963.
3. Skriftspråk i utvikling. Tiårsskrift for Norsk språknemnd 1952-1962. 1964.

Allan Karker: Nordiske talord i dansk. Dansk Sprognævns skrifter 2. 1959.

Norden i samarbeid. Redaktør: Halldor Heldal. Oslo 1969.

Språkvård. Tidskrift utgiven av Nämnden för svensk språkvård, 1965 -.

Nyt fra Sprognævnet. Udgivet af Dansk Sprognævn, 1968 -.

Sprognævn og offentlighed

Erfaringer fra arbejdet i Dansk Sprognævn

Af Poul Lindegård Hjorth

Som det fremgår af undertitlen, bygger de følgende betragtninger på erfaringer, som jeg har høstet, mens jeg har været medlem af Dansk Sprognævn. Nogle af dem har givetvis kun gyldighed for dette nævn, men en del af de problemer, der skitseres, er sikkert fælles for alle de nordiske sprognævne.

Formodningen om et problemfællesskab kan motivere, at betragtningerne offentliggøres i nævnenes fælles årsskrift. Indledningsvis er det dog nok rimeligt at pege på omstændigheder, som begrænser deres gyldighed:

De nordiske sprognævne arbejder under forskellige betingelser. Det gør utvivlsomt en væsentlig forskel, om et nævn er en privatinstitution eller, som f. eks. det danske, en statsinstitution. Der kan også være grund til at minde om, at det danske nævn ikke, som det svenske, kan støtte sig på en gammel tradition for arbejde med sprogrigtighedsproblemer på videnskabeligt grundlag. Og det kan endvidere spille en rolle – både som en fordel og som en ulempe –, at den offentlighed, som det danske nævn henvender sig til, på forhånd må antages at være mindre brændende engageret i sproglige problemer end offentligheden i flere andre nordiske lande: der har ikke i Danmark været nogen »sprogsag«,

og det danske nævn har ikke en puristisk sprogpolitik som baggrund for sit virke.

I øvrigt må det understreges, at det, jeg kan give, er min personlige bedømmelse. Det er sandsynligt, at andre medlemmer af Dansk Sprognævn vil vurdere situationen anderledes end jeg.

I.

Den bekendtgørelse, der udgør grundlaget for Dansk Sprognævns arbejde, lader ikke tvivl tilbage om, at nævnet er forpligtet til at have et forhold til offentligheden. Det må i modsætning til rent videnskabelige institutioner ikke have lov til at leve et liv i isolation og ubemærkethed. Et rådgivende organ, en offentlighedens tjener, som ingen kender til, har ikke megen eksistensberettigelse.

Så langt er tingene klare nok. Derimod kan det næppe påstås, at bekendtgørelsen giver klare direktiver m. h. t. arten af nævnets forhold til offentligheden. Det fastslås, at nævnet »har til opgave på videnskabeligt grundlag at give myndighederne og offentligheden råd og vejledning i sproglige spørgsmål«. Men hermed er faktisk ikke taget stilling til, hvem der i dette forhold skal være initiativtager. Traditionelt har vi stort set indtaget det standpunkt, at vi svarer, når vi bliver spurgt. Det er antagelig en ganske klog politik. Vi irriterer mindre på den måde, end hvis vi optræder som ukaldede bedreviden; og i øvrigt har vi, i al fald i de senere år, haft mere end nok at gøre med at svare, når nogen henvender sig til os. Alligevel er det vel ikke aldeles givet, at vi for al fremtid skal give afkald på

selv at tage et initiativ. Der er, som jeg senere skal vende tilbage til, spørgsmål, som aldrig stilles os, men som vi i grunden godt kunne have lyst til at tage op.

Begrebet »offentligheden« manifesterer sig på mange måder. Bekendtgørelsen taler for tydelighedens skyld både om myndighederne og offentligheden, både om institutioner og private. Vi kunne et øjeblik se lidt nærmere på, i hvilke skikkelser offentligheden manifesterer sig over for nævnet.

Den møder os for det første i form af det offentlige, myndighederne, og her da specielt i skikkelse af vort ressortministerium, Ministeriet for Kulturelle Anliggender. Denne del af offentligheden har et dobbelt forhold til os: den er på én gang vor arbejdsgiver og vor potentielle kunde. Hos vor arbejdsgiver i snævraste forstand, Ministeriet for Kulturelle Anliggender, har vi altid mødt ubetinget velvilje, men det tjener ikke noget formål at skjule, at denne velvilje giver sig for beskedne kontante udslag. Nævnet kæmper med alvorlige økonomiske vanskeligheder; det er ikke den eneste, men en af de vigtigste grunde til, at vi ikke på langt nær er så effektive, som vi burde være.

Som allerede bemærket er Dansk Sprognævn en statsinstitution, dets medlemmer beskikkes af Ministeriet for Kulturelle Anliggender. Jeg tror ikke, at nogen af os alvorligt ønsker andet status. Men vi må se i øjnene, at netop denne stilling kan være med til at skabe uklarhed m. h. t. nævnets beføjelser. Vi er nedsat af myndigheder, som ikke er i tvivl om, at de inden for visse rammer har ret til at gribe regulerende ind over for sproget. I praksis giver denne holdning sig næsten kun udslag på det ortografiske område, idet der foreskrives

en bestemt retskrivning »til Brug og nøje Efterlevelse«, som det engang hed, i skolerne. Nu og da har der også været givet forskrifter for visse bøjningsforhold, f. eks. brugen af verbernes flertalsformer. Jeg skal vel vogte mig for her at vove mig ind på det meget indviklede område, som hedder sprogets retsstilling (hvem råder over sproget?), blot understrege, at der nu engang er praksis for, at det offentlige griber ind – og så tilføje, at der sikkert ikke er mange sprogbrugere, som finder noget forkert i det. Men når det nu er sådan, når statsmagten altså har tiltaget sig visse rettigheder over sproget, ja, så er det måske ikke så underligt, at mange mennesker har mere eller mindre uklare forestillinger om, at statsinstitutionen Dansk Sprognævn har ret til at give love for sprogbrugen. Jeg skal senere vende tilbage til dette besværlige problem.

Jeg har talt om myndighederne som sprognævnets arbejdsgiver. Myndighederne i den anden rolle – som kunder, som forbrugere af nævnets vejledning – mærker vi meget mindre til, end vi måske umiddelbart havde grund til at vente. Vist har vi fået en del vigtige forespørgsler fra det offentlige, men i mange tilfælde, hvor vi måske kunne have givet fornuftige råd, er vi ikke blevet spurgt. Det kan vi godt beklage. Personlig vil jeg beklage det mere, end at vore råd i nogle af de tilfælde, hvor vi faktisk er blevet spurgt, ikke er blevet fulgt.

Nu skal billedet dog heller ikke fortagnes i retning af det helt mørke. Lad mig som et væsentligt lyspunkt nævne, at vi i nogen grad er blevet inddraget i det vigtige arbejde med lempelig modernisering af løvsproget, og at vi her har mødt betydelig forståelse hos den juridiske sagkundskab.

Så meget om offentligheden i skikkelse af det offentlige, myndighederne. Men vi møder jo offentligheden i mange andre skikkelser.

Vi møder den som pressen. Pressen har fra første færd fulgt vort arbejde med stor interesse, og der er ikke tegn til, at denne interesse svækkes. Vore publikationer omtales, ofte ret udførligt og ofte velvilligt. Mange dagblade optrykker ligefrem vore udtalelser, som kronikker eller i dråbeform. Vi kan direkte måle resultaterne af pressens interesse. Vi har erfaring for, at udførlig omtale på fremtrædende plads i et førende dagblad kan resultere i en efter vore forhold overvældende salgssucces.

Baggrunden for, at pressen opmærksomt følger nævnets virksomhed, er vel bl. a. den meget nærliggende, at pressens folk på deres egen krop har mærket mange af de probemer, vi behandler. Normalt er pressen ikke i tvivl om nævnets eksistensberettigelse, heller ikke selv om man i konkrete tilfælde kan være afgørende uenig med os. At det sidste kan være tilfældet, at vi altså nu og da kan komme ud for hård kritik i pressen, er jo ganske selvfølgeligt. Netop i egenskab af professionelle sprogbrugere har pressefolk måttet tage stilling til en række af de problemer, vi tumler med, og ofte har de taget anden stilling end vi. Men kritik er ikke det farligste for os; det er kun godt, at pressen optager vore udtalelser til drøftelse og derved bidrager afgørende til at holde interessen for vort arbejde varm. Jeg tager ikke i betænkning at betegne pressen som en af vore vigtigste forbundsfæller.

Pressens interesse for os giver sig tydelige udslag. Vi må gå ud fra, at offentligheden i en anden manifestation, nemlig som skolen, også nærer betydelig inter-

esse for vort arbejde, men vi har sværere ved at måle denne interesse. Vi kan godt lave en opgørelse over, hvor mange lærere der abonnerer på vore publikationer, eller hvor mange lærere og elever der stiller spørgsmål til os, og vi kan jo også læse et og andet ud af skolepressen, som normalt gengiver og nu og da også kommenterer vore svar. Men det er svært at blive klar over, om det virkelig er lykkedes os at blive bemærket af den enkelte lærer. Jeg har det indtryk, at i hvert fald de fleste dansklærere nok kender vor eksistens, men at det i grunden kun for relativt få af dem er en nærliggende tanke at henvende sig til os. Hvis mit indtryk holder stik, melder sig det spørgsmål, hvad da grunden kan være til lærernes noget forbeholdne stilling. Skyldes den, at kun en mindre del af de problemer, vi arbejder med, har relevans for skolens danskundervisning? Det kunne tænkes, men jeg er ikke meget tilbøjelig til at tro det. Skyldes den måske snarere, at vi så at sige ikke taler samme sprog, at lærerne føler sig fremmede over for vor måde at ræsonnere på, at deres uddannelse og det daglige arbejdes krav om klare afgørelser har gjort dem skeptiske over for den relativisering af sprogrigtighedsbegrebet, som en vejledning »på videnskabeligt grundlag« uundgåeligt drives ind i? Jeg vil tangere spørgsmålet i anden sammenhæng, men vedgår allerede nu, at jeg ikke kan besvare det fyldestgørende.

Endnu en manifestation af offentligheden kan afgrænses nogenlunde klart, nemlig de forskellige offentlige eller private terminologinævn, hertil også regnet de udvalg, som diverse organisationer nedsætter for at få klarhed over blot et eller nogle få terminologispørgsmål, en stillingsbetegnelse, et aflønningsord el. l. Ikke få af dem kender os og henvender sig til os. Jeg kan

sige, at vi samvittighedsfuldt gennemarbejder konkrete spørgsmål, som f. eks. forslaget om betegnelsen *ergo-terapeut* i stedet for *beskæftigelsesterapeut* eller *idræt* som betegnelse for skolefaget *legemsøvelser*. Men vi slår ikke til, når det gælder større komplekser af f. eks. tekniske terminologiproblemer, simpelt hen fordi vi ikke besidder den fornødne faglige indsigt. Alligevel tager mange os med på råd. Bl. a. havde vi for et par år siden lejlighed til at udtale os om edb-terminologi.

Til sidst i denne opregning kommer jeg til en svært afgrænselig, men meget vigtig gruppe af potentielle sprognævnskunder, alle de mange sprogbrugere, der ikke som terminologiudvalg el. l. arbejder med langsigtet regulering af en terminologi, men for hvem et eller andet sprogligt problem pludselig er blevet aktuelt, måske på professionens vegne, måske fordi samtalen tilfældigt er drejet ind på det eller – vigtigere endnu – et væddemål indgået om det. En betydelig del af dem har opdaget vor eksistens og benytter sig af vor hjælp. Nogle har konstateret, at vi er helt kvikke til at slå op i Retskrivningsordbogen, og finder det lettere at ringe til os end selv at slå op; men heldigvis er der jo også mange, som stiller spørgsmål, der bedre bidrager til at give vor tilværelse mening. De forespørgere, der egentlig blot henvender sig til os for at få fastslået, at de selvfølgelig har ret, eller for at få afgjort et væddemål, må vi som oftest skuffe. Men for mange er det dog blevet en naturlig udvej at henvende sig til Dansk Sprognævn, vi har vore faste kunder. Strøgekunder har vi også, f. eks. folk af læserbrevsskribent-typen, som ivrer mod sprogets forfladigelse, og som efter bare én gang at have fået et for valent svar af os for stedse afsværger enhver forbindelse med sprognævnet. Hvad

skal man sige til det? I hvert fald har vi bidraget til at holde den galde flydende, som er deres vigtigste inspirationskilde.

Jeg har søgt løseligt at karakterisere vort forhold til forskellige forbrugerkategorier. Forholdet til offentligheden kunne også have været illustreret med tørre tal:

Den første rådgivningsstatistik, fra 1956/57, udviser knap 150 forespørgsler på ét år. De følgende år steg antallet med 150–200 pr. år, indtil det i 1960/61 og 1961/62 syntes at være nået til et stabilt leje: 800 forespørgsler pr. år. Men i 1962/63 kom det første store spring op til godt 1400 forespørgsler, og siden da har kurven været støt og stærkt stigende: i 1967/68 nåede antallet op på ca. 4700, i 1968/69 op på næsten 5000, i 1969/70 op på ca. 5100. Og reelt er der intet, der tyder på, at den stærke vækst ikke skulle fortsætte.

Opmuntrende statistiske vidnesbyrd kunne også hentes fra et andet område. Som en art supplement til den trykte årsberetning, der ifølge bekendtgørelsen bl. a. skal rumme »de vigtigste afgørelser og henstillinger«, begyndte nævnet i efteråret 1957 at udsende en stencileret publikation, *Fra Dansk Sprognævnets rådgivning*, der indeholdt udvalgte spørgsmål og svar fra den telefoniske rådgivningsvirksomhed. Oplaget var i den første tid højst beskedent, blot et par hundrede eksemplarer. Men gradvis tildrog publikationen sig så stor interesse, at stencilering ikke længere var en praktisk løsning. Fra december 1968 afløstes disse kvartals- eller halvårsvis udsendte oversigter da af en trykt publikation, *Nyt fra Sprognævnet*, der udkommer to gange om året, og som nu udsendes til over 5000 abonnenter.

Man kunne slå sig til tåls med dette, nøjes med at konstatere, at alt var såre godt. Virksomheden har fået

et omfang, som næppe nogen turde drømme om ved nævnets oprettelse i 1955. Vi har fået mange i tale. Måske kan vi oven i købet med nogen ret have lov at antage, at vi indirekte har været med til at give stødet til den stigende interesse for sprogrigtighedsproblemer, som i disse år er blevet mærkbar på ethvert trin af uddannelsen i dansk; det ville halvt om halvt kunne være et plaster på det sår, som jeg berørte: at vi tilsyneladende ikke har gjort os stærkt nok gældende i lærernes bevidsthed.

Ja, vi kunne stille tingene på spidsen og sige: Vort problem er ikke, at vi ikke er kendt af offentligheden, men tværtimod, at alt for mange kender os. Vi drukner i succes. Rådgivningsarbejdet har fået et omfang, som langt overskrider vore ressourcer. Det kan ske, at skriftlige forespørgsler kommer til at stå på ventelisten for længe. Og mange vigtige opgaver må forsømmes, fordi vi skal stå til tjeneste for stadig større kredse af offentligheden.

Der ville være megen sandhed i dette, og vi må ikke fortie forholdet, men stadig hamre på de bevilgende myndigheder, så vi efterhånden får muligheder for at betjene offentligheden forsvarligt. Heldigvis er vi ikke ene om at fremføre kravet. Mange, selv en del af vore strengeste kritikere, fremhæver det urimelige i, at vi ikke får bedre arbejdsmuligheder.

Men vore problemer er ingenlunde bare af kvantitativ eller økonomisk art. De er også af ideel karakter, og det er måske den del af problemkomplekset, som vil til-
drage sig størst interesse.

II.

Ministeriets bekendtgørelse pålægger Dansk Sprognævn en række bestemte opgaver. Der er forskel på, hvor stor rolle disse opgaver i praksis spiller, og der er forskel på, hvor meget de vender ud mod offentligheden. Jeg indskrænker mig til at omtale tre opgaver, som virkelig har tildraget sig offentlighedens opmærksomhed.

En stor del af sekretariatets tid går med opmærksomt at følge sprogets udvikling. Efterhånden er der opbygget en ret omfattende seddelsamling, der kan tjene til at belyse forskellige sider af moderne dansk: vækst i ordforrådet, forskydninger inden for sætningsbygningens mønstre, konkurrence mellem stavemåder osv. Tilvejebringelsen af denne samling er vor vigtigste videnskabelige indsats, og vi er ene om at varetage opgaven. Arbejdets mest iøjnefaldende resultat er de lister over nye ord i dansk, som sprognævnet under betydelig offentlig interesse publicerer hvert andet eller tredje år. Men indsamlingsarbejdet har som antydning et videre sigte: det materiale, som nævnet således selv tilvejebringer, er simpelt hen hovedhjørnestenen i det videnskabelige grundlag for nævnets rådgivning. Vi kunne ønske os, at der meget snart åbnes mulighed for at intensivere og udvide arbejdet, så registreringen også kommer til at omfatte f. eks. forskydninger m.h.t. ords status inden for rigssproget, et forhold, der har mindst lige så stor betydning som indlån eller nydannelse af ord.

Vistnok som det eneste af de nordiske nævn er Dansk Sprognævn forpligtet til at redigere og udgive en officiel retskrivningsordbog. I første omgang fik bestem-

melsen herom ikke store praktiske konsekvenser. Ved nævnets oprettelse forelå der et fuldstændigt manuskript til en retskrivningsordbog, udarbejdet af et af Undervisningsministeriet nedsat retskrivningsudvalg, og nævnets andel i arbejdet blev da blot den overkommelige at udgive det foreliggende manuskript. Som tiden gik, blev forpligtelsen over for retskrivningsordbogen væsentlig mere tyngende. Det er utilfredsstillende at vedblive med at udsende Retskrivningsordbog 1955 i uændrede optryk, dels fordi den svigter m. h. t. en række nye ord, altså netop ord, hvis stavemåde der kan herske tvivl om, og dels fordi den på en række punkter trænger til justeringer.

På en måde må det siges at være en ønskesituation for et sprognævn, at det kan have betydelig indflydelse på fastlæggelsen af den officielle retskrivningsnorm; og der er noget sundt i den tanke, at normen fastlægges på grundlag af drøftelser i en bred kreds af repræsentanter for forskellige sprogbrugerinteresser. På den anden side er opgaven af et omfang og en sværhedsgrad, der næsten kan tvinge en i forvejen underbemandet institution i knæ.

Det er ikke her stedet at gå ind på en grundig drøftelse af de problemer, der knytter sig til fastlæggelsen eller den løbende revision af en ortografisk norm. I øvrigt er de for en del parallelle med problemer, som vi møder i rådgivningsarbejdet. Jeg vender mig da til rådgivningsarbejdet.

Som nævnt er situationen glædelig, for så vidt som stedse flere henvender sig til os. Men en lang række vanskeligheder venter fortsat på at blive overvundet, og nogle af dem kan vel aldrig løses til fulde.

De måske specielt danske forudsætninger for arbejdet

er allerede tidligere strejft. Vi har ingen fast tradition for videnskabeligt arbejde med sprogrigtighed, ja vi har ikke engang et helt ubelastet ord for begrebet. Betegnelsen sprogrøgt vil af nogle associeres med purisme, og der er ingen stærk interesse for purisme i Danmark; andre vil komme til at tænke på Sv. Clausens særlige målstræv, der mere var præget af originalitet og bidsk vid end af sans for realiteter, og som i øvrigt var intimt forbundet med en tidsbaggrund, der ikke mere består. Betegnelsen sprogpleje er vist aldrig bragt i forslag og ville næppe heller have chancer, da den for stærkt fremmaner den urimelige forestilling om sproget som patient eller dog som en sart plante. I mangel af et egnet ord vil jeg da holde mig til at tale om sproglig vejledning, idet jeg herved forstår en virksomhed, der dels tjener en offentligheds interesse i at få konkrete tvivlsspørgsmål vurderet under en rigtighedssynsvinkel, dels – men i Danmark ubetinget sjældnere – tager sigte på sprogregulering.

Læreruddannelsen har ikke beredt jordbunden for en sådan sproglig vejledning. Der kan skelnes mellem to lærerkategorier, de akademisk uddannede og de seminariuddannede. Den første præges af, at sprogvidenskaben traditionelt ikke har følt nogen forpligtelse over for det normative synspunkt; det har været anset for uvidenskabeligt, nærmest komisk eller fordægtigt. Den anden gruppe har gennemgået en uddannelse, der i høj grad måtte se det som sit mål at honorere de nærmeste krav, in casu sørge for, at vordende lærere fik klare forholdsordrer m. h. t. visse erkendte sproglige stridsspørgsmål eller hyppigt opdukkende vanskeligheder. Denne uddannelses grundtanke er respektabel nok, særdeles realistisk. Men det kan ikke skjules, at den

håndfaste indtæring af bestemte regler har haft uheldige sider. Nu og da har den vel ligefrem virket som vaccine mod sproglig interesse. Og hos mange har den megen fasthed virket blokerende, har stillet sig hindrende i vejen, når det gælder at følge et sprogligt ræsonnement, der evt. kan befrygtes at lede til revision af de kanoniserede forestillinger om rigtigt og forkert sprog.

Til disse generelle betingelser kan føjes en mere speciel: nævnet og dets arbejdsudvalg skifter sammensætning fra tid til anden, hvilket kan resultere i svingende praksis. Jeg anser det for en fordel at forskellige berettede synspunkter kan skiftes til at have overtaget. Men der er ingen grund til at undre sig over, at offentligheden kan føle sig desorienteret ved at konstatere, at sprognævnet ikke følger en fast linie.

Der gives intet usvigeligt sikkert kriterium for sprog-rigtighed. Rådgivningsarbejdet er følgelig en balance-akt. Forskellige hensyn må afvejes mod hinanden, og det endelige skøn må vilkårligt lægge hovedvægten på én af flere mulige faktorer. Den mest vederhæftige form for rådgivning vil ofte være at give svar, der opregner de foreliggende muligheder og søger at give en sober og præcis karakteristik af disse muligheder i henseende til deres stilværdi og gangbarhed i forskellige miljøer, idet det så overlades til forespørgeren selv at vælge under hensyn til sin aktuelle situation. Men den slags svar vækker ikke altid særlig begejstring. Mange spørgere er uinteresserede i en lang snak om ligeberettede hensyn.

Overhovedet er det nok for de fleste en ganske fremmed tanke, at flere hensyn kan komme på tale. Skolen kunne give klare svar, så må sprognævnet vel også

kunne, mener man. Hvad der egentlig lå til grund for skolens afgørelser i sprogrigtighedsspørgsmål, om de var baseret på åbenbaring eller ræsonnement – det er normalt sprogbrugeren ligegyldigt; men fasthed og klarhed giver ham indlysende fordele.

Der er ikke tvivl om, at det kræver betydelig træning at anlægge eller bare følge et sprogrigtighedsræsonnement. Når vi disker op med vore begrundelser, bliver spørgeren ofte forvirret. Alle disse akademiske betragtninger over nationalisme kontra internationalisme, over analogi, historie og etymologi, over milieukonkurrence og stilværdi osv. osv. siger ham ikke meget. Evt. hæfter han sig ved, at vi til syvende og sidst er tilbøjelige til at lade sprogborgen gøre udslaget, og det bliver han snarest forarget over: hvorfor bøjer vi os for omsiggribende uvaner?

Det skal siges aldeles umisforståeligt, at vi er medansvarlige, hvis spørgeren bliver forvirret. Måske har vi så ikke udtrykt os klart nok. Og måske lider vor vejledning under, at vi ikke har fundet et holdbart ståsted.

Vor rådgivning følger de retningslinier, der med stor ret kunne betegnes som klassiske, for så vidt som ganske de samme principper kendes fra antikken: vi argumenterer – som Quintilian – ud fra overvejelser over etymologi, analogi, autoritet og sprogbrug; evt. inddrager vi, navnlig når der er tale om lån eller nydannelse af ord, overvejelser over behov.

Bedst virker de argumenter, som i realiteten er mindst forpligtende. Man kan ofte overbevise folk om, at den form er »rigtig«, som bedst stemmer med »den oprindelige« betydning eller anvendelse, eller som bedst passer i systemet. Men vi véd udmærket, at etymologi og analogi er faktorer, som kan påberåbes, når de pas-

ser i ens kram, og ellers må forties. Som argumenter er de af tvivlsom værdi. Hvis vi giver oplysning om dem, er disse oplysninger led i en pædagogik: vi kan bruge dem til at vise, at begrebet sprogrigtighed er en relativ størrelse. Men oplysningerne bliver næppe opfattet som tilskyndelser til sproglig tolerance, snarere som udslag-givende kriterium.

Behovsynspunktet kan også gøre sig, skønt det ret beset er meget svagt funderet. Man kan glæde The Establishment ved at udtale, at der i dansk ikke er noget behov for dette eller hint nyopdukkede modeord. Men hvordan motivere synspunktet, hvordan finde bare et gran af saglig underbygning for det? Tør nogen sprogmand hævde, at det er uhensigtsmæssigt, at et sprog har flere ord for samme begreb? Og hvis ordet dækker et begreb, som man ikke tidligere har haft ord for, tør nogen da hævde, at et sådant ord er overflødig? Måske skal spørgsmålet formuleres lidt mere rummeligt: tør nogen hævde, at der ikke kan fremføres teoretisk lige så tilfredsstillende argumenter for den modsatte opfattelse?

Men, som sagt, etymologi, analogi og behov er gode krigere at føre i marken. Svagt står derimod argumentet sprogbrug, og dog er det i grunden det eneste, der kommer rådgivningen ved. Vel at forstå: den, der spørger, om noget er »rigtigt«, »korrekt« osv., er ikke interesseret i at få at vide, hvad der sådan i almindelighed siges eller skrives; det véd han rimeligvis på forhånd. Nej, han vil have at vide, hvad der nyder størst prestige i toneangivende kredse, han vil kende den »dannede« sprogbrug.

I sidste instans må den sproglige vejledning da baseres på viden om, hvad der er mest anset (og det vil

oftest sige: i modsætning til enhver anden form ikke bemærkes, ikke skurrer i ørene) på de rigtige steder. Og netop på dette område er vor viden mindre eller i hvert fald mindre velordnet end på noget af de andre. Etymologi og analogi kan vi delvis få oplysning om i ord- og håndbøger, og m. h. t. behov kan der normalt opbygges en holdbar argumentation. Men vi har ikke en eneste undersøgelse af, hvordan en given form vurderes af sprogbrugerkollektivet. Vi tvinges derfor til at leve på fornemmelser. Selvfølgelig er vi i vid udstrækning i stand til at gøre det, fordi vi er trænede sprogiagttagere. Men fornemmelsen, sprogfølelsen, eller hvad man nu vil kalde det, slår ikke til i alle tilfælde. Vi kan ikke undgå fejlbedømmelser.

Et andet problem: vi kan ikke frigøre os for en fornemmelse af, at det i grunden er et temmelig snævert og måske ikke i alle detaljer videre relevant udvalg af sprogrigtighedsproblemer, vi tager stilling til i vort rådgivningsarbejde. En kritiker, der i øvrigt er os venligt sindet, har gang på gang opholdt sig ved, at vor rådgivning næsten altid og udelukkende drejer sig om *ord*. Vi kan ikke ganske afvise påstanden. Oftest udtaler vi os om enkelte ord, om deres stavning, udtale, oprindelse, hjemmel i dansk osv. Naturligvis kan et spørgsmål, der efter sin formulering angår et ord, i virkeligheden dække over sætningsbygningsproblemer. Men det er rigtigt, at vi sjældnere tager stilling til syntaktiske spørgsmål.

Grunden hertil er såre enkelt den, at vi normalt ikke bliver spurgt om den slags, hvad den pågældende kritiker meget vel er klar over. Han konstaterer, at spørgerne øjensynlig ikke har opmærksomhed eller fantasi til at erkende andre sprogproblemer end ordproblemer. Jeg ville hellere sige, at gennemsnitsspørgeren ikke har

skoling eller terminologi til at formulere spørgsmål om syntaktiske problemer; det er ulige lettere at stille spørgsmål om enkeltord.

Vi kunne optage syntaktiske problemer til behandling uden at være blevet spurgt, og måske bør vi også gøre det. Men hvor stor vil offentlighedens interesse være, hvis vi uden aktuel anledning i form af spørgsmål kaster os ud i en redegørelse for problemstillinger, der næppe nok er erkendt i videre kredse, og som ikke godt kan behandles uden anvendelse af en vis fagterminologi?

Vi er ikke forvænt med at blive forstået til punkt og prikke, ikke engang når vi udtaler os om de mere tilgængelige problemer, der kan betegnes som ordproblemer. Der er ikke noget mærkeligt i det. Mange af de nuanceringer, som er yderst betydningsfulde for os selv, skræller modtageren automatisk bort, de angår ham ikke, han er blot interesseret i at finde frem til en fast regel, en klar holdning. Nu og da kan vi endda have den nedslående oplevelse at se vore svar totalt misforstået i f. eks. pressens gengivelse, til trods for at vi virkelig har gjort os umage for at tale helt forståeligt. Når det kan gå sådan med de nogenlunde overskuelige ordproblemer, hvordan skal det da gå med de langt mere indviklede syntaktiske?

Man kan betvivle, at syntaktiske problemer overhovedet egner sig til den atomistiske behandling, som spørgsmål og svar-formen giver. Måske skulle vi hellere stile mod at få udgivet samlede behandlinger af nogle af de vigtigere komplekser. Men så opstår det problem, at sådanne publikationer ikke på langt nær vil nå ud til så vid en kreds, som vi får i tale, når vi behandler problemerne i dråbeform.

Til sidst vender jeg tilbage til et virkelig alvorligt problem, som jeg har antydnet tidligere: de mange misforståelser m. h. t. sprognævnets status. Gang på gang møder vi, f. eks. i pressen, den opfattelse, at vi er en art lovgivere eller i det mindste dommere. Vi har givet nye ord borgerret i sproget, hedder det; vi afsiger domme, »sprog-retten har talt« osv. Andre synes at tillægge os udøvende beføjelser; en journalist betegner os således som politibetjente. Ofte skinner misforståelserne gennem de krav, der stilles til os: vi bør udrydde dette og hint gyselige ord, totalt forvise det fra vort sprog.

Retfærdigvis må det siges, at dog en del er på det rene med, at vi kun har status som rådgivere. Imidlertid er det åbenbart utilfredsstillende for mange at se os i en så ydmyg rolle. Tilhængere af faste normer vil sikkert kunne tilslutte sig den journalist, som skrev, at Dansk Sprognævn må konstitueres som reel autoritet, ikke bare som en rådgivende instans, men som en højesteret for dansk skriftsprog. At skriftsprog er uendelig meget mere end en ortografi, som faktisk lader sig normere, synes den pågældende skribent ikke at have indset.

Vi har ikke og ønsker ikke at få anden form for autoritet end den, vi kan erhverve os ved at give fornuftig vejledning, baseret på sprogvidenskabelig indsigt, taktfølelse og sund sans.

Trods alt tør vi tro, at vi ikke ganske har forskertset mulighederne for at erhverve os en sådan autoritet. Foreløbig er i hvert fald dele af offentligheden blevet opmærksomme på vor eksistens og indrømmer os eksistensberettigelse. Forespørgsler, presseomtaler og oplagstal afspejler stedse øget interesse for vort arbejde. Og når vi ser, at liberale kredse beskylder os for at være

reaktionære og konservative dadler os for misforstået frisind, ja så har vi faktisk en opmuntrende fornemmelse af, at det er lykkedes os at fastlægge en linie, som ikke er helt ved siden af.

Språkvården och massmedierna

Av Bertil Molde

Frågan om hur starkt och på vad sätt språket i massmedierna (här och i det följande avses med massmedier huvudsakligen press, radio och television) påverkar den enskilde individens språk och det allmänna språket är av central betydelse för all diskussion om modern språkutveckling. Att en sådan påverkan sker torde de flesta språkforskare vara ense om, men ännu saknas i stort sett de vetenskapliga bevisen för påverkningarnas art och grad. Problemet har under senare år diskuterats åtskilligt. Det tas givetvis upp av Karl-Hampus Dahlstedt i hans bok »Massmedierna och språket» (1970, Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 41). Han säger där bl. a. »Massmedierna tillhandahåller ett språkmönster och de bidrar till att detta mönster inlärs passivt, som språkförståelse. Därmed är inte sagt att de också tvingar mottagarna att använda språket aktivt. Den väsentliga förutsättningen för att en person byter aktiv språknorm helt och hållet eller blir tvåspråkig är en omvärdering inom hans sociala grupp eller byte av grupp på grund av flyttning eller utbildning, dvs. att han för en tid befinner sig i ett socialt tomrum. I den situationen uppstår lätt en språklig osäkerhet som gör honom särskilt påverkbar för massmediernas språkstandard. Den stora rörligheten – socialt och geografiskt – i vårt svenska samhälle är den egentliga orsaken till

språkutjämningen. Men massmedierna underlättar denna genom att dagligen tillhandahålla modeller» (s. 40). Vidare skriver Dahlstedt om detta problem: »Jag är övertygad om att massmedierna såsom förmedlare av språknyheter och språkstandarder utövar ett ansevärt inflytande på svenska folkets språk. Svenskundervisningen i skolan har här fått en mycket svår konkurrent, och den aktiva språkvården måste ständigt ta hänsyn till massmediernas mäktiga roll i språkutvecklingen. Men jag menar att detta inflytande har överbetonats och framför allt att hela frågan om dess omfång, innebörd och enskilda variationer med hänsyn till språkets olika grammatiska delar och till masskommunikationernas olika komponenter är helt outforskad. Här föreligger en väsentlig och svår forskningsuppgift inom språksociologins och språkpsykologins verksamhetsfält» (s. 41).

Att orsaken till den språkutjämning som i dag kan iakttagas både i Sverige och i andra länder främst är den sociala rörligheten, som Dahlstedt påpekar liksom andra gjort, är nästan en självklarhet för modern språkforskning. Men på sätt och vis är det här det intressanta börjar, nämligen vad är det för språk som blir resultatet av denna språkutjämning och vilka modeller är det massmedierna tillhandahåller? – Dahlstedt har naturligtvis rätt i sin uppfattning att massmediernas inflytande på språket i alla de avseenden han nämner är outforskad. Men å andra sidan finns det en rad forskningsresultat som visar att åtminstone en form av massmediespråk, nämligen pressens språk, har haft stor betydelse inte enbart för det språk som används inom pressen och andra massmedier utan också för annat allmänt språkbruk. Sådana forskningsresultat

finns t. ex. i Sven Engdahls doktorsavhandling »Studier i nusvensk sakprosa» (1962), i Carl Ivar Ståhles »Några drag i svenska språkets förändring under 1900-talet» (i: Molde & Ståhle, 1900-talsvenska, 1970, Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 37) och i flera viktiga uppsatser av Åke Åkermalm (t. ex. i boken »Rubriksvenska» 1965). Det är möjligt att Dahlstedt i det senaste av de båda anförda avsnitten framför allt har tänkt på språket i radio och television. Detta språk är långt mindre undersökt än pressens språk, vilket är naturligt med tanke på att det först är den moderna inspelningstekniken som har gjort det möjligt att bevara radioprogram och på att televisionen är en så ung företeelse. Det torde dock vara en allmän och mycket plausibel uppfattning att vissa språkformer har nått snabb och allmän spridning tack vare radion (och senare televisionen); det gäller t. ex. talspråksformen *dom*.

Beträffande radions och tv-ns språk och dess inflytande på allmänt språkbruk har man såvitt jag kan se två möjligheter. Antingen kan man med beklagande konstatera att det ännu inte finns några vederhäftiga vetenskapliga undersökningar som kan ge någon säker ledning för en bedömning av den effekt detta språk har på språkbruket i stort eller hos den enskilde – och så kan man slå sig till ro i väntan på att sådana undersökningar en gång i en framtid skall föreligga. Eller också kan man tills undersökningar föreligger utgå ifrån att massmediernas språk påverkar annat språk (liksom naturligtvis språket i ett massmedium kan påverka språket i ett eller flera av de övriga). Det är väl ganska naturligt att den som sysslar med den form för tillämpad språkvetenskap som med ett kanske något olyckligt namn kallas för språkvård, handlar efter det

senare av de båda nämnda alternativen. Det är för övrigt så att språkvårdsarbetet blir åtskilligt lättare med den utgångspunkten, inte minst den positiva – och viktigare – delen av arbetet, dvs. rådgivning i konkreta språkfrågor och undervisning vid olika kurser, utarbetande av handledningar o. d. Man tycker sig också kunna märka att det är åtskilliga företeelser i språket som lätt låter sig förklaras med hypotesen att massmediespråket har stor genomslagskraft. Dock är det naturligtvis också så att alla som har tänkt över frågor som massmediespråkets betydelse för det allmänna språket gärna skulle vilja ha en mängd vetenskapliga undersökningar gjorda, för att få bättre bakgrund till det praktiska arbetet.

Det är emellertid inte bara språkmän som funderar över problem av detta slag. Enligt min erfarenhet är språkmännen i stället en försvinnande liten minoritet bland alla dem som har åsikter i dessa frågor. Intresset för språkliga frågor, inte minst för olika typer av språkriktighetsfrågor och för språklig effektivitet, tycks ha varit i stadigt stigande under de senaste decennierna. Det tyder t. ex. det ständigt ökande antal frågor som besvaras av Institutet för svensk språkvård (ca 600 år 1960 mot ca 5000 år 1970), det ökade intresset för radioprogram om språkfrågor, de stora upplagorna av ordböcker och andra hjälpmedel för språkbehandling, etc. Detta ökade språkintresse kan naturligtvis ha många orsaker, men det förefaller rimligt att sätta det i samband med den markerade förändringen av den svenska bokutgivningens struktur under det senaste decenniet, dvs. det allt mera stigande intresset för vad som sammanfattande brukar kallas »fackböcker» och en viss stagnation i intresset för ny skönlitteratur av olika slag.

Tillkomsten av televisionen har säkert haft betydelse för denna utveckling av bokmarknaden, och televisionen ligger nog också i hög grad bakom det ökade intresset för språkfrågor av skilda slag. Det har man också kunnat iaktta på Sveriges Radio, där man efter televisionens tillkomst har fått allt flera – berättigade eller oberättigade – klagomål på språket i etermedierna. Detta är föga överraskande. Det förefaller nämligen som om många människor observerar språket i tv mycket mer än vad de observerar språket i radion. Detta hänger säkert ihop med att man i regel ser den som talar i tv – televisionen är en ny art av masskommunikation. Det nya ligger bl. a. i att televisionens språk inte är lika anonymt som språket ofta eller t. o. m. oftast är i pressen och i radion (dvs. radions nyhetsprogram, programöversikter o. d.) Många av televisionens medarbetare är kända av nästan hela folket som nästan inga massmediemän tidigare (bortsett från specialfall som Sven Jerring i Sverige, Gunnar Nu Hansen i Danmark och några andra). Men trots denna klara förbindelse mellan språkform och person i tv, finns det en tendens bland många av dem som uttalar sig om tv-språket (även bland språkmän) att generalisera utifrån iakttagelser av enskilda medarbetares språkbruk och säga att »de i tv alltid säger si eller så» osv.

Det klagas ofta på språket i radio och tv, och inte sällan med stor rätt. Jag tänker då t. ex. på uppenbara – och ibland verkligt störande – uttalsfel, som i regel torde bero på ren okunnighet, på obildning om man så vill, men också på bristande kännedom om vilka hjälpmedel som finns för uttal och andra språkliga frågor. Över huvud taget rör en mycket stor del av alla klagor

mål på den svenska radions och televisionens språk just uttals saker. Men det är intressant att konstatera att det finns en klar tendens i många av dessa klagomål, och det oavsett från vilken landsända eller vilken bildningsnivå de kommer. Den tendensen är att man tydligen inte bara anser sig kunna vänta sig av Sveriges Radios folk utan också kräva av dem att de i stor utsträckning skall använda skriftenliga uttal, och också andra former som stämmer med skriftspråksnormen. Jag vet inte hur många hundra brev och telefonsamtal jag under årens lopp har fått t. ex. om uttal som »flicker, kyrker, kroner», om uttalet »massäck» och om bestämda pluraler som »takena, husena, bergena». Det är också intressant att många vänder sig till både radion och till t. ex. Institutet för svensk språkvård och frågar om det verkligen kan vara rätt att använda uttalsformer som »Vasstena, Harrstena, Marrstrand, Lekksand» (för skriftens: Vadstena, Harstena, Marstrand, Leksand) – de finner det på något sätt orimligt att radion och televisionen skall sprida sådana uttal som avviker från stavningen! Det är ju inte svårt att utreda och förklara sådana här saker och ge anvisningar om lämplig litteratur osv., men det intressanta är att man i stigande grad tycks kunna iaktta en markerad tillit till skriftformen som norm också för uttalet. Det är givetvis intressant i vår tid, när så många former, ord och syntaktiska konstruktioner som tidigare framför allt hörde hemma i talspråket nu har trängt in och fortsätter att tränga in i skriftspråket, i den alldeles normala och icke stilmarkerande sakprosan. Dessa attityder till stavning och cttal vore f. ö. värda en särskild språkpsykologisk och språksociologisk undersökning (att de i många

fall beror på misstro till egna och andras mer eller mindre dialektala uttalsvanor och en orubblig tilltro till skriften, torde vara uppenbart).

Till de eviga följeslagarna när det gäller diskussioner om språk i svensk radio och tv hör uttalsformen *dom* (särskilt för skriftens *de*, men också för skriftens *dem*). I den frågan uttalade sig Nämnden för svensk språkvård redan 1954 i ett brev till Tidningarnas Telegrambyrå (TT), och där rekommenderades TT att i sina nyhetssändningar i radio använda uttalet »de» för skriftens »de», alltså ett stavningsenligt uttal. Denna rekommendation, vars fullständiga lydelse finns återgiven i Gösta Bergmans »Rätt och fel i språket» (s. 29 f.), har upprepats vid skilda tillfällen senare, och TT:s nyhetsuppläsare följer den i regel. Det har varit svårare att få den accepterad av radions och televisionens egna nyhetsläsare, även om en del av dem följer samma princip. Att det har varit svårare kan f. ö. ha en så enkel förklaring som den att det är många flera nyhetsläsare som är verksamma inom Sveriges Radio än det är inom TT – det måste vara lättare att få enhetliga principer ju färre det är som tvingas följa dem. Men det tycks också vara så att TT:s ledning styr sitt folk med lite hårdare hand än den som används av cheferna för Sveriges Radios nyhetsredaktioner.

Just ordet *dom* är intressant av ett annat skäl också. Det kan inte ha undgått någon språktresserad svensk att formen *dom*, i skilda funktioner, under de senaste åren har blivit allt vanligare i skrift. Dels har dess frekvens ökat markant i olika former för reklamspråk, så mycket att man nästan är benägen att tala om en modenyck, dels används formen *dom* i olika tidningars

eget textmaterial och då inte bara i talspråksimiterande stil eller i kåserande framställning, utan man kan hitta formen *dom* t. o. m. i rent nyhetsmaterial, i film-, radio-, tv- och teaterrecensioner osv. Det kanske också har en viss betydelse att det finns en ofta förbisedd men alldeles ovanligt mycket läst form för skriftspråk, där formen *dom* också är vanlig, och det är de översatta textremsorna till olika tv-program, särskilt till olika filmer men också i vissa intervjuer, i översatta sångtexter osv. Hur man än ser på frågan om *talspråks*formen *dom* har man all anledning att ställa sig skeptisk till *dom* som allmänt brukad *skriftform*. Om man inte i tid försöker vidta motåtgärder kan *dom* på inte alltför lång sikt komma att i normal skrift bli en allvarlig konkurrent till *de* (och *dem*), något som vore olyckligt både med hänsyn till hittillsvarande svenskt skriftspråksbruk och med hänsyn till nordisk språkgemenskap.

På samma sätt som med skriftformen *dom* förhåller det sig i viss mån med skriftformer som *nån*, *nåt*, *sån*, *sånt*, *såna*, *säja*, *mej*, *dej*, *sej* osv. Här är ett område där det finns anledning att försöka skydda de gängse skriftformerna och bevara dem som normalformer och hindra dem från att skjutas bort eller förflyttas upp till de allra högsta stilnivåerna. Det intressanta med former som dessa är att det – i varje fall än så länge – är ytterst ovanligt att någon lägger märke till att det står *de*, *dem*, *någon*, *något*, *sådan*, *sådant*, *sådana*, *säga*, *mig*, *dig*, *sig* osv., medan många observerar eventuella talspråksimiterande skriftformer. Dessutom är det så att om man använder de gängse, hävdvunna skriftformerna står det läsaren fritt att återge dem hur han vill i tal eller vid tyst läsning. Använder man däremot tal-

språksformerna också i skrift binds läsaren på ett helt annat sätt vid den form som den skrivande har valt.

Vi vet väl inte tillräckligt mycket om det komplicerade växelspelet mellan talat och skrivet språk för att nu våga oss in på att generellt rekommendera tal-språksformer av den här typen som normalformer i skrift. Eller man kanske korrektare kan säga, att det vi hittills vet tyder på att det vore en dumhet att ge en sådan rekommendation, t. ex. med hänsyn till kontinuiteten i språket och till den nordiska språkgemenskapen. På detta område skulle det vara värdefullt om auktoritativa språkvårdande organ kunde utforma klara regler och rekommendationer till massmedierna, och det kan vara av betydelse att sådana rekommendationer utfärdas snart, innan utvecklingen mot allmän användning av allt flera talspråksformer hinner gå så långt att den blir svår att hejda.

Då kommer emellertid ett nytt problem att bli aktuellt, och ett av de intressantaste för frågan om »språkvården och massmedierna», nämligen hur man skall få sådana rekommendationer tillräckligt kända och hur man skall få folk att följa dem. Detta problem är generellt för alla rekommendationer som kan göras t. ex. av Nämnden för svensk språkvård, och jag kan diskutera det i korthet med några faktiska exempel.

Det finns vissa erfarenheter av hur olika språkliga råd och rekommendationer tas emot. Svenska Akademiens ordlista (SAOL) kan tas som ett exempel. Dess nionde upplaga (1950 och senare tryckningar) följs numera i allt väsentligt av pressen och förlagen – undantagen är få och rätt ointressanta. Men i vissa fall har det tagit ganska lång tid för SAOL-former att tränga igenom. Det gäller särskilt stavning med *sj* i st. f. *sch*

i ord som *sjal*, *sjalett*, *sjakal*, *sjappa*, *sjasa*. I Dagens Nyheters interna skrivregler togs sj-stavningen i sådana ord för först 1961, och i Svenska Dagbladets regler ännu senare.

Från Institutet för svensk språkvård och från andra håll, i olika radioprogram om språkfrågor osv. har man ända sedan ordet *medium* började användas i den nu vanligaste innebörden ständigt hävdats att pluralen bör vara *medier* (och sammansättningsformen *medie-*), men den pluralen tycks fortfarande vara långt mindre vanlig än *media* (och *media-* är också den vanligaste förledsformen). Den ur svensk synpunkt sämre formen *auktoritär* har likaså stor frekvens, även om *auktoritär* synes vara vanligare (utom i Dagens Nyheter), trots att formen *auktoritär* har rekommenderats sedan början av 1960-talet av Institutet för svensk språkvård, av Erik Wellander i Svenska Dagbladets språkspalt, i olika nyare ordböcker osv.

Det kan räcka med dessa valda exempel på att det kan vara svårt att få pressen att följa även förnuftiga och välmotiverade råd. I andra fall har det gått betydligt lättare, framför allt när det gäller vad man kan kalla språkliga utanverk, rent skrivtekniska frågor. Den svenska språkvårdsnämndens skrivregler har t. ex. betydtt mycket för praxis i pressen och på andra håll – det kan man se bl. a. av att tidningarnas, bokförlagens och olika myndigheters och företags interna skrivregler nästan undantagslöst mer eller mindre uppenbart bygger på dessa skrivregler. Och detta lilla regelhäfte används också i en mängd olika utbildningssammanhang.

Den av nämnden 1966 utgivna »Svensk handordbok» tycks allt mera komma att få den plats som vägledande språkriktighetsordbok som nämnden hade hoppats att

den skulle få – trots att den har uppmärksammats i mycket ringa grad av pressen, framför allt i Stockholm (det kan nämnas att den icke har recenserats i vare sig Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet eller Expressen).

Den som liksom denna artikels författare dagligen sysslar med språkvårdsfrågor och dagligen på ett eller annat sätt har kontakt med massmedierna blir kanske lätt överkritisk och tycker att det ofta går orimligt långsamt att få gehör för olika rekommendationer, men det är nog ändå så att språkvårdarna inte har anledning att vara så nöjda med vad de hittills har uppnått. Det räcker ju inte med att ge ut aldrig så förträffliga skrifter och handböcker – man måste också få dem lästa och respekterade.

I detta sammanhang kan det vara lämpligt att återknyta till radion och televisionen. Jag har själv ända sedan 1950-talet på olika sätt varit aktiv inom den interna språkvården på Sveriges Radio och inom utbildnings- och fortbildningsverksamheten där. Under ett par år i första hälften av 1960-talet lyckades det mig att förmå Sveriges Radio att på deltid ha en språkman anställd med uppgift att ge råd och hjälp i olika språkfrågor och att övervaka språket i radio och tv. Denne språkman, fil.lic. Jan Werme, gjorde ett gott arbete men slutade av brist på tid hösten 1965 och fick sedan tyvärr inte någon efterträdare. Under sin tid på Sveriges Radio sammanställde han, i samråd med bl.a. Institutet för svensk språkvård, ett antal uttalsordlistor för de anställda inom Sveriges Radio. Det gällde listor med uttal av de amerikanska delstaternas namn, av norska ortnamn, av danska ortnamn, av japanska ortnamn (inför Tokyo-olympiaden 1964) och av svenska familjenamn. Dessa små häften används fortfarande

inom Sveriges Radio, där man naturligtvis på olika avdelningar också har tillgång till t. ex. nämndens uttalsordlista och lista över svenska ortnamns uttal.

De nämnda skrifterna – och en rad andra om olika språkfrågor, också utländska uttalsordböcker – brukar alltid presenteras och diskuteras vid de kurser som ordnas av Sveriges Radio för olika grupper av radio- och tv-folk – både nyanställda och folk som är gamla i gården. Vid sådana kurser brukar jag själv sedan ett tiotal år tillbaka tala om språkfrågor – från en timme upp till tre-fyra timmar. Vid flera kurser har man dessutom övningar, där deltagarna gör provprogram som bedöms också ur rent språklig synpunkt (med hänsyn till uttal, formval, ordval, syntax och stil).

Något av det viktigaste vid kurser av detta slag för massmediefolk är att skapa vad man kunde kalla »sjukdomsinsikt», dvs. att få kursdeltagarna att inse att det finns åtskilliga språkfrågor där de är osäkra eller direkt okunniga, även om de tror sig vara alldeles säkra i eget språkbruk. Denna insikt kan man uppnå t. ex. genom att be kursdeltagare uttala vissa svenska ortnamn (typ: Skerike, Holsljunga) eller familjenamn (typ: Boivie, Du Rietz, De Maré), genom att be dem transponera olika mer eller mindre invecklade skriftspråkstexter till klart och begripligt talat språk, genom att be dem exakt definiera olika ofta använda ord (typ: motivation, alienation, samröre) och genom att diskutera olika allmänna språkriktighetsfrågor. Syftet med denna undervisning är till stor del att göra kursdeltagarna kritiska mot i första hand sitt eget men också mot andras språkbruk – och att ge dem anvisningar om olika hjälpmedel osv.

Denna form av intern utbildning inom Sveriges Ra-

dio har periodvis varit ganska intensiv och effektiv, men ibland har den varit ganska ringa. Det verkar dock som om man i fortsättningen på nytt kommer att ägna stor uppmärksamhet åt denna verksamhet, liksom åt annan intern utbildning. Man har sålunda våren 1970 inlett en serie kurser där man försöker få ett samlat grepp om allt som har med talad information och kommunikation att göra. Den i mera inskränkt mening språkliga delen av undervisningen blir sålunda integrerad med saker som redigeringsteknik, psykologi, förhållandet bild – ord osv. Ett viktigt inslag är att man i största möjliga utsträckning försöker se alla informations- och kommunikationsfrågor ur lyssnarens eller tittarens synpunkt, och det är givetvis viktigt att språket i radio och tv sätts in i sådana större sammanhang. Det har de språkmän som har varit engagerade för sådan verksamhet visserligen alltid försökt göra, men ofta har språkundervisningen placerats ganska lösryckt från andra sammanhang, vilket har gjort att man har fått offra alltför mycket tid på att tala om för kursdeltagarna att språket eller språkformen är av avgörande betydelse för informationens effektivitet. Det har hos kursdeltagarna inte sällan funnits en tendens att anse att frågor om språklig korrekthet o. d. är något efemärt som en del gamla perukstockar ägnar sig åt. Men när man anlägger det större perspektivet och använder (mödebetonade) termer som information, kommunikation, rationalisering, effektivitet osv., då går det lättare. Och då tycks det också vara lättare för språkmanen att bli respekterad, även om han går mycket långt i kraven på korrekthet i det språkliga uttrycket, på klarhet, enkelhet och saklighet osv. – och talar han om att allt som strider mot korrekthet, klarhet osv. innebär

störningar i kommunikationsprocessen och ökar risken för olika typer av interferens osv., då blir han trodd. Egentligen är det enligt min mening det enda förnuftiga att man arbetar med termer av denna art, men inte bara det utan också med den grundsyn på den språkliga kommunikationen som jag här kanske har uttryckt alltför summariskt. Det gäller givetvis i första hand när det är fråga om utbildning av folk till låt oss säga kommunikatörer, men det finns nog alla skäl att – med nödvändiga jämkningar – använda liknande resonemang inom allt språkvårdsarbete. Det finns inom det arbetet ibland en tendens att betrakta språket lite väl isolerat, och att ägna mycket tid åt ganska perifera detaljer, som om de vore viktiga. T. ex. att hänga upp sig alltför länge på olika nyheter i språket – att t. ex. fortfarande säga att det är fel att använda konstruktionen »bild på någon» (i st.f. *av*) eller att det är fel att behandla ordet »poäng» som neutrum när ordet används som räkneenhet, eller att klandra den stora majoritet av svenska folket som genom praktiskt bruk och genom ett välförståeligt ointresse för analytiska subtiliteter har bestämt sig för att uttrycket »höra av sig» fungerar bra (trots att skilda ordböcker och handböcker säger att det bör heta »låta höra av sig»).

Det finns verkligen allvarigare problem. De kanske allvarligaste nu i början av 1970-talet gäller ordförandet, syntaxen och stilen, och det är problem som massmedierna har att brottas med och där de skulle behöva mera stöd från språkvårdens sida. Men massmediernas folk nödgas här föra en ganska ojämn kamp, därför att de språkliga företeelser jag avser framför allt förekommer inom det som med ett modeuttryck

kallas för den offentliga sektorn – om man dit räknar sådant som deklara-tionsblanketter, skatteförfattningar, statliga utredningar, läroplaner för olika skolformer och annat material som flödar ur den statliga papperskvarnen (där det tidigare starka juristinflytandet nu delvis börjar ersättas av inflytande från s. k. samhällsvetare). Även om folk inom press, radio och tv skulle ha mycket mera tid än de i regel har för sitt arbete, måste det ofta vara en närmast hopplös uppgift att översätta olika språkliga produkter inom de kategorier jag har nämnt till ett för alla berörda medborgare begripligt språk. Massmediernas versioner av texter på »officiellt språk» bör helst vara sådana att de är klara och förståeliga för allmänheten – och sådana att de kan ge ett bättre underlag för en saklig debatt än vad ursprungs-versionerna ofta gör. Här har massmediespråket en betydande möjlighet till en positiv påverkan på det allmänna språkbruket.

Några exempel på språk i behov av översättning:

»Kvaliteten i konsultorganens service är nämligen i flera avseenden beroende av uppdragsvolymen. Utredningen erinrar om diskussionen i kap. 4 där mängden av uppdrag ofta angavs betingade fördelar som centralisering av olika funktioner ger.

Sålunda skulle konsultorganets omfattande upphandling av kreativa tjänster, teknisk produktionsservice, beordring och teknisk kontroll ge den kunskap och erfarenhet om marknadens utbud som måste ersätta bristen på mätbara kvalitetskriterier.» (ur betänkandet Vidgad samhällsinformation, SOU 1969:48).

»Svårsmätta är förvisso resultaten av utvärderingar inom de emotionella och sociala målområdena liksom inom högre nivåer av kognitiva målfunktioner. Inom

de manuella och fysiska målfunktionerna har man däremot stora möjligheter att göra målrelaterade utvärderingar, ofta i absoluta termer av typ per prestationsenhet, prestation per tidsenhet eller absolut prestation». (Läroplan för grundskolan 1969).

Det är detta språk som språkvården i dag har särskild anledning att se upp med och försöka finna motgifter mot, bl. a. genom att på olika sätt försöka hjälpa massmediernas folk till rätta i djungeln och lära dem att genomskåda olika former av språklig bluff, och gärna också försöka förmå dem att om och om igen brännmärka de olika fikonspråken och fikonspråkarna. Det har under de senaste åren setts många goda exempel på kritik i massmedierna av detta språk, men man hoppas att reaktionerna skall bli ännu starkare.

I detta sammanhang kan det vara värt att nämnas att man under 1969 och 1970 i stigande utsträckning har börjat uppmärksamma språkliga problem av denna art inom nyhetsavdelningarna i svensk television. Det är självklart att det i många fall är nödvändigt att använda olika termer och uttryck som inte kan förutsättas vara kända av envar, och det gäller också t. ex. i intervjuer och diskussioner i tv. Nu förekommer det ibland att sådana »svåra» ord förklaras i en textad översättning eller definition som läggs in i tv-bilden. Det är en god utväg, och man kan säkert gå mycket längre på denna väg. En annan sak som är värd att nämnas är att tv-intervjuare i vissa fall har blivit mindre högaktningsfulla mot dem de intervjuar och då också kan avbryta dem och fråga vad de menar med ett visst ord eller uttryck. Sådana åtgärder bidrar till att göra vad som sägs i tv allmänt begripligt, och de kan också sägas bidra till vidgade språkliga kunskaper hos tv-publi-

ken. Förklaringar som de nämnda motsvarar på sätt och vis de förklarande anmärkningar eller fotnoter som vissa tidningar ibland ger.

Också med den här typen av service åt massmediernas publik bör språkvårdarna kunna hjälpa till på olika sätt. Och det är viktigt att språkvården utnyttjar möjligheterna att göra en insats så snart man märker att det finns ett intresse hos massmediernas folk för ett bättre och effektivare språk. Under årens lopp har personal på Institutet för svensk språkvård t. ex. vid skilda tillfällen anmodats att gå igenom det totala nyhetsmaterialet i radio och tv under en viss period (t. ex. en vecka) och granska det ur olika språkliga synpunkter, med ledning av både de talade programmen och manuskripten till dem. Liknande specialgranskningar har också gjorts några gånger av allt material som TT under en viss period sänt ut till landets tidningar. Andra granskningar har gällt olika typer av översatt material som har använts i tv. Vissa liknande uppgifter har av Institutet för svensk språkvård också utförts åt olika tidningar och större tidskrifter.

När detta skrives – sommaren 1970 – har Institutet för svensk språkvård fått i uppdrag att utarbeta en tills vidare preliminär handledning för Sveriges Radio om språket i radio och tv, en handledning som senare troligen kommer att publiceras i bokform. Ett annat uppdrag kommer från en av Sveriges största tidningar, som önskar en genomgång och bedömning av språket i tidningen.

Utöver sådana uppdrag som direkt berör massmediespråket kan nämnas skilda granskningar av olika typer av »officiellt» språk som under senare år gjorts av Institutet för svensk språkvård.

Alla undersökningar som de nämnda har naturligtvis sitt värde för dem som önskar få dem gjorda, men de är också av allra största intresse för dem som gör dem. Undersökarna får en mängd värdefull kunskap om praktiska språkliga problem och tvingas se de språkliga problemen från ett annat håll än språkvårdarens och språkkritikerns – och de får samtidigt allt bättre underlag för olika råd och rekommendationer.

Det tycks som om det inom massmedierna håller på att bli allt allmännare erkänt att det finns informationsbehov som man måste ha kvalificerade språkmäns hjälp för att tillgodose, och också att det behövs bättre utbildning och inte minst effektiv vidareutbildning för radio- och tv-folk, för journalister och för andra med språket som viktigaste redskap.

Det tycks också som om det börjar växa fram en stigande förståelse av att det språk som används i massmedierna betyder något eller åtminstone *kan* betyda något för den allmänna språkutvecklingen och att massmedierna – liksom språkvårdarna – därför har ett stort ansvar för språket.

Inledningsvis citerades Karl-Hampus Dahlstedts uttalande om att massmedierna underlättar språkutjämnningen »genom att dagligen tillhandahålla modeller». Det är då inte likgiltigt vilka modeller det är som massmedierna tillhandahåller – och det kan nog finnas möjligheter till förståelse för den synpunkten hos dem som använder språket för masskommunikation. Det språk man som språkvårdare skulle vilja att massmedierna använde som modell eller mönster för alla svenskar – och också för de hundratusentals invandrare som behöver lära sig svenska –, det språket bör vara lättfattligt, klart, enkelt och effektivt i det samman-

hang och för det ändamål där det används. Men inte bara det. Det bör också vara nyanserat och varierat, och i fråga om ordval, former och uttal sådant att det verkligen är värt att användas som en riksgiltig modell för god modern svenska.

Sådana krav kan språkvården ha rätt att ställa på massmedierna, och man bör försöka kräva att journalister och andra yrkesutövare i press, radio och tv betraktar det som självklart att ständigt slipa sina språkliga instrument till större och större precision. Men dessa krav på massmedierna och deras folk bör inte av oss språkmän ständigt formuleras med så många negativa förtecken. Dvs. vi måste försöka komma ifrån att ständigt fästa oss vid allt som är fel, och i stället bedriva vårt arbete i en mera positiv anda – ta fasta på det som faktiskt är bra i massmediernas språk (och det är verkligen mycket) och göra det till den naturliga utgångspunkten för upplysning och rådgivning om hur man skall uttrycka sig ännu bättre och effektivare i olika avseenden och i olika sammanhang.

Språkvårdsarbetet får inte bli något självändamål, utan språkvården skall fungera som en hjälp och ett stöd inte minst åt alla dem som vill att det språk som riktar sig till alla medborgare fungerar effektivt och så störningsfritt som möjligt, oavsett vilken social eller bildningsmässig bakgrund massmediernas publik har. Om man arbetar efter sådana riktlinjer kan man räkna med starkt gehör från massmediernas sida, och kanske också från de anslagsgivande myndigheterna, när det äntligen går upp för dem vilken betydelsefull faktor språket är i det moderna samhälle där ett av de finaste honnørsorden är »jämlighet».

Finsk purism och internationalism

Av Matti Sadeniemi

Finland tillhörde det svenska riket närmare sjuhundra år. Under denna tid var svenskan administrationens och för det mesta även rättsväsendets språk, och när latinets position som skolans och universitetets språk började försvagas, blev svenskan också skolspråket. Endast gudstjänstens språk var finska. I synnerhet från och med stormaktstiden började borgerskapet försvenskas. När det politiska bandet med Sverige brast år 1809, var i det närmaste hela den härskande klassen i Finland svenskspråkig eller behärskade i varje fall svenska väl i tal och skrift. Först senare skulle finskan lämna sin ställning som allmogespråk: år 1858 grundades det första finska läroverket, och år 1863 blev finskan administrationens språk vid sidan av svenskan.

Med detta i minnet kunde man tro, att det funnes mycket svenska lånord i finskan. Detta är emellertid inte fallet. I sin avhandling från år 1915, som behandlar de yngre svenska lånorden i äldre finskt skriftspråk, nämner H. J. Streng ungefär 1100 ord av denna kategori, och i arbetet »Suomen kielen rakenne ja kehitys» (Finskans struktur och utveckling) har Lauri Hakulinen förtecknat inte mer än 800 i finskt riksspråk vanliga ord, som är lånade från svenskan. Även av dem är den största delen av icke-svenskt ursprung.

Ovannämnda tal är små i jämförelse med t. ex. de tyska lånordens antal i svenskan. Vilken förklaringen än kan vara till att det under äldre tider inte inkommit flera spontana lån, är det i varje fall säkert att sedan sekler tillbaka många författare väglets av en medveten strävan att undvika lånord och att favorisera ett uttryckssätt som förnummits som finskt. Martti Rapola har t. ex. i 1642 års bibelöversättning funnit fall av följande typ, där ett av den förste bibelöversättaren Agricola använt lånord ersatts med ett mera finskt ord: *bookstavi* 'bokstav' > *piirto*, *drenki* 'dräng' > *palvelija*, *falski* 'falsk' > *väärä*, *fati* 'fat' > *astia*, *herra* 'herre' > *isäntä*, *katu* 'gata' > *kuja*, *krooppi* 'grop' > *kuoppa*, *lääkäri* 'läkare' > *parantaja*. Vartenda ett av dessa ord från 1642 års översättning lever än, men också *renki*, *vati*, *herra*, *katu* och *lääkäri* tillhör det nutida finska riksspråket.

Det var många skäl som medverkade till en puristisk inriktning. Ett av dem var otvivelaktigt omsorg om begripligheten. Svenskans inflytande på talspråket var störst i sydvästra Finlands städer, och under dessa omständigheter fick man alltid beakta möjligheten av att ett i Åbo gångbart lånord var okänt på landsbygden i det inre finland. På 1800-talet, om inte förr, kom nationalistiska attityder att spela en roll. Eftersom finskans upphöjande till ett kulturspråk var en följd av den nationella väckelsen, var det naturligt, att man i mån av möjlighet strävade till att utveckla språket på basen av dess egna förutsättningar, och finskans rätt mångsidiga möjligheter till avledning och sammansättning gav härvid goda möjligheter till nybildning. Sålunda är t. ex. *löna sig* på finska *kannattaa* (eg. 'bära upp'). *Lönande*, *räntabel* uttryckes med ett particip av

detta verb, *kannattava*. Härav får man genom avledning egenskaps substantivet *kannattavuus*, som motsvarar *räntabilitet*. Begreppet *universitet* uttryckes genom sammansättningen *yliopisto* (*yli* 'över', *opisto* 'läroverk'). Också strävan till begriplighet gynnade sådana inhemska skapelser: *kannattavuus* och *yliopisto* var förvisso mycket lättare att förstå för en man av folket, som inte gått i skola, än vad *rentabiliteetti* och *universiteetti* hade varit – och för allmogen var största delen av den äldre finska litteraturen avsedd.

En omständighet är kanske ägnad att förvåna. Eftersom svenskan i 1800-talets Finland var ett typiskt överklassspråk, kunde man vänta att lånen från svenskan i allmänhet hade ett högt stilvärde. Detta är emellertid inte fallet, snarare förhåller det sig rakt tvärtom. Det finns visserligen ett stort antal lånord med helt saklig och neutral betydelse, t. ex. *akseli* 'axel' (maskindelen), *haavi* 'häv', *katu* 'gata', *maali* 'målarfärg', *niia* 'niga', *partika* 'barka', *pora* 'borr', *ryijy* 'rya', *sali* 'sal', *tukki* 'stock', *vaaka* 'våg', *verstas* 'verkstad'. Men det finns också flera lånord som blott tillhör lägre talspråk, t. ex. *lykky* 'lycka' (fortuna), *pistowata* 'bestä', *pleiki* 'blek', *polsteri* 'bolster', *pännä* 'penna', *rati* 'rad', *ruukata* 'bruka', *sortti* 'sort', *talrikki* 'tallrik', *tykätä* 'tycka', *vatupassi* 'vattenpass'. Detta beror uppenbarligen på att dessa ord haft eller genom nybildning fått mera utpräglat finska motsvarigheter, som tagits i bruk i spriftspråket, varvid lånorden kommit att få karaktär av »köksfinska». En medverkande omständighet har möjligen varit, att månget lånord i finsk fonetisk dräkt förefallit en författare med goda kunskaper i svenska som alltför folkligt. De latinska, grekiska och franska lånorden, som inte varit kända i allmogespråket utan direkt införlivats

med skriftspråket, har nämligen en språklig dräkt som rätt noggrant återger det finlandssvenska uttalet – med bortseende från den viktiga skillnaden att trycket i finskan alltid ligger på första stavelsen. I dem uppträder ljud och ljudkombinationer som för övrigt inte förekommer i finskan: *b*, *g*, *f*, *sj*-ljudet, uddljudande *sk*, *sp*, *st*, *skr*, *spr*, *str*, etc. Detta åtskilde dem från lån som inkommit genom folkspråket, där *b* ersatts med *p*, *d* med *t*, *g* med *k*, *sk* med *k* osv. På grund härav hade ett ord som *pleiki* 'blek' genom sin yttre form ett stort handikap när det gällde att vinna plats i skriftspråket.

En stor del av de internationella kulturorden har intill senaste tid inkommit i finskan inte blott som litterära lån, utan också delvis som muntliga lån från finlandssvenskan. Om *biologia* 'biologi' vore blott ett bokligt lån, kunde det uttalas på det folkliga sättet *piolokia*, med tonlösa klusiler, på samma sätt som skandinaver uttalar *hasard* och *journal* med tonlösa spiranter. Den bildade finska klassens utmärkta kunskaper i svenska på 1800-talet förde med sig, att de nya lånen tillägnades med svenskans hela konsonantförråd. Svenskans inflytande framgår också av växlingarna i vokallängd i fall som *logiikka* 'logik': *looginen* 'logisk', *sosialisti* 'socialist': *sosiaalinen* 'social'.¹ De återspeglar svenskans av trycket reglerade vokallängd.

Även om finskan har varit och fortfarande i rätt ringa grad är mottaglig för lån från svenskan, kan man inte säga detsamma om det internationella på de klassiska språken och franskan återgående ordförrådet. Det är rätt betydande. Ett sunt demokratiskt tänkesätt manar

1. Vokallängd betecknas i finskan med dubbelskrivning av vokaltecknet.

självfallet till en viss försiktighet med att upptaga främmande, för en enspråkig finne svåruttalade ord som benämning på begrepp som envar kommer i beröring med. Eftersom *f* och *g* inte tillhör finskans eget ljudförråd, är det otvivelaktigt bra, att *telefon* och *telegraf* fått de finska benämningarna *puhelin* och *lenätin* och inte *telefoni* och *telegrafi*. Men med en högre bildningsnivå kommer dock nutidsspråket i ett helt annat läge än det som rådde för ett sekel tillbaka. Man skriver inte längre som då uppifrån och nedåt – herrar till det obildade folket – utan i allmänhet horisontellt, för en allmänhet vars språkliga förmåga att tillägna sig ett meddelande är densamma som skribentens och som de främmande konsonanterna och konsonantgrupperna inte bereder några speciella svårigheter. Det oakttat varierar attityden till de främmande orden rätt kraftigt: det är i hög grad fråga om en känslsak. Jag skall här citera valda delar av en polemik som fördes i tidskriften *Virittäjä* år 1915; den återger ganska väl problemets båda aspekter.

V. A. Koskenniemi, diktare och kritiker, sedermera professor i litteraturhistoria vid Turun yliopisto (Åbo universitet) och slutligen medlem av Finlands akademi, publicerade i ovannämnda tidskrift en samling »Kielellisiä aforismeja» (Språkliga aforismer), med udden riktad mot purismen. Här följer ett urval:

»Om Finlands folk i ett ögonblick kunde uppleva Greklands historia, frambringa en Homeros och en Platon, skapa ett ord som motsvarade *sophrosyne*, om Finlands folk i ett ögonblick kunde uppleva de romerska legionernas segertåg och glansen av en Caesar, om det ur sitt eget språk kunde lyfta fram ett ord som innehöll detsamma som *majestas*, om Finlands folk i ett

ögonblick kunde uppleva trubadurernas kärleksäventyr, frambringa Voltaires ironi och Molières lekande intelligens, driva upp ett ord som ersatte *esprit* – gott, då behövde vi inte några grekiska, latinska eller franska lånord.»

»Det intellektuella begreppet är aristokratiskt. Det anpassar sig sent till ett främmande språk. Vissa begrepp överger överhuvud inte det språk, som sett det födas. De är artistokrater, vilkas blåa blod aldrig blivit uppblandat.»

»De gemensamma europeiska kulturorden är medlemmar i ett stort internationellt frimurarförbund. Allmogen har alltid betraktat frimurare med misstro.»

»I hyperboréernas land finns ett litet folk, som vill utrota ur sitt språk *inspiration, idé, kultur, det plastiska* . . . Apollo, var är dina pilar?»

Doktor J. V. Lehtonen, sedermera professor i litteraturhistoria vid Helsingfors universitet, svarade med »Mietelmiä lainasanoista» (Aforismer, tankar om lånord, lägg märke till ordvalet!). Ett urval:

»'Aforismi' – 'mietelmä'. Kring det förra svävar avståndets täta töcken; 'mietelmä' upplyses av den omedelbara förståelsens och den lugnande hemvandhetens klara sol.»

»Den som inte gitter göra allt för att i finsk form gjuta om ett begrepp som uttrycks med ett främmande ord, är lik en diktare som inte gitter omarbete ett motiv lånat av en främling i enlighet med sin egen livssyn till en ny och självständig skapelse. Kanske kan dessa båda uttryck för andlig slapphet förenas hos en och samma person.«

»Leva i skulder upp över öronen – det är ju modern hushållning. Det verkar som ett överdåd av miss-

tröstan, när det därtill finns sådana som yvs över sina omåttliga skulder.»

Och han slutar med en allusion på en sägen i Kalevala, där Väinämöinen försvarar trollkvarnen Sampo genom att med en åra krossa klorna på fågeln Louhi, som slagit sig ned i masten på hans fartyg:

»En hotfull Louhi närmar sig hyperboréernas land med tusentals svärdbeväpnade män i sina vingars skydd, tusentals främmande kämpar. En av dem heter riddar *Kaskad*, en annan hertig *Spasm*, en tredje sjörövaren *Attentat* – – (han räknar upp ett tiotal andra krigare). Väinämöinen, var är din åra! Sampos rövare skall vräkas i havet!»

Det har gått mer än ett halvsekel sedan dessa aforismer såg dagens ljus – men de har fortfarande en levande känslorsonans, på den ena sidan såväl som på den andra. Radikala purister påträffar man visserligen inte ofta bland bildade människor, snarare är det kanske fler som fanatiskt favoriserar allt utländskt. Språkmännens liberala inställning till internationellt ordföråd framgår av att grammatikens termer – benämningarna på ordklasser, kasus, tempus, satsdelar osv. – i finskan för det mesta är av främmande ursprung (t. ex. *substantiivi*, *genetiivi*, *preesens*, *predikaati*). Och trots att ordet *transformera* i elektrotekniken sedan gammalt återges med det inhemska *muuntaa*, har den moderna språkvetenskapens *transformation* blivit *transformaatio*.

Den flod av engelska lånord som nuförtiden sköljer över Europa, har självfallet även nått Finland. För det mesta är det fråga om rena citatlån såsom *goodwill*, *factoring*, *musical*, *underground* och då finskan och engelskan ganska radikalt skiljer sig från varandra i

fonetiskt avseende, så känns dessa lån ofta besvärande. Rätt problemfria i detta avseende är emellertid ord av typen *automaatio*, *eskalaatio*, *kommunikoida* – de anpassar sig fullständigt till mönstret för lånen från de klassiska språken och franskan. Även för övrigt sker det i fråga om de vanligaste orden en anpassning till finskans ljudsystem (t. ex. *greippi*, *musikaali*, *teippi*). Till en stor del beror ymnigheten av sådana lån på att vi så nyligen kommit i direkt kontakt med den anglosaxiska världen och lärt känna ett stort antal begrepp som tidigare inte haft benämning i finskan. Till en del har användningen av engelska ord varit modebetonad eller ett utslag av den andliga slapphet som påtalades av J. V. Lehtonen. Detta är väl fallet när barnvakten kallas *babysitter* eller då man talar om ett musikstyckes *fiilinki* (feeling).

Ytterligare är att nämna en aspekt på förhållandet mellan finskan och dess grannspråk som säkerligen är en av de mest betydelsefulla, nämligen översättnings- och betydelselånen. Finskan har utvecklats till ett kulturspråk i skuggan av svenska och tyska; en stor del av vad som har publicerats på finska under gångna sekler har varit översättningar från dessa språk. Detta har haft en kraftig inverkan på finskans begreppsbildning. Otaliga av högkulturens begrepp har i sista hand erbjudits oss genom svenskans förmedling och på detta sätt fått en inhemsk motsvarighet. Vare sig ordet är lånat eller inhemskt, så har dess betydelsesfär kommit från svenskan. Och då svenskan i sin tur vanligen fått begreppet från tyskan, tyskan från franskan eller latinet, så har finskan på denna väg blivit medlem av den europeiska språkfamiljen i trots av sitt ursprung på annat håll. Lauri Hakulinen har nyligen publicerat en avhandling

»Suomen sanaston käänsläinoja» (Översättningslån i finskan), som på ett synnerligen intressant sätt belyser dessa frågor. Sålunda är t. ex. finskans *lyödä rahaa* direkt översatt från svenskans *slå mynt*. Detta bör i sin tur sammanställas med det tyska uttrycket *Geld schlagen* och franskans *battre monnaie, frapper de la monnaie*. Bakom ligger en likartad användning av verb med betydelsen 'slå' i latinet och grekiskan. På samma sätt har t. ex. *pohkia*, som ursprungligen avsåg rengöring av säd, genom det svenska verbet *dryfta* fått betydelsen 'överbäga'. Förebild för det svenska ordet har varit danskans *drøfte*, och för detta senlatinets *ventilare*, som har samma betydelser. På detta sätt kommer också puristen – om man längre kan tala om sådana – att få erkänna sin skuld till Europas gemensamma kulturarv.

Øversettelse og språkrøkt

Av Carl Hambro

I et lite språksamfunn som det norske har en stor prosent av det trykte ord alltid vært øversatt fra fremmede språk. I 1968 ble det i alt utgitt 2988 nye bøker på norsk. Dette tall regner ikke med småtrykk (alt som er på under 48 sider). Men det tar med nye opplag av tidligere utgitte bøker. Av alle bøkene var 858 øversatt fra fremmede språk. Om vi skiller ut skjønnlitteraturen som egen gruppe, viser det seg at øversettelser spiller en langt større rolle i den gruppen enn i boksalget som helhet. Av de nesten tre tusen bøker ble 992 registrert som skjønnlitteratur, og av dem var 616 øversatt.

Disse statistiske opplysningene gir bare en ganske liten del av helhetsbildet. Vi har ingen holdepunkter for å vite hvor meget av stoffet i dagsaviser og ukepresse som er øversatt. Det er her også viktig å huske at det finnes alle overganger fra ren øversettelse til nesten original tekst. Når en journalist studerer et emne i en bunke utenlandske tidsskrifter og så skriver sin egen artikkel om det, lager han et originalverk i åndsverkslovens forstand; men meget av hans ordvalg kan være (godt eller dårlig) øversatt. Det samme gjelder når en forretningsmann, ingeniør eller tekniker forfatter en varebeskrivelse, bruksanvisning osv.

Vi kan bare ha løse gjetninger om hvilken rolle

skjønnlitteraturen spiller i språkutviklingen. Det eneste som kan hevdes med en viss sikkerhet er at den i dag har mindre betydning enn før, fordi den konkurrerer med alle massemedia. Men når vi ser at over 60 % av skjønnlitterære bøker er oversatt, bør vi regne med at oversetterne i alle tilfelle har et stort ansvar. Tradisjonell språkhistorie har hittil regnet med at mange lånord – både ren import og oversettelseslån – er kommet gjennom litteraturen. Et interessant eksempel er «kjepphest». Ifølge leksikalske undersøkelser i forskjellige land ble det ikke brukt utenfor den rent bokstavelige betydning før *Tristram Shandy* av Sterne ble oversatt. I forskjellige språksamfunn har man kunnet følge utbredelsen av den overførte betydning noen få år etter at romanen ble oversatt til tysk, nederlandsk, fransk. Et ord som kringkasting blir av Norsk Riksmålsordbok datert til 1924 og uten forbehold karakterisert som oversettelse av broadcasting; ordet er for øvrig eldre i engelsk språk enn alt som har med radio å gjøre. NRO omtaler også «øremerket» som oversettelseslån, mens «flaskehals» ikke er registrert med overført betydning. Det er vel ikke noen altfor vill gjetning at den metaforiske bruk av «flaskehals» også er oversettelseslån – og det gjør ikke ordet dårligere i mine øyne.

De skjønnlitterære oversettere er sannsynligvis lite ansvarlige for ufrivillige oversettelseslån. Men vi kan alle snuble. Ifølge en tradisjon blant oversettere har «patentlærsko» (for lakksko) vært en av de hyppigste bommerter. Det hender vel fremdeles en sjelden gang at folk blir «ledet opp hagestien» (holdt for narr) eller får «et skudd i armen» (for en injeksjonssprøyte). «Kaviar til generalen» har stått på trykk, men ikke i noen Hamlet-oversettelse. Derimot er det ikke mange år siden

man kunne lese «mine italienere» etter en kursivert tekst («my italics»). Våkne forlagskonsulenter pleier å få luket vekk slikt hos debutanter. Rutinerte oversettere er som regel svært på vakt mot akkurat disse bommertene.

Samtidig som litterære oversettelser har fått større betydning på bokmarkedet, er det foregått en viss stilutvikling. Det er ytterst sjelden i dag å finne fotnoter av typen «uoversettelig ordspill». Interessen for lokalfarge og for andre lands institusjoner har ført til at en del fremmedord blir brukt uoversatt. Før 1930 kunne man finne de utroligste krumspring for å gjengi «drugstore» – apotek, drogeriforretning eller andre lite heldige ord. Det var visstnok Alf Harbitz som i Norge først tok mot til seg og brukte «drugstore». Siden den tid er det knapt noen oversetter som har prøvd å finne på noe norsk ord. Det samme gjelder «bistro» i oversettelser fra fransk.

I enkelte polemiske artikler har det vært hevdet at forlagene og deres konsulenter bærer ansvaret for enkelte språkpolitiske spørsmål; jeg har eksempelvis sett hevdet at de motarbeider radikalisering av språket. Fra min egen erfaring og samtaler med andre oversettere kan jeg bare hevde at jeg aldri har funnet noe eksempel på slikt. Selv når jeg har vært i tvil, har forlagene nødig gitt råd om språk og rettskrivning. Det bør helt ut være oversetterens ansvar, akkurat som det helst skal være forfatterens i originalverker. Det eneste forlagskonsulenter blander seg opp i, er inkonsekvenser og bommertes.

I de siste år er det fra mange hold blitt hevdet at fremmedordimporten representerer en fare for vårt språk. De som har gitt uttrykk for slik bekymring, sikter mest til den rene ordimport, altså ikke oversettelseslån.

Et hvilket som helst menneske uten språklig skolering kan finne mengdevis av eksempler hver eneste dag, flest eller mest iøynefallende i forretningslivet. De fleste banker har night safe eller natt-safe. Jeg vet ikke hvilken flertallsform de vil bruke. Alle vet at den som ikke spiller helt fair play, bruker tricks – men hva heter dette ordet i entall? Jeg tør ikke bruke det i entall av redsel for å bli regnet for affektert hvis jeg sier et trick; og jeg har aldri våget å sende et kollo; forretningsmenn vakler kanskje mellom konti og kontoer. Latinske fremmedord på –um eller -ium har fått høyst forskjelligartet skjebne. Stipendier er blitt et så viktig fenomen i velferdsstaten at den norske kortformen stipend har slått igjennom, iallfall i offisiell målbruk. Til gjengjeld kan folk få dem på alle stad av sine stud – fra skolegang til doktorgrad.

Fremmedordinvasjonen er ikke noe særnorsk fenomen. I Frankrike skrev Etiemble en bok om det i 1964: *Parlez-vous français?* Allerede på omslagssiden finner vi eksempler som fully fashioned, shopping, snack, gadgets (som visstnok er sjeldent på norsk). Spørsmålet er heller ikke nytt. Både i engelsk og fransk kunne mengden av italienske lånord på renessansetiden sikkert måle seg med de engelske i andre språk i vår tid. Jeg har derfor ikke lett for å dele folks engstelse for at norsk er i fare som språk. Derimot er jeg helt enig i at det er estetisk mer tilfredsstillende å holde anglisismene innen en viss grense. Som en del av min språkhygiene kan jeg nevne at jeg alltid tar én ekstra gjennomlesning av alle manuskripter jeg sender fra meg for å se om det er lånord som kan erstattes av *like entydige* norske.

Et annet problem er uttalen. Om vi hadde hatt noen Holberg i dag, ville vi kanskje hatt et eget ord for Jean

de France om den anglomane språksnobb. Det vil alltid finnes mennesker som viser sine kunnskaper ved å uttale fremmedord etter originalspråkets skikk, som i bag – utt. bægg; den uttalen er nevnt som den eneste i Norsk Uttaleordbok. Men ved en mengde engelske ord har NUO stor variasjon, f. eks. i jamboree, jersey, jingo, jeep. Nailen nevnes som variant til nylon. Departemang har i noen generasjoner vært eneste uttale; men ortografien har ikke fulgt med; det har den heller ikke ved clutch.

Lånordinvasjonen er mest merkbar på en rekke spesialområder. Det gjelder særlig vitenskap og teknikk som hyppig studeres i engelskspråklig miljø (for denne artikkels hensikt har det ingen betydning å skjelve mellom engelsk og amerikansk), som sosiologi, pedagogikk, elektronisk databehandling, flyteknikk. På disse – og mange andre områder – har en utenforstående inntrykk av å stå overfor et bastardspråk som er blottet for norsk språkfølelse, og kanskje har som implisitt tendens å markere forskjellen mellom innviede og profane. I mange tilfelle hevder yrkesutøverne at det ikke finnes tilstrekkelig entydige norske ord. Jeg må tilstå at jeg ikke er i stand til å foreslå noen erstatning for «feedback» i samfunnsvitenskaper og kybernetikk. I en litterær oversettelse husker jeg at jeg presset aktive flypiloter for det riktige norske ord i en bestemt situasjon. De hevdet at det ikke lar seg gjøre å si noe annet enn å fly på beam'en (eller «bimen»?).

Et lite blikk på andre språks behandling av lånord kan fortelle oss noe om psykiske holdninger til lånordspørsmål. Når engelske og franske forfattere bruker de tyske ordene *Lebensanschauung*, *Geisteswissenschaft*, er det sikkert ikke fordi ordene er uoversettelige; slike for-

fattere markerer en viss skepsis overfor begrepene ved å bruke de tyske ord; det samme gjelder i høy grad Schadenfreude. En helt annen holdning ser vi i uttale og skrivemåte av vårt *ski*; både på engelsk og fransk brukes en ren skriftspråksuttale med tydelig skilt s og k. På fransk hører chier til de ord man finner mer på dovegger enn i litterære tekster. Også på engelsk ville en norsk uttale med assosiasjoner til she kanskje virke uheldig. (Jeg tror at det er samme holdning som har avholdt norske teppeimportører fra å bruke det engelske *fitted carpet*.)

Selv om katastrofevarslene om anglisismene ikke virker overbevisende, kan det være all grunn til å drøfte en permanent luking i språklige vekster og misvekster. Først og fremst bør kritikere og konsulenter være på vakt mot dårlige litterære oversettelser. Men hovedproblemet ligger ikke der. En av de viktigste årsakene til lånordflommen er at mange som er i tidsnød og ikke har trening i oversettelse, er ansvarlige for anglisismer eller ren og unødvendig import. De fleste journalister – særlig byråjournalister – må stadig oversette fra engelsk under tidspress. Lite eller intet er gjort for å trene og skolere dem. I teknisk terminologi er presis og entydig ordbruk viktigere enn alle andre former for språkrøkt. Og flertallet av dem som former de norske tekstene, er utdannet som ingeniører og teknikere; de færreste har fått noen skolering i hva som kreves av en god oversettelse.

Hva kan så gjøres i praksis? Det er fristende å slenge ut et par radikale forslag som utgangspunkt for debatt. I mange hundre år har grammatikkundervisningen i morsmålet vært en hjelpedisiplin for fremmedspråksundervisningen. Dette har ødelagt interessen for mors-

målet. Dessuten har den direkte metode i språkundervisningen redusert sansen for presise utsagn. Når alt skal foregå på det fremmede språk fra første stund, må det nødvendigvis gå ut over presisjonen. Det ligger i systemets natur at taushet aldri er gull. Et hvilket som helst svar som ikke er det rene sludder, er en skikkelig trening i bruk av det fremmede språk.

Nå er det ikke mulig eller ønskelig å forkaste den direkte metode. Men den kan i mange tilfelle brukes som trening i presis språkbruk langt mer enn det som er vanlig i skolene. Iallfall når det gjelder engelsk, kommer elevene så langt at de i løpet av de siste par skoleår kan trenes i å formulere holdbare definisjoner istedenfor løs synonymikk. De skulle kunne svare på *What exactly do you mean by -?*

Mitt neste forslag møter vel mer motbør. Skrankene mellom morsmål og fremmedspråk bør brytes ned. Når en tekst er gjennomgått på et fremmed språk, kunne det være en meget nyttig trening å måtte oversette nøyaktig og stilriktig. Men da måtte selvsagt også oversettelse til norsk få en annen plass ved universitetene enn den har hatt hittill. Ved alle universitetsksamener burde man kontrollere ferdigheten i å oversette fra fremmedspråk til norsk. I dag er situasjonen tvert imot at vi i oversettelse *til* fremmedspråk kan finne tekster på skandaløst slett norsk – enten det nå kommer av at teksten er tenkt på fremmedspråk, at den med hensikt er gjort lettere å oversette eller at oppgaveforfatteren ganske enkelt ikke kan norsk. – Hvis ikke de fremtidige lærere får en slik skolering i oversettelse til morsmål, blir de dårlige lærere. Vi bør huske at det i dag er en større prosent av befolkningen enn noengang før som *må*

oversette, og som ikke har fått noen opplæring i det etter at de har sluttet på skolen.

En tredje mulighet til å holde styr på ord-importen ville være rådgivningsarbeid. Iallfall en del større firmaer kunne og burde ha egne språk-konsulenter som kunne hjelpe til med oversettelser og tekstredaksjon.

Alle disse tre forslagene er realistiske i den betydning at det ikke volder store problemer å gjennomføre dem. Men universitetene er i full gang med å bannlyse hvert norsk ord på fremmedspråkseksjonene. Skrankene mellom de forskjellige fag på skolene ser heller ikke ut til å forsvinne i første omgang. Og de fleste større firmaer ser ut til å være glad i good-will og know-how. Reklametekster gir også inntrykk av at de synes fremmedordene er en fordel for public relations og marketing. – Men selv om de avgjørende instanser ikke gjennomfører disse forslagene i første omgang, kunne ideene kanskje være utgangspunkt for en debatt?

Nyare litteratur av intresse för språkvårdsarbetet

DANMARK

Arnholtz, Arthur: Rigsmåldtalen sprogvidenskabeligt, terapeutisk og æstetisk set (i: Nordisk Tidsskrift for Tale og Stemme. 1968, nr. 2, s. 53–63).

Bang, Jørgen: De svære ord. 1965.

– Et ord er et ord. De svære ord, anden samling. 1967.

– Som man siger . . . De svære ord, tredje samling. 1969.

Optryk af artikler i Berlingske Tidende om udtale, retskrivning, bøjning, syntaks, ordbrug, fremmedordsproblemer, etymologi m. m. Ordregister til de tre bøger i Som man siger . . .

Diderichsen, Paul: Sproget – Virkeligheden – Fantasien. Redigeret af Børge Diderichsen. 1964.

Optryk af avisartikler m. m., bl. a. Grammatikkens sjæl (1944; om dansk sprogforsknings forhold til begrebet sprogrigtighed) og Sprogavl og sprogværn (1944; om purisme og sproglig konservatisme).

Diderichsen, Paul: Synspunkter for dansk sproglære i det 20. århundrede (i: Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede. Udgivet af Selskab for nordisk Filologi, København, 1965, s. 142–211).

En kritisk analyse af grammatikerne H. G. Wiwel,

Kr. Mikkelsen, Jens Byskov, Erik Rehling, Aage Hansen og Paul Diderichsen:

Diderichsen, Paul: Godt og daarligt Sprog.

– Sproglig opdragelse.

– Modersmål og grammatik.

Optryk (i: Meddelelser fra Dansk lærerforeningen. 1965, nr. 3, s. 129–166) af en artikel (fra 1947) og to foredrag (fra 1953 og 1962).

Diderichsen, Paul: Sprogsyn og sproglig opdragelse. Historisk baggrund og aktuelle problemer. Udgivet af Niels Rosenkjær. 1968.

Ejskjær, Inger: Regionalsprog og lokalt vestjysk regionaldansk (i: Dialektstudier, udgivne af Institut for Dansk Dialektforskning, 1964, s. 7–50).

Halberstadt, H.: Funktionel tegnsætning – kommaet. 1968.

Hansen, Erik: Sprogiagttagelse. 1963.

Bogen sigter især mod gymnasiets undervisning i analyse af sprog og stil i litterære tekster; hovedvægten ligger på den syntaktiske analyse.

Hansen, Erik, se også *Magister Stygotius.*

Hansen, Erik og H. I. Steensig: Dansk er mange ting. Sprog og tekst. Under medvirken af Ester Herlak. 1968.

Håndbog i sproglig forståelse for 8.–10. skoleår. Bogen indeholder bl. a. afsnit om fremmedord, ordvalg og forskellige syntaktiske forhold.

Hansen, Erik, Poul Lindegård Hjorth, Søren Bruun, Vagn Steen: Kommadebat (i: Meddelelser fra Dansk-lærerforeningen. 1968, nr. 2, s. 75-92, og nr. 4, s. 227-238).

Diskussionsindlæg om pausekommatering kontra grammatisk kommatering.

Hansen, Aage: Vort vanskelige sprog. Anden reviderede og udvidede udgave. 1965.

Om ortografiske, morfologiske og syntaktiske problemer i moderne dansk.

Hansen, Aage: Moderne Dansk I-III. 1967.

Hansen, Aage: Om moderne dansk retskrivning. 1969.

Hohwy, Henning: Sætningsbygningsproblemer. 1968.

Jensen, Ella: Om Sproget i Århus 1900-1910 (i: Dialektstudier, udgivne af Institut for Dansk Dialektforskning, 2. Bind, 1967, s. 197-270).

Juridisk grundbog. Hovedredaktion: W. E. v. Eyben. 2. udg. 1967.

S. 497-535: Juridisk stil og sprogbrug. - Paul Diderichsen og Peter Skautrup har medvirket ved udarbejdelsen af dette afsnit.

Larsen, M. Baumann: Skolen og dialekterne (i: Meddelelser fra Dansk-lærerforeningen. 1969, nr. 3, s. 143-155).

Magister Stygotius (= Erik Hansen): Sprogsyn og sprogveje.

Artikelserie i dagbladet Information. 1964 ff.

Oxenvad, Erik: Bedre dansk. 4. udg. 1967.

Bogen indeholder bl. a. en kortfattet grammatik og en alfabetisk liste over vanskelige ord og udtryk.

Schiødt, Hans Jørgen: Dansk sprog og stil. Øvelser i sprogiagttagelse. 1965.

Schiødt, Hans Jørgen: Kommunikation og litteratur. Studier og opgaver i semantik. 1967.

Med udgangspunkt i kommunikationssituationen beskrives det litterære sprogs udtryksmidler under især en semantisk, men også en fonetisk og en metrisk synsvinkel. Desuden behandles begreber som genre og komposition.

Schiødt, Hans Jørgen: Dansk sagprosa. Tekster og øvelser. 1969.

En række tekster hentet fra dagblade, faglitteratur, reklamer, lovsprog, radio- og tv-reportage m. m. med tilhørende arbejdsopgaver.

Skautrup, Peter: Det danske sprogs historie. Fjerde bind. Fra J. P. Jacobsen til Johs. V. Jensen. 1968.

Vejledning om sproget i love og andre retsfor skrifter. Udsendt af Justitsministeriet 15. oktober 1969 (også trykt i Ministerialtidende A. 1969, s. 679-680; nr. 224).

NORGE

Av Alfred Jakobsen

Berulfsen, Bjarne: Norsk grammatikk. Ordklassene. 1967.

Denne grammatikken gir en relativt bred oversikt over ordklassene på historisk grunnlag, men det er også trukket inn i framstillingen visse syntaktiske problemer. Boka er ikke bare rent registrerende; den har også et normerende siktepunkt.

Berulfsen, Bjarne: Norsk uttaleordbok. 1969.

Dette verket bygger på 2. utgave av *Ivar Alnæs: Norsk uttaleordbok*, som lenge har vært utsolgt fra forlaget. Den nye utgaven har økt til langt over det dobbelte i ordforråd. Bl. a. er det tatt med langt flere stedsnavn enn hos Alnæs. Da Norge i realiteten har flere så å si lokalriksspråk, er det ofte opplyst om flere alternativer i uttalen. Av forskjellige grunner er det anvendt et meget enkelt system i lydgjengivelsen.

Berulfsen, Bjarne/ Djupedal, Reidar/ Lundeby, Einar/ Tylden, Per: Ordet. 1967. Ordet går videre. 1969.

Forfatterne har i disse to bøkene samlet en rekke kåserier om språklige emner som de har holdt i Norsk rikskringkasting.

Hellevik, Alf: Det rette ordet. 1970.

Hellevik har i denne boka samlet en rekke mindre foredrag eller kåserier han har holdt i Norsk rikskringkasting. Han behandler bl. a. temaer som «talemål og skriftmål», «målføre og normert talemål», «skriftnormal

og valfridom», «stilistisk variasjon» og «funksjonell bruksprosa». I andre foredrag kommer han inn på bl. a. «substantivsjuke», lånte og hjemlige suffiks, engelsk-amerikanske lånord og ordfortolkninger.

Hellevik, Alf: Norsk på ny. Nynorsk. 1968.

Dette er en instruktiv lærebok i nynorsk beregnet på selvstudium.

Hovdhaugen, Even: Transformasjonell generativ grammatikk. 1970.

Verket gir en elementær innføring i TG-grammatikk. I den grad det har vært mulig, er eksemplene valgt fra norsk. Derfor er denne boka på mange måter et nybrottsarbeid.

Kontur og kontrast. 1967.

Boka inneholder ti essays skrevet av forfattere med ulik faglig og politisk bakgrunn. Den første delen gir et oversyn over språksituasjonen i Norge og drøfter det ideologimønster som har formet de ulike syn. I den andre delen trekker forfatterne fram vurderinger fra samfunnsvitenskapelig og filosofisk hold og prøver særlig å vise vekselspillet mellom språkforståelse og forståelse av andre forhold i samfunnet.

Kragemo, Gerd: Norsk på ny. Bokmål. 1968.

Dette er en instruktiv lærebok i norsk (bokmål) for selvstudium.

Om norsk språkhistorie. En antologi ved Eskil Hansen. 1970.

Boka inneholder en rekke sentrale artikler og utdrag

av verker om norsk språkhistorie. Flere av våre mest kjente språkforskere, som Ivar Aasen, D. A. Seip, Ragnvald Iversen, Trygve Knudsen og Sigurd Kolsrud, er representert med ett eller flere bidrag.

Studier i norsk språkstruktur. Ved Eskil Hanssen. 1970.

Denne boka består av fem artikler skrevet av fire unge norske lingvister. Det de har satt seg som oppgave, er å informere om nyere metoder til språkbeskrivelse (IC-analysen og TG-grammatikk). Samtidig anvender de dem til å analysere noen mer vanlige fenomener i norsk.

Vannebo, Kjell Ivar: Aksjonsart i norsk. 1969.

Avhandlingen gir en inngående analyse av visse perifrastiske verbalsamband med durativ og ingressiv aksjonsartfunksjon i norsk. Hovedmaterialet for undersøkelsen er tekster som har rot i muntlig fortelling. Framstillingen er konsentrert om to hovedpunkter – den syntaktiske beskrivelsen og en påfølgende vurdering av konstruksjonens funksjon.

Vinje, Finn-Erik: Kompendium i grammatisk analyse. 1970.

Boka skal gi studenter orientering i den grammatiske terminologien og hjelp til å finne fram i den hurtig voksende faglitteraturen. Vinje har også tatt med et tillegg om nyere analysemetoder.

Vinje, Finn-Erik: Moderne norsk. 1968.

Dette er en håndbok i språkriktighet, og den beskjeftiger seg særlig med ordvalg og syntaks. Hoveddelen av språkeksempelene er hentet fra moderne norsk avismål.

Närmeste mønster for boka har tydeligvis vært Åke Åkermalm's *Modern svenska*.

Vinje, Finn-Erik: Moderne norsk avisspråk. 1970.

Innledningsvis drøfter forfatteren hvilken rolle avise-
ne spiller for språk- og stilutviklingen. Deretter gjør
han rede for de viktigste trekkene ved avisspråkets mor-
fologi og syntaks. Boka inneholder et rikt eksempel-
materiale.

SVERIGE

*Av Gösta Bergman (GB)
och Margareta Westman (MW).*

Allén, Sture: En undersökning av nusvenskans voka-
bulärsystem. I: S. Allén & J. Thavenius, Språklig data-
behandling. Datamaskinen i språk- och litteraturforsk-
ning. Lund 1970. S. 31-59.

Redogör för författarens datamaskinella undersök-
ning av 1387 artiklar av 569 författare i Svenska Dag-
bladet, Dagens Nyheter, Stockholms-Tidningen, Göte-
borgs Handels- och Sjöfartstidning och Sydsvenska
Dagbladet Snällposten 1965, tillsammans omfattande ca
1 miljon löpande ord och 103 799 olika »graford». Ur
materialet togs 1967 fram en frekvensordbok på graf-
ordsnivå. Den har tre delar: den första anger enheterna
efter fallande frekvens, den andra i initialalfabetisk
ordning, den tredje i finalalfabetisk ordning. Var och
en av de tre delarna omfattar mer än 1700 foliosidor.

Närmeste mønster for boka har tydeligvis vært Åke Åkermalm's *Modern svenska*.

Vinje, Finn-Erik: Moderne norsk avisspråk. 1970.

Innledningsvis drøfter forfatteren hvilken rolle avise-
ne spiller for språk- og stilutviklingen. Deretter gjør
han rede for de viktigste trekkene ved avisspråkets mor-
fologi og syntaks. Boka inneholder et rikt eksempel-
materiale.

SVERIGE

*Av Gösta Bergman (GB)
och Margareta Westman (MW).*

Allén, Sture: En undersökning av nusvenskans voka-
bulärsystem. I: S. Allén & J. Thavenius, Språklig data-
behandling. Datamaskinen i språk- och litteraturforsk-
ning. Lund 1970. S. 31-59.

Redogör för författarens datamaskinella undersök-
ning av 1387 artiklar av 569 författare i Svenska Dag-
bladet, Dagens Nyheter, Stockholms-Tidningen, Göte-
borgs Handels- och Sjöfartstidning och Sydsvenska
Dagbladet Snällposten 1965, tillsammans omfattande ca
1 miljon löpande ord och 103 799 olika »graford». Ur
materialet togs 1967 fram en frekvensordbok på graf-
ordsnivå. Den har tre delar: den första anger enheterna
efter fallande frekvens, den andra i initialalfabetisk
ordning, den tredje i finalalfabetisk ordning. Var och
en av de tre delarna omfattar mer än 1700 foliosidor.

Ur den första delen kan man inhämta att de tio vanligaste orden är *och, i, att, en, som, det, är, av, den, på* (jfr nedan C. Hassler-Göranssons frekvenslistor). Av intresse är uppgiften att i förf:s material de 200 vanligaste orden svarar för 50 % av den löpande texten. En lista över de 6000 vanligaste orden har redan kommit till användning under arbete med texter för undervisning i svenska som främmande språk. *GB*

Dahlstedt, Karl-Hampus: Språkvård och samhällssyn. I: Språk, språkvård och kommunikation. Lund 1967. S. 93-112 och 115-18.

Samhällssynen i det moderna Sverige är inte entydig. D. urskiljer följande åskådningar som väsentliga komponenter: nationalism, nordism, internationalism, traditionalism, rationalism och demokratism. I dessa har man att söka grunden till de olika värderingar som språkvården gör gällande. Det viktigaste kännetecknet för en demokratisk språkvård, slutar D., är tolerans, en sådan »bör eftersträva ett öppet språk, som varken stänger inåt mellan olika samhällsgrupper eller utåt mot andra språk och folk». *GB*

Bergman, Gösta: Kortfattad svensk språkhistoria. En översikt över det svenska språkets utveckling från de äldsta nordiska runinskrifterna fram till vår egen tid. Stockholm 1968, 2 utg. 1970. 256 s.

En populär och samtidigt mycket innehållsrik beskrivning av svenska språkets utveckling. Framställningen är traditionellt upplagd i så måtto som den är uppdelad i skilda perioder som behandlas för sig. Å andra sidan beskrivs för varje period utom ljud-, form- och syntaxförändringar även sådana uttryck för språklig verksam-

het som man i regel måste söka i specialredogörelser, t. ex. ortografi, namnskick, språkvårdsinsatser. Boken är också rikligt försedd med utdrag ur skilda textkällor – en dokumentsamling som i sig utgör ett fint stycke kulturhistoria. *MW*

Dahlstedt, Karl-Hampus: Massmedierna och språket. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 41. Stockholm 1970.

Den första utförliga diskussionen på svenska om språkets roll i massmedierna. Efter en grundlig genomgång av de centrala termerna redovisar författaren vilka uppgifter språket har i masskommunikationen och vilka särdrag som kännetecknar detta språk. Han behandlar också den viktiga frågan om massmediespråkets inverkan på språket i allmänhet och på den enskilda individens språk. Författaren menar att man har över-skattat detta inflytande och att hela uppfattningen om massmediespråkets betydelse skulle behöva nyanseras i den fortsatta diskussionen. *MW*

Hassler-Göransson, Carita: Ordfrekvenser i nusvenskt skriftspråk. Lund 1966. 593 s.

Lektor Hassler-Göranssons värdefulla frekvensstudier från 1920-, 1930- och 1950-talen, omfattande 500.000 *löpande* ord och 58.740 *olika* ord, har nu publicerats tillsammans. Med ord menas här en grafisk enhet. Det betyder att *gör, göra, gjorde, gjord, gjort* osv. räknas som skilda ord, men att å andra sidan *led* i dess många betydelser blir bara ett ord. Förf. är fullt medveten om nackdelarna med den valda definitionen, men hon erinrar om att det varit rättstavningsundervisningen hon från början haft i blickpunkten och i den visar

det sig att »olika former av samma lexikaliska ord ofta erbjuder skilda stavningssvårigheter, t.ex. *göra* och *gjorde*, *skilja* och *skilde*». Listorna ligger också till grund för förf:s välkända läroböcker i rättskrivning.

De tio vanligaste bland de först räknade 400000 orden visade sig vara *och* (med frekvenssiffran 14273), *i* (9644), *att*, *det*, *jag*, *en*, *på*, *som*, *den*, *till*. I de 100000 undersökta orden från 1950-talet kom *jag* och *till* inte med bland de tio, däremot *var* och *med*. Listorna är självfallet av stort intresse för studiet av modern svenska. *GB*

Holm, Gösta: Epoker och prosastilar. Några linjer och punkter i den svenska prosans stilhistoria. Lund 1967. 269 s.

En översiktlig framställning av syntaktisk-stilistiska drag i svensk prosa. Författaren inleder med ett resonemang om stilvärdet hos olika syntaktiska drag och diskuterar skillnader mellan skriftspråk och talspråk och uppfattningen om talspråk. Därpå följer analyser av vissa betydande skönlitterära verk och av några huvudformer av sakprosa, från medeltiden till 1900-talet, med en exkurs om den fornisländska sagastilen. Boken är den första sammanfattande översikten över svensk prosastils förändringar i syntaktiskt avseende. *MW*

Molde, Bertil o. Ståhle, Carl Ivar: 1900-talssvenska. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 37. Stockholm 1970. 78 s.

I uppsatsen *Dagens svenska och morgondagens* (s. 5–24) diskuterar Molde växelspelet mellan talspråk och skriftspråk och behandlar den sociala bakgrunden till olika språkliga förändringar. I uppsatsen *Några drag i*

svenska språkets förändring under 1900-talet (s. 25-76) beskriver Ståhle hur stilarterna förskjutits, meningsbyggnaden förändrats och verbhöjningen förenklats. Han går också in på hur ord bytts ut eller växlat stilvärde.

I boken förklaras många väsentliga drag i den moderna svenskan och en hel del synpunkter får den som intresserar sig för – inte det isolerade språket utan – språket i samhället. *MW*

Om teknikens språk. Tekniska Nomenklaturcentralens publikationer nr 44. 1970. 119 s.

Skriften, vars huvudförfattare är Gösta Bergman, TNC:s språkliga rådgivare sedan 1944, kommenterar några framträdande drag i teknikernas språk. Det gäller ordbildning, främmande ord och deras anpassning, anmärkningar till de olika ordklasserna, orden i sammanhang och stilfrågor. Ett utförligt register underlättar sökningen. *GB*

Sigurd, Bengt: Språkstruktur. Den moderna språkforskningens metoder och problemställningar. Halmstad 1967. 152 s.

En faktsäckad framställning av den moderna språkvetenskapen. Boken börjar med en allmän diskussion om vad lingvistik är och om förhållandet mellan språket och verkligheten. Så följer mer speciella kapitel om fonetik, morfologi och om syntax med särskild behandling av generativ grammatik. Författaren tar också upp psykolingvistiken och hjärnans funktioner, han berör sociolingvistiken, språket i samhället, och informationsteorier. Varje kapitel är försett med bibliografiska

noter och i slutet av boken finns ett ganska fylligt register. *MW*

Sigurd, Bengt: Svenska ordböcker. Falköping 1968. 40 s.

En resonerande bibliografi över svenska ordböcker, som främst är avsedd för studerande. Några av de större ordböckerna demonstreras genom avtryckta avsnitt där de skilda anvisningarna har försetts med kommentar. Häftet avslutas med ett trettiotal arbetsuppgifter – lösningarna ges också. *MW*

Språk, språkvård och kommunikation. Lund 1967. 128 s.

En samling föredrag som hölls vid ett språkvårdssymposium i Uppsala 1967. Följande uppsatser ingår:

Sture Allén: Förhållandet mellan tal och skrift.

Karl-Hampus Dahlstedt: Språkvård och samhällssyn.

(Se under Dahlstedt ovan).

Gunnar Fant: De tekniska medierna och språket.

Konrad Marc-Wogau: Värdeomdömen, språk och språkvård.

Ulf Teleman: Språket som effektivt meddelningsmedel.

Dessutom innehåller boken en utförlig litteraturförteckning och en lista över nyare facktermer med förklaringar. *MW*

Språket i lagar och andra författningar. Statsrådsberedningens PM 25.1.1967 40 s.

Skriften som har författats av rättschefen i beredningen Georg Ericsson och docent Bertil Molde utgör ett nytt och viktigt försök att göra myndigheternas kommunikering med allmänheten begripligare. »Om språket i lagar och andra författningar», heter det inledningsvis, »så långt möjligt närmas till den nutida svenska sak-

prosan, blir texterna mera begripliga för allmänheten, utan att de därför behöver förlora något i klarhet och uttrycksfullhet. Närmandet till sakprosan kan ske genom att man även i lagstilen i stort sett använder sakprosans ordformer, dess ordförråd, dess sats- och meningsbyggnad . . . När man utformar en lagtext bör man ta hänsyn till språkets naturliga rytm och inte enbart till logiska sammanhang.» Tyngdpunkten i skriften ligger i anvisningarna om sats- och meningsbyggnaden. Statsrådet Sven-Eric Nilsson har på tal om denna PM deklarerat »att vi som arbetar på kanslispråkets modernisering och förenkling känner en viss optimism därför att vi går fram på delvis nya vägar. Vår teknik är att börja från grunden, vilket i detta fall är i toppen – i Kungl. Maj:ts kansli. Försöker vi i departementen skriva väl i propositioner, författningar och skrivelser, anser vi oss kunna räkna med att statens verk och övriga institutioner tar efter». GB

Svensk handordbok. Konstruktioner och fraseologi. Under redaktion av Ture Johannisson och K. G. Ljunggren. Nämnden för svensk språkvård. Stockholm 1966. XII och 891 s.

Ordboken vill upplysa om ordens konstruktioner, hur de förbinds med varandra till större helheter. Särskilt intresse visas därvid vårt förråd av stående uttryck och fasta vändningar. Boken bildar ett komplement till SAOL och kan därför avstå från att ge ordens böjningsformer. Den ger å andra sidan betydelsen i form av synonymer, ägnar uppmärksamhet åt brukligheten – regionala riksspråksvarianter med större spridning har beaktats – och anmärker på felaktigt eller mindre lämpligt språkbruk. Om *berömd* heter det: »Ordet bör

icke användas i bet. ryktbar.» Om *ospard*: »Uttrycket 'icke lämna ngn möda ospard' bör undvikas.» Om *borteliminera*: »i st.f. detta ord bör *eliminera* användas.« GB

Svenskt talspråk. Fem studier under redaktion av Gösta Holm. Uppsala 1967. 225 s.

En samling uppsatser av talspråksforskare vid universitetet i Lund. Alla uppsatserna bygger i viss utsträckning på inspelat material; ett par av dem behandlar avgränsade syntaktiska företeelser i talspråket, de övriga ägnas åt vissa grundproblem i all analys av talspråk. Följande uppsatser ingår:

Ulrik Eriksson: Om transkription på meningens och satsens plan.

Eva Gårding: Prosodiska drag i spontant och uppläst tal.

Bengt Loman: Prosodi och syntax.

Ulf Teleman: Bisatser i talad svenska.

Gösta Holm: Om s-passivum i svenskt talspråk.

MW

Söderbergh, Ragnhild: Svensk ordbildning. Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 34. Stockholm 1967. 197 s.

Skriften är en rent beskrivande framställning av ordbildningssystemet i nusvenskan med tyngdpunkten lagd på de för nybildning produktiva elementen. Uppläggningsen är såtillvida traditionell som huvudkapiteln är Sammansättning, Avledning med prefix och med substantivbildande, adjektivbildande, verbbildande och adverbildande suffix samt ett kort kapitel om Andra slag av ordbildning: kortord och initialord, retrograde-

ring, kontamination, folketymologi och övergång till annan ordklass. Men uppläggningsen är samtidigt originell genom sin väsentligen semantiska gruppering av materialet. S. är medveten om nackdelarna med en sådan uppläggning: vissa suffix får t.ex. behandlas på ett stort antal ställen. Olägenheten uppvägs dock till en del av ett utförligt register. Materialet är omfattande och modernt. Man finner många fina distinktioner, t.ex. denna: »Adjektiven på *-artad* används likaså för att uttrycka betydelsen 'som liknar', 'som för tanken till', 'som är karakteristisk för'. Men samtidigt kompletterar de avledningarna på *-aktig*, såtillvida som de speciellt används i neutral, icke känslolädd, betydelse; vill man helt neutralt konstatera att något i en skriftlig framställning påminner om ett reportage, väljer man hellre ordet *reportageartad* än *reportageaktig*, då *reportageaktig* kan ge intryck av förstucken kritik.» GB

Teleman, Ulf: Språkvårdens argument. I: Modersmåls-läraarnas Föreningens årsskrift 1965, s. 156-177.

»Den svenska språkkonventionen är», säger T., »flera miljoner människors andliga egendom. Den är en komplicerad kod, präglad i alla svenskars hjärnor». Att ändra på en sådan konvention är ingen småsak. Språket blir alltså ytterst stabilt, nära nog statiskt. »Huvudlinjerna i språkvårdsarbetet blir att avgöra hur väl ett uttrycksätt överensstämmer med eller kan anpassas till det föreliggande språksystemet och att företa en uppskattning av hur pass värdefullt ett språkligt nytillskott är.» Därvid möter bl.a. den svårigheten att vi vet för litet om den moderna svenskan. När det gäller att bestämma hur önskvärd en nyhet är kommer subjektiva värderingar till och argumenten blir värdeladdade. Med

konkreta exempel belyser T. argument som brukar anföras i debatten: Korta uttryck bör gynnas. Tydliga uttryck bör gynnas. Vackra uttryck bör gynnas. Uttryck som används av många människor bör godtas. Slutligen diskuterar han tre punkter där principerna direkt motsäger varandra, väsentligen därför att utomspråkliga värderingar ligger till grund: Tal och skrift bör närmas till varandra och tal och skrift bör hållas i sär. Dialektolikheterna bör tonas ner så mycket som möjligt och dialektolikheterna bör bevaras så länge som möjligt. Svenskan bör närmas till de övriga nordiska språken men hållas fri från övrigt utländskt inflytande och lånord som ger enhet med även icke skandinaviska språk (s.k. främmande språk) bör gynnas. *GB*

Wellander, Erik: Hur bör våra myndigheters språk utvecklas – tidsenligt eller stilenligt? I: Svensk Juristtidning 1966, s. 244–294. – Styrd språkutveckling. I: Svensk Juristtidning 1967, s. 617–628.

I de bägge artiklarna ger W. viktiga synpunkter på ämnet. Allmänt uttryckt blev svaret på frågan i den första artikeln att man bör syfta till »en organisk sammansmältning av tidsenligt och stilenligt till ett alltigenom ändamålsenligt officiellt språk». I den andra artikeln, som är en recension av Statsrådsberedningens PM 1967 om lag- och författningsspråket, blir sammanfattningen den att myndigheternas språkvård »mindre (bör) inriktas på att utplåna den särart som är frukten av seklers lagstiftarmödor, men dess mer på att bortarbeta de oarter som allt yppigare frodas i nutidens kansli». *GB*

Wessén, Elias: Vårt svenska språk. Uppsala 1968. 3 utg. 1970. 241 s.

En grammatik som i första hand vänder sig till universitetsstuderande, men som genom sin i bästa mening enkla framställning, utan uppbåd av umbärliga termer, också bör kunna användas på gymnasiet. Framställningen är deskriptiv, det är nusvenskan som behandlas. Språkhistorien åberopas visserligen så snart den kan bidra till förklaring av nuvarande språkbruk. Stilistiska och språkgeografiska synpunkter är tillgodosedda. Boken har två delar: formlära och syntax. Ordbildningen behandlas däremot inte. Både formläran och syntaxen, kanske allra mest den senare, rymmer en rikedom av iakttagelser och fina distinktioner, frukter av ett långvarigt umgänge med språket i forskning och undervisning. *GB*

Åkermalm, Åke: Modern svenska. Språk- och stilfrågor. Skrifter utg av Svenskläraryöreningen nr 103. Falköping 1966. 2 utg. 1967. 219 s.

Det är den nutida sakprosan förf. vill belysa. Exempelen är hämtade framför allt från dagspressen. Avgörande för värderingen är hur språkföreteelserna fungerar. Förf:s toleranta grundinställning kommer till synes bl.a. i en välvillig bedömning av satsflätan och förledsanslutningen. Huvuddelen av boken faller under kapitelrubrikerna ordval, ordbildning, ordböjning, ordfogning, kongruens, syftning, ordföljd, satsen och meningen. Det är en säker handledning som bör kunna ge besked på de flesta punkter där man önskar en erfaren språkmans råd. *GB*

Några nyare fackliga ordböcker och ordlistor

DANMARK

- Bach, Helmut* og *Jørgen Florant*: Luftfartsteknisk ordbog. Engelsk-dansk. 1968.
- Bagger, Rigmor*: Køkkenskriverens fremmedordbog. 1968.
- Balletleksikon. [1968].
- Bech, Per Otto*: Regnskabs- og revisionsudtryk. Engelsk-dansk, dansk-engelsk. 1969.
- Behrens, Thorkild*: Journalistjargon. 1969.
- Berentsen, Finn* og *R. Søborg Hansen*: EDB-terminologi – en forklaring på EDB-udtryk. Udgivet af Dansk Dataservice A/S. 1969.
- Bogen om edb. 1969. (Sprogbrug og definitioner: s. 370–375).
- Bugge, K. E.*: Pædagogiske grundideer. 1969. (Leksikalske stikord: s. 141–147).
- Christensen, Folmer*: Litteraturreksikon. 1969.
- Christensen, Per* med fl.: Kristendomskundskab. Alfabetisk opslagsbog. 1969.
- Cour, Tage la.*: Heksens have. 40 krydderier – deres historie og anvendelse. 1967.
- CPR-Stillingsforkortelser. Danmarks Statistik. 1968.
- Davis, Marilyn Kornreich* og *Arnold Broido*: Illustreret musikordbog. På dansk ved Benny E. Andersen. 1968.
- Definitioner [af ord som bruges i forbindelse med arkiv-

- arbejde; i Kontorbladet, september 1969, s. 14–16].
- Dissing, Henry*: Svampebogen. 1969. (Ordforklaring: s. 53–57; farvetavler, oversigt med danske, norske og svenske svampenavne: s. 61 ff.)
- Edb-terminologi. DS-hæfte 7. [Udg. af] Dansk Standardiseringsråd. 1968.
- Eilstrup, Per* med fl.: Vore gamle herregårde. [1968]. (En alfabetisk liste over begreber med tilknytning til herregårdskulturen, af Kay Nielsen: s. 223–237).
- Elektronisk databehandling: Edb-ordbog. Forslag til Dansk Standard. [Udg. af] Dansk Standardiseringsråd. 1969.
- Espersen, Jon*: Logik og argumenter. 1969. (Ordlister. Forklaring af nogle hyppigt anvendte logiske fagudtryk: s. 174–178).
- Frøland, Anders og Margareta Mikkelsen*: Menneskets kromosomer. 1969. (Leksikalske stikord: s. 87–90).
- Geometrisk vejnomenkatur. [Udg. af] Laboratoriet for Vejdatabehandling. 1969.
- Gersnov, Allan, Palle Laursen og Louis H. Sørensen*: Parlør og ordliste til brug for sygekasserne. Dansk, engelsk, tysk. 1969.
- Goldschmidt, Verner*: Gruppe og samfund. 2. forøgede udgave. 1969. (Leksikalske stikord: s. 161–166).
- Hansen, Helge og Hans Hinrichsen*: Engelsk-dansk teknisk ordbog. 1968.
- Heise, Ole*: Håndbog i administrativ EDB og systemarbejde. 1969. (Stikordsregister og EDB-terminologi: s. 930–944).
- Hellemann, Viggo* med fl.: Dansk Gastronomisk Håndbog. 1967. (Fagudtryk: s. 293–297; Ordliste: s. 298–309).
- Herlak, Ester*: En lille ordbog [over fagudtryk i forbin-

- delse med differentiering i skolen] [i Dansk pædagogisk tidsskrift, 1969, s. 424-426].
- Hvad kan jeg blive? 1969. (Stikordsregister: s. 606-615).
- Jacobsen, Erik*: De nyere rusgifte. 1969. (Stikordsregister [med ordforklaringer]: s. 93-95).
- Jacobsen, Erling*: De psykiske grundprocesser. 1968. (Leksikalske stikord: s. 139-143).
- Jansen, Torben Bo og Poul Sørensen*: Samfundsorientering. 1969. (Ordlister: s. 251-259).
- Jazzleksikon. 1968.
- Jensen, Niels*: Filmkunst. 1969. (Ordlister: s. 313-316).
- Kobbernagel, Jan*: Juridisk og merkantil sprogbrug. 1966.
- Kongsrud, Leif og Ejner Rosdahl*: Dramik. Lærebog i pædagogisk drama. 1968. (Ordlister: s. 192-196).
- Korrosionsordlista. Nordiska termer med motsvarigheter på engelska, franska och tyska samt definitioner på svenska och engelska. Västerås. 1968.
- Kristensen, Martin*: Klinisk Ordbog. 8. udg. 1969.
- Leth, Magna*: Havens Krydderurter. 1969. (Krydderurternes navne: s. 144-147).
- Lommeleksikon over britiske uldstoffer. [1968].
- Læseordbog. [i: Læsetræning for voksne i tv. 1969. s. 18-32].
- Marketing-ordbog. Gardan Reklame & Marketing [1965].
- Munksgaards Arkæologi Leksikon. 1967.
- Musikkens Hvem-Hvad-Hvor. Jazz. 1969. (Ordlister: s. 407-412).
- Müller-Hauck, Janni og Lothar Orzechowski*: Stikord [med ordforklaring, til artikler om moderne kunstretninger; oversat af Lisbeth Holmer; i Louisiana Revy, november 1968, s. 37-38].

- Maasing, Iva*: Bilteknisk leksikon. 1968.
- Nielsen, John B.*: Psykiatrisk Ordbog. 2. udg. 2. opl. 1968.
- Nomenklatur for asfalt- og tjæreprodukter til husbygning samt for nogle begreber i forbindelse hermed. 1969.
- Nordisk erhvervsklassificering. Systematisk fortegnelse over erhvervsområder, erhvervsgrupper og enkelte erhverv. Arbejdsdirektoratet. 1969.
- Opera. Fører gennem 102 operaer og operetter. 1969. (Ordliste: s. 297–328).
- O'Strit, Henning og Gunnar Buchwald*: Hvad er der i glasset? Causerende leksikon over vin & spirituosa. 1968.
- Peterson, Roger Tory* med fl.: Europas fugle. På dansk ved Bernt Løppenthin med fl. 3. udvidede udg. 1966. (Register: s. 368–384).
- Risør, Villy E.*: Træhåndbogen. 1966. (Indeks over handels- og lokalnavne: s. 253–273; Indeks over botaniske betegnelser: s. 275–283; Ordbogen: s. 285–357).
- Sergejev, S. S.*: Datsko-russkij vojennyj slovar [Dansk-russisk militærordbog] Moskva. 1968.
- Skibsudtryk på dansk-tysk, tysk-dansk. A/S Nakskov Skibsværft. [1968].
- Skibsudtryk på dansk-engelsk, engelsk-dansk. A/S Nakskov Skibsværft. [2. udg.; 1969].
- Smidt, Svend*: Politikens skriftatlas. 1968. (Lille ordbog over bogens fagudtryk: s. 422).
- Snapse-Leksikon. Aktieselskabet De Danske Spritfabriker. [1968].
- Spelling, Kaj*: Intelligens og tænkning. 1968. (Leksikalske stikord: s. 136–140).

- Teknisk Leksikon. I. Maskinteknik. 1968. (Alfabetisk stikordsregister: s. I-XXVI).
- Terminologi for elapparater i hjemmet. 1968.
- Warrern, Allan*: Dansk-tysk teknisk ordbog. 3. [øgede og reviderede] udg. 1969.
- Warrern, Allan*: Engelsk-dansk teknisk ordbog. 5. [øgede og reviderede] udg. 1968.
- Warrern, Allan*: Tysk-dansk teknisk ordbog. 3. øgede udg. 1968.
- Vocabularium bibliothecarii nordicum. Engelsk, dansk, norsk, svensk, finsk. Udgivet af Nordisk Videnskabeligt Bibliotekarforbund ved Torben Nielsen. 1968.
- Voss, Tage*: Forstå hvis I kan. [Liste over narkomanslangord; i Ekstra Bladet 4.12.1968, s. 10].

NORGE

- Berulfsen, Bjarne: Fremmedordbok. 11. utg. Oslo 1969. (Gyldendals ordbøker.)
- Byggeteknisk leksikon. Oslo 1968. (Industriens og håndverkets tekniske bibliotek.)
- Ehnbom, Astrid*: Engelsk i butikken. Norsk-engelsk, engelsk-norsk ordliste. [Oslo] 1968.
- Engelsk-norsk ordbok. Pedagogikk – psykologi. [Utg. av] Psykologisk studentutvalg [og] Pedagogisk studentutvalg. Oslo 1968.
- Engh, André*: Kjøkken-ordbok. Utg. av Kjøkkensjefenes pensjonsstiftelse. 5. utg. Oslo 1968. (Kjøkkensjefenes fagbibliotek.)
- Evang, Gerda*: Norsk medisinsk ordbok og den Interna-

- sjonale sykdoms- og dødsårsaksnomenklatur. 7. utg. Oslo 1968.
- Fotpleiens fagleksikon. Utg. av bladet Vår Fot. [Oslo] 1969.
- Fuchs, J. W.*: Illustrert klassisk realleksikon. Oslo 1968. (Thorleif Dahls kulturbibliotek.)
- Gabrielsen, Egill Daae*: Norsk-fransk handelsordbok. 3. utg. Oslo 1969.
- Havin, Henry*: Psykologisk ordbok. Ny rev. utg. Oslo 1969.
- Johannsen, Birger Krogh*: Norsk-tysk forretningsordbok. Oslo [1966]. (Damms lommeordbøker.)
- Kleve, Knut*: Hvordan lages medisinske termini? Oslo 1968. (Scandinavian university books.)
- Knoph, Roald*: Engelsk for hotell- og restaurantfaget. [Utg. av] Hotell- og turistdirektoratet [og] Yrkesopplæringsrådet for håndverk og industri. 3. oppl. [Oslo] 1970. (Yrkeslitteratur for hotell- og restaurantfaget. 7.)
- Nordisk odontologisk ordbog. Oslo 1970. (Scandinavian university books.)
- Novak, F. A.*: Tanums store blomsterbok og botaniske billedleksikon. [Oslo 1968.]
- Ordbøker og ordlister utgitt av Rådet for Teknisk Terminologi (RTT):
- RTT 16 Arbeidsstudier. 205 norske fagord + eng., sv., ty. Oslo 1968.
- RTT 17 Treforedlingsteknikk: Del I. Cellulose og tre-masse. 510 norske fagord + eng., sv., ty. Oslo 1968.
- RTT 18 Fjellsprengningsteknikk. 580 norske fagord + eng., ty. Oslo 1968.
- RTT 19 Dambygging. 1800 norske fagord + fr., eng., ty., sp., it., port. Oslo 1968.

- RTT 20 Vannforsyning og avløp: Del I. Vannforsyning. 1080 norske fagord + eng., fr., ty. Oslo 1969.
- RTT 21 Plastteknikk. 1180 norske fagord + eng., fr., ty. Oslo 1968.
- RTT 22 Jernbaneteknikk. 1995 norske fagord + fr. Oslo 1969.
- RTT 23 Maskinteknikk: Lager. 170 norske fagord + eng., fr., sv., ty. Oslo 1969.
- RTT 24 Maskinteknikk: Tannhjul. 230 norske fagord + eng., fr., sv., ty. Oslo 1970.
- RTT 25 Gummiteknikk. 1140 norske fagord + eng., fr., ty. Oslo 1970.
- RTT 26 Bygge- og eiendomsforvaltning med reguleringsuttrykk. 211 norske fagord. Oslo 1970.
- Sportsfiskerens leksikon. Oslo 1968. 2 bind.
- Turistord i Norden. Dansk-finsk-færøysk-islandsk-norsk-svensk turistordliste. [Oslo] 1970. (Norsk språknemnd. Skrifter. 4.)
- Willets, Margaret R. Prentice: An English guide for hairdressers.* [Publ. by] Yrkesopplæringsrådet for håndverk og industri. [Oslo] 1969. (Yrkeslitteratur for frisører.)
- Wrete, Martin: Kortfattad medicinsk ordbok. 2. utök. oppl.* Kbh., Oslo, Sth., Göteb., Lund 1969. (Scandinavian university books.)
- Aas, Eli: Medisinske faguttrykk for sykepleiersker. 7. oppl.* Oslo 1969.

SVERIGE

Den svenska förteckningen har utarbetats gemensamt av Tekniska Nomenklaturcentralen (TNC) och Institutet för svensk språkvård.

- Ahlstrand, J. T.:* Arkitekturtermer. Fyrspråkigt lexikon över arkitektur- och stadsplanetermer. Svenska, engelska, tyska o. franska. Lund 1969. 242 s.
- Arbetsmarknadsterminologi. Svensk-engelsk-fransktysk ordlista. 5 utök. utg. Sthlm 1969. 31 s.
- Backe, T.:* Brottsbalkens termer på 6 språk. Med rättgångsformulär. Svenska, tyska, engelska, franska, italienska, spanska. Lund 1969. 101 s.
- Bjerstedt, A.:* Metrisk terminologi. En hjälpredda för studerande inom pedagogik, psykologi och sociologi. [I serien Pedagogisk orientering och debatt. Utg. av Pedagogisk-psykologiska institutionen v. Lärarhögskolan i Malmö]. Lund 1968. 75 s.
- Eek, H. och Bergström, S. och Arnheim, F.:* Juridikens termer. 3 utök. uppl. Sthlm 1968. 259 s.
- Egidius, H.:* Termllexikon. Psykologi. Pedagogik. Lund 1968. 207 s.
- Eriksson, E.:* Engelsk-svensk ordlista i ADB. Sthlm 1968. 176 s.
- Fastighetsnomenklatur och begreppsbestämningar för städer och stadsliknande samhällen. 3 rev. utg. [Institutet för värdering av fastigheter i Stockholm. Publikationer nr 5.] Sthlm 1967. 129 s.
- Företagsekonomisk ordlista. Utarbetad av LO:s utredningsavdelning. Sthlm 1967. 111 s.
- Gibson, H.:* Svensk slangordbok. Sthlm. 1969. VIII + 208 s.
- Kornhall, D.:* Sydsvenska fisknamn. Lund 1968. 318 s.
- Måhlén, C. E.:* Nautisk ordbok. Sthlm 1966. 368 s. + reg.
- Nordisk odontologisk ordbog. Köpenhamn, Oslo, Stockholm. (Scandinavian University Books) 1970. 322 s.

- Ordlista för arbetarskyddet. Utg. av Arbetarskydds-
nämnden. Sthlm 1968. 87 s.
- Personaladministrativ terminologi för offentliga sek-
torn. Utg. av Statskontoret o. Svenska kommun- o.
landstingsförbundet. Sthlm 1970. 80 s.
- Rydholm, Y.: Sjösportens ord. Uppslagsbok för båtfolk.
Sthlm 1967. 167 s.
- Sandström, C. I.: Psykologisk ordbok. 9 utök. uppl.
Sthlm 1968. 155 s.
- Schånberg, S.: Kals odbok. Göteborgskt skaplyne i
språkets spegel. Sthlm 1968. 107 s.
- Ström, Hj.: Oil and fuel dictionary. [English, French,
German, Spanish, Swedish, Finnish.] Helsingfors
1968. 323 s.
- Sundström, T.: Engelsk-svensk fysikalisk ordlista. Upp-
sala 1969.
- Svenska DUDEN. Bildlexikon. Mannheim 1966. 368
s. + reg.
- Svenska modeord. En samling redigerad av O. Panelius
och T. Steinby. Helsingfors 1970. 151 s.
- Svensk-fransk pensionsordlista. Sammanställd av L. La-
gerström. [Utg. av Svenska personal-pensionskassan.]
Sthlm 1969. 29 s.
- Svenskt yrkeslexikon. [Utg. av] Kungl. Arbetsmark-
nadsstyrelsen, Yrkesvägledningsbyrån. Del 1. Ny
uppl. Sthlm 1969. 384 s. – Del 2. 2 uppl. Sthlm 1969.
319 s.
- Svetssteknisk ordlista. Ordlista för svetsning, lödning och
termisk skärning. Del 1. Termer avs. allmänna
svetsstekniska begrepp, svetsmetoder och smältsvets-
ning. Ny uppl. [Utg. av] Svetskommissionen, IVA.
Sthlm 1968. 77 s.
- Technical Terms, Symbols and Definitions. [Ed. by]

International Society of Soil Mechanics and Foundation Engineering. 3 ed. Zurich 1967.

Teckenspråk för döva. Illustrerad ordbok över svenska teckenspråket. Sammanställd av A.-M. Bjurgate. Utgiven i samråd med Sveriges Dövas Riksförbund och motsvarande organisationer i övriga nordiska länder. Sthlm 1968. VIII + 228 s.

TNC:s publikationer:

TNC 40 Korrosionsordlista. Nordiska termer med motsvarigheter på engelska, franska och tyska samt definitioner på svenska och engelska. Sthlm 1968. 130 s.

TNC 41 Vattenordlista 1. Hydrobiologiska termer med definitioner samt motsvarigheter på engelska, franska, tyska och finska. Sthlm 1968. 83 s.

TNC 42 Målningsteknisk ordlista. Svensk-engelsk. Sthlm 1968. 140 s.

TNC 43 Skogsordlista. Svensk-engelsk. Sthlm 1969. 476 s.

TNC 45 Vattenordlista 2. Hydrologiska, meteorologiska och hydrometeorologiska termer. Sthlm 1970.

Törnqvist, N.: Den militära terminologin i svenskan – dess ursprung och ålder. Lund 1969. 196 s.

Vidæus, O.: Femspråkig ordbok för affärsbruk. Engelska, franska, spanska, svenska, tyska. Sthlm 1968. 217 s.

Vide, S.-B.: Sydsvenska växtnamn. Lund 1966. 382 s.
Vocabularium bibliothecarii Nordicum. Engelsk, dansk, norsk, svensk, finsk. Udg. af Nordisk videnskabeligt bibliotekarforbund ved T. Nielsen. Köpenhamn (Lund) 1968.

Nyare litteratur av intresse för språkvårdsarbetet

DANMARK

Arnholtz, Arthur: Rigsmåldtalen sprogvidenskabeligt, terapeutisk og æstetisk set (i: Nordisk Tidsskrift for Tale og Stemme. 1968, nr. 2, s. 53–63).

Bang, Jørgen: De svære ord. 1965.

– Et ord er et ord. De svære ord, anden samling. 1967.

– Som man siger . . . De svære ord, tredje samling. 1969.

Optryk af artikler i Berlingske Tidende om udtale, retskrivning, bøjning, syntaks, ordbrug, fremmedordsproblemer, etymologi m. m. Ordregister til de tre bøger i Som man siger . . .

Diderichsen, Paul: Sproget – Virkeligheden – Fantasien. Redigeret af Børge Diderichsen. 1964.

Optryk af avisartikler m. m., bl. a. Grammatikkens sjæl (1944; om dansk sprogforsknings forhold til begrebet sprogrigtighed) og Sprogavl og sprogværn (1944; om purisme og sproglig konservatisme).

Diderichsen, Paul: Synspunkter for dansk sproglære i det 20. århundrede (i: Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede. Udgivet af Selskab for nordisk Filologi, København, 1965, s. 142–211).

En kritisk analyse af grammatikerne H. G. Wiwel,

Kr. Mikkelsen, Jens Byskov, Erik Rehling, Aage Hansen og Paul Diderichsen:

Diderichsen, Paul: Godt og daarligt Sprog.

– Sproglig opdragelse.

– Modersmål og grammatik.

Optryk (i: Meddelelser fra Dansk lærerforening. 1965, nr. 3, s. 129–166) af en artikel (fra 1947) og to foredrag (fra 1953 og 1962).

Diderichsen, Paul: Sprogsyn og sproglig opdragelse. Historisk baggrund og aktuelle problemer. Udgivet af Niels Rosenkjær. 1968.

Ejskjær, Inger: Regionalsprog og lokalt vestjysk regionaldansk (i: Dialektstudier, udgivne af Institut for Dansk Dialektforskning, 1964, s. 7–50).

Halberstadt, H.: Funktionel tegnsætning – kommaet. 1968.

Hansen, Erik: Sprogiagttagelse. 1963.

Bogen sigter især mod gymnasiets undervisning i analyse af sprog og stil i litterære tekster; hovedvægten ligger på den syntaktiske analyse.

Hansen, Erik, se også *Magister Stygotius.*

Hansen, Erik og H. I. Steensig: Dansk er mange ting. Sprog og tekst. Under medvirken af Ester Herlak. 1968.

Håndbog i sproglig forståelse for 8.–10. skoleår. Bogen indeholder bl. a. afsnit om fremmedord, ordvalg og forskellige syntaktiske forhold.

Hansen, Erik, Poul Lindegård Hjorth, Søren Bruun, Vagn Steen: Kommadebat (i: Meddelelser fra Dansk-lærerforeningen. 1968, nr. 2, s. 75–92, og nr. 4, s. 227–238).

Diskussionsindlæg om pausekommatering kontra grammatisk kommatering.

Hansen, Aage: Vort vanskelige sprog. Anden reviderede og udvidede udgave. 1965.

Om ortografiske, morfologiske og syntaktiske problemer i moderne dansk.

Hansen, Aage: Moderne Dansk I–III. 1967.

Hansen, Aage: Om moderne dansk retskrivning. 1969.

Hohwy, Henning: Sætningsbygningsproblemer. 1968.

Jensen, Ella: Om Sproget i Århus 1900–1910 (i: Dialektstudier, udgivne af Institut for Dansk Dialektforskning, 2. Bind, 1967, s. 197–270).

Juridisk grundbog. Hovedredaktion: W. E. v. Eyben. 2. udg. 1967.

S. 497–535: Juridisk stil og sprogbrug. – Paul Diderichsen og Peter Skautrup har medvirket ved udarbejdelsen af dette afsnit.

Larsen, M. Baumann: Skolen og dialekterne (i: Meddelelser fra Dansk-lærerforeningen. 1969, nr. 3, s. 143–155).

Magister Stygotius (= Erik Hansen): Sprogsyn og sprogveje.

Artikelserie i dagbladet Information. 1964 ff.

Oxenvad, Erik: Bedre dansk. 4. udg. 1967.

Bogen indeholder bl. a. en kortfattet grammatik og en alfabetisk liste over vanskelige ord og udtryk.

Schiødt, Hans Jørgen: Dansk sprog og stil. Øvelser i sprogiagttagelse. 1965.

Schiødt, Hans Jørgen: Kommunikation og litteratur. Studier og opgaver i semantik. 1967.

Med udgangspunkt i kommunikationssituationen beskrives det litterære sprogs udtryksmidler under især en semantisk, men også en fonetisk og en metrisk synsvinkel. Desuden behandles begreber som genre og komposition.

Schiødt, Hans Jørgen: Dansk sagprosa. Tekster og øvelser. 1969.

En række tekster hentet fra dagblade, faglitteratur, reklamer, lovsprog, radio- og tv-reportage m. m. med tilhørende arbejdsopgaver.

Skautrup, Peter: Det danske sprogs historie. Fjerde bind. Fra J. P. Jacobsen til Johs. V. Jensen. 1968.

Vejledning om sproget i love og andre retsfor skrifter. Udsendt af Justitsministeriet 15. oktober 1969 (også trykt i Ministerialtidende A. 1969, s. 679-680; nr. 224).

NORGE

Av Alfred Jakobsen

Berulfsen, Bjarne: Norsk grammatikk. Ordklassene. 1967.

Denne grammatikken gir en relativt bred oversikt over ordklassene på historisk grunnlag, men det er også trukket inn i framstillingen visse syntaktiske problemer. Boka er ikke bare rent registrerende; den har også et normerende siktepunkt.

Berulfsen, Bjarne: Norsk uttaleordbok. 1969.

Dette verket bygger på 2. utgave av *Ivar Alnæs: Norsk uttaleordbok*, som lenge har vært utsolgt fra forlaget. Den nye utgaven har økt til langt over det dobbelte i ordforråd. Bl. a. er det tatt med langt flere stedsnavn enn hos Alnæs. Da Norge i realiteten har flere så å si lokalriksspråk, er det ofte opplyst om flere alternativer i uttalen. Av forskjellige grunner er det anvendt et meget enkelt system i lydgjengivelsen.

Berulfsen, Bjarne/ Djupedal, Reidar/ Lundeby, Einar/ Tylden, Per: Ordet. 1967. Ordet går videre. 1969.

Forfatterne har i disse to bøkene samlet en rekke kåserier om språklige emner som de har holdt i Norsk rikskringkasting.

Hellevik, Alf: Det rette ordet. 1970.

Hellevik har i denne boka samlet en rekke mindre foredrag eller kåserier han har holdt i Norsk rikskringkasting. Han behandler bl. a. temaer som «talemål og skriftmål», «målføre og normert talemål», «skriftnormal

og valfridom», «stilistisk variasjon» og «funksjonell bruksprosa». I andre foredrag kommer han inn på bl. a. «substantivsjuke», lånte og hjemlige suffiks, engelsk-amerikanske lånord og ordfortolkninger.

Hellevik, Alf: Norsk på ny. Nynorsk. 1968.

Dette er en instruktiv lærebok i nynorsk beregnet på selvstudium.

Hovdhaugen, Even: Transformasjonell generativ grammatikk. 1970.

Verket gir en elementær innføring i TG-grammatikk. I den grad det har vært mulig, er eksemplene valgt fra norsk. Derfor er denne boka på mange måter et nybrottsarbeid.

Kontur og kontrast. 1967.

Boka inneholder ti essays skrevet av forfattere med ulik faglig og politisk bakgrunn. Den første delen gir et oversyn over språksituasjonen i Norge og drøfter det ideologimønster som har formet de ulike syn. I den andre delen trekker forfatterne fram vurderinger fra samfunnsvitenskapelig og filosofisk hold og prøver særlig å vise vekselspillet mellom språkforståelse og forståelse av andre forhold i samfunnet.

Kragemo, Gerd: Norsk på ny. Bokmål. 1968.

Dette er en instruktiv lærebok i norsk (bokmål) for selvstudium.

Om norsk språkhistorie. En antologi ved Eskil Hansen. 1970.

Boka inneholder en rekke sentrale artikler og utdrag

av verker om norsk språkhistorie. Flere av våre mest kjente språkforskere, som Ivar Aasen, D. A. Seip, Ragnvald Iversen, Trygve Knudsen og Sigurd Kolsrud, er representert med ett eller flere bidrag.

Studier i norsk språkstruktur. Ved Eskil Hanssen. 1970.

Denne boka består av fem artikler skrevet av fire unge norske lingvister. Det de har satt seg som oppgave, er å informere om nyere metoder til språkbeskrivelse (IC-analysen og TG-grammatikk). Samtidig anvender de dem til å analysere noen mer vanlige fenomener i norsk.

Vannebo, Kjell Ivar: Aksjonsart i norsk. 1969.

Avhandlingen gir en inngående analyse av visse perifrastiske verbalsamband med durativ og ingressiv aksjonsartfunksjon i norsk. Hovedmaterialet for undersøkelsen er tekster som har rot i muntlig fortelling. Framstillingen er konsentrert om to hovedpunkter – den syntaktiske beskrivelsen og en påfølgende vurdering av konstruksjonens funksjon.

Vinje, Finn-Erik: Kompendium i grammatisk analyse. 1970.

Boka skal gi studenter orientering i den grammatiske terminologien og hjelp til å finne fram i den hurtig voksende faglitteraturen. Vinje har også tatt med et tillegg om nyere analysemetoder.

Vinje, Finn-Erik: Moderne norsk. 1968.

Dette er en håndbok i språkriktighet, og den beskjeftiger seg særlig med ordvalg og syntaks. Hoveddelen av språkeksemplene er hentet fra moderne norsk avismål.

Närmeste mønster for boka har tydeligvis vært Åke Åkermalms *Modern svenska*.

Vinje, Finn-Erik: Moderne norsk avisspråk. 1970.

Innledningsvis drøfter forfatteren hvilken rolle avise-
ne spiller for språk- og stilutviklingen. Deretter gjør
han rede for de viktigste trekkene ved avisspråkets mor-
fologi og syntaks. Boka inneholder et rikt eksempel-
materiale.

SVERIGE

*Av Gösta Bergman (GB)
och Margareta Westman (MW).*

Allén, Sture: En undersökning av nusvenskans voka-
bulärsystem. I: S. Allén & J. Thavenius, Språklig data-
behandling. Datamaskinen i språk- och litteraturforsk-
ning. Lund 1970. S. 31-59.

Redogör för författarens datamaskinella undersök-
ning av 1387 artiklar av 569 författare i Svenska Dag-
bladet, Dagens Nyheter, Stockholms-Tidningen, Göte-
borgs Handels- och Sjöfartstidning och Sydsvenska
Dagbladet Snällposten 1965, tillsammans omfattande ca
1 miljon löpande ord och 103 799 olika »graford». Ur
materialet togs 1967 fram en frekvensordbok på graf-
ordsnivå. Den har tre delar: den första anger enheterna
efter fallande frekvens, den andra i initialalfabetisk
ordning, den tredje i finalalfabetisk ordning. Var och
en av de tre delarna omfattar mer än 1700 foliosidor.

Närmeste mønster for boka har tydeligvis vært Åke Åkermalms *Modern svenska*.

Vinje, Finn-Erik: Moderne norsk avisspråk. 1970.

Innledningsvis drøfter forfatteren hvilken rolle avise-
ne spiller for språk- og stilutviklingen. Deretter gjør
han rede for de viktigste trekkene ved avisspråkets mor-
fologi og syntaks. Boka inneholder et rikt eksempel-
materiale.

SVERIGE

*Av Gösta Bergman (GB)
och Margareta Westman (MW).*

Allén, Sture: En undersökning av nusvenskans voka-
bulärsystem. I: S. Allén & J. Thavenius, Språklig data-
behandling. Datamaskinen i språk- och litteraturforsk-
ning. Lund 1970. S. 31-59.

Redogör för författarens datamaskinella undersök-
ning av 1387 artiklar av 569 författare i Svenska Dag-
bladet, Dagens Nyheter, Stockholms-Tidningen, Göte-
borgs Handels- och Sjöfartstidning och Sydsvenska
Dagbladet Snällposten 1965, tillsammans omfattande ca
1 miljon löpande ord och 103 799 olika »graford». Ur
materialet togs 1967 fram en frekvensordbok på graf-
ordsnivå. Den har tre delar: den första anger enheterna
efter fallande frekvens, den andra i initialalfabetisk
ordning, den tredje i finalalfabetisk ordning. Var och
en av de tre delarna omfattar mer än 1700 foliosidor.

Ur den första delen kan man inhämta att de tio vanligaste orden är *och, i, att, en, som, det, är, av, den, på* (jfr nedan C. Hassler-Göranssons frekvenslistor). Av intresse är uppgiften att i förf:s material de 200 vanligaste orden svarar för 50 % av den löpande texten. En lista över de 6000 vanligaste orden har redan kommit till användning under arbete med texter för undervisning i svenska som främmande språk. *GB*

Dahlstedt, Karl-Hampus: Språkvård och samhällssyn. I: Språk, språkvård och kommunikation. Lund 1967. S. 93-112 och 115-18.

Samhällssynen i det moderna Sverige är inte entydig. D. urskiljer följande åskådningar som väsentliga komponenter: nationalism, nordism, internationalism, traditionalism, rationalism och demokratism. I dessa har man att söka grunden till de olika värderingar som språkvården gör gällande. Det viktigaste kännetecknet för en demokratisk språkvård, slutar D., är tolerans, en sådan »bör eftersträva ett öppet språk, som varken stänger inåt mellan olika samhällsgrupper eller utåt mot andra språk och folk». *GB*

Bergman, Gösta: Kortfattad svensk språkhistoria. En översikt över det svenska språkets utveckling från de äldsta nordiska runinskrifterna fram till vår egen tid. Stockholm 1968, 2 utg. 1970. 256 s.

En populär och samtidigt mycket innehållsrik beskrivning av svenska språkets utveckling. Framställningen är traditionellt upplagd i så måtto som den är uppdelad i skilda perioder som behandlas för sig. Å andra sidan beskrivs för varje period utom ljud-, form- och syntaxförändringar även sådana uttryck för språklig verksam-

het som man i regel måste söka i specialredogörelser, t. ex. ortografi, namnskick, språkvårdsinsatser. Boken är också rikligt försedd med utdrag ur skilda textkällor – en dokumentsamling som i sig utgör ett fint stycke kulturhistoria. *MW*

Dahlstedt, Karl-Hampus: Massmedierna och språket. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 41. Stockholm 1970.

Den första utförliga diskussionen på svenska om språkets roll i massmedierna. Efter en grundlig genomgång av de centrala termerna redovisar författaren vilka uppgifter språket har i masskommunikationen och vilka särdrag som kännetecknar detta språk. Han behandlar också den viktiga frågan om massmediespråkets inverkan på språket i allmänhet och på den enskilda individens språk. Författaren menar att man har överskattat detta inflytande och att hela uppfattningen om massmediespråkets betydelse skulle behöva nyanseras i den fortsatta diskussionen. *MW*

Hassler-Göransson, Carita: Ordfrekvenser i nusvenskt skriftspråk. Lund 1966. 593 s.

Lektor Hassler-Göranssons värdefulla frekvensstudier från 1920-, 1930- och 1950-talen, omfattande 500.000 *löpande* ord och 58.740 *olika* ord, har nu publicerats tillsammans. Med ord menas här en grafisk enhet. Det betyder att *gör, göra, gjorde, gjord, gjort* osv. räknas som skilda ord, men att å andra sidan *led* i dess många betydelser blir bara ett ord. Förf. är fullt medveten om nackdelarna med den valda definitionen, men hon erinrar om att det varit rättstavningsundervisningen hon från början haft i blickpunkten och i den visar

det sig att »olika former av samma lexikaliska ord ofta erbjuder skilda stavningssvårigheter, t.ex. *göra* och *gjorde*, *skilja* och *skilde*». Listorna ligger också till grund för förf:s välkända läroböcker i rättskrivning.

De tio vanligaste bland de först räknade 400000 orden visade sig vara *och* (med frekvenssiffran 14273), *i* (9644), *att*, *det*, *jag*, *en*, *på*, *som*, *den*, *till*. I de 100000 undersökta orden från 1950-talet kom *jag* och *till* inte med bland de tio, däremot *var* och *med*. Listorna är självfallet av stort intresse för studiet av modern svenska. *GB*

Holm, Gösta: Epoker och prosastilar. Några linjer och punkter i den svenska prosans stilhistoria. Lund 1967. 269 s.

En översiktlig framställning av syntaktisk-stilistiska drag i svensk prosa. Författaren inleder med ett resonemang om stilvärdet hos olika syntaktiska drag och diskuterar skillnader mellan skriftspråk och talspråk och uppfattningen om talspråk. Därpå följer analyser av vissa betydande skönlitterära verk och av några huvudformer av sakprosa, från medeltiden till 1900-talet, med en exkurs om den fornisländska sagastilen. Boken är den första sammanfattande översikten över svensk prosastils förändringar i syntaktiskt avseende. *MW*

Molde, Bertil o. Ståhle, Carl Ivar: 1900-talssvenska. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 37. Stockholm 1970. 78 s.

I uppsatsen *Dagens svenska och morgondagens* (s. 5–24) diskuterar Molde växelspelet mellan talspråk och skriftspråk och behandlar den sociala bakgrunden till olika språkliga förändringar. I uppsatsen *Några drag i*

svenska språkets förändring under 1900-talet (s. 25-76) beskriver Ståhle hur stilarterna förskjutits, meningsbyggnaden förändrats och verbhöjningen förenklats. Han går också in på hur ord bytts ut eller växlat stilvärde.

I boken förklaras många väsentliga drag i den moderna svenskan och en hel del synpunkter får den som intresserar sig för – inte det isolerade språket utan – språket i samhället. *MW*

Om teknikens språk. Tekniska Nomenklaturcentralens publikationer nr 44. 1970. 119 s.

Skriften, vars huvudförfattare är Gösta Bergman, TNC:s språkliga rådgivare sedan 1944, kommenterar några framträdande drag i teknikernas språk. Det gäller ordbildning, främmande ord och deras anpassning, anmärkningar till de olika ordklasserna, orden i sammanhang och stilfrågor. Ett utförligt register underlättar sökningen. *GB*

Sigurd, Bengt: Språkstruktur. Den moderna språkforskningens metoder och problemställningar. Halmstad 1967. 152 s.

En faktsäckad framställning av den moderna språkvetenskapen. Boken börjar med en allmän diskussion om vad lingvistik är och om förhållandet mellan språket och verkligheten. Så följer mer speciella kapitel om fonetik, morfologi och om syntax med särskild behandling av generativ grammatik. Författaren tar också upp psykolingvistik och hjärnans funktioner, han berör sociolingvistik, språket i samhället, och informationsteorier. Varje kapitel är försett med bibliografiska

noter och i slutet av boken finns ett ganska fylligt register. *MW*

Sigurd, Bengt: Svenska ordböcker. Falköping 1968. 40 s.

En resonerande bibliografi över svenska ordböcker, som främst är avsedd för studerande. Några av de större ordböckerna demonstreras genom avtryckta avsnitt där de skilda anvisningarna har försetts med kommentar. Häftet avslutas med ett trettiotal arbetsuppgifter – lösningarna ges också. *MW*

Språk, språkvård och kommunikation. Lund 1967. 128 s.

En samling föredrag som hölls vid ett språkvårdssymposium i Uppsala 1967. Följande uppsatser ingår:

Sture Allén: Förhållandet mellan tal och skrift.

Karl-Hampus Dahlstedt: Språkvård och samhällssyn.

(Se under Dahlstedt ovan).

Gunnar Fant: De tekniska medierna och språket.

Konrad Marc-Wogau: Värdeomdömen, språk och språkvård.

Ulf Teleman: Språket som effektivt meddelningsmedel.

Dessutom innehåller boken en utförlig litteraturförteckning och en lista över nyare facktermer med förklaringar. *MW*

Språket i lagar och andra författningar. Statsrådsberedningens PM 25.1.1967 40 s.

Skriften som har författats av rättschefen i beredningen Georg Ericsson och docent Bertil Molde utgör ett nytt och viktigt försök att göra myndigheternas kommunikering med allmänheten begripligare. »Om språket i lagar och andra författningar», heter det inledningsvis, »så långt möjligt närmas till den nutida svenska sak-

prosan, blir texterna mera begripliga för allmänheten, utan att de därför behöver förlora något i klarhet och uttrycksfullhet. Närmandet till sakprosan kan ske genom att man även i lagstilen i stort sett använder sakprosans ordformer, dess ordförråd, dess sats- och meningsbyggnad . . . När man utformar en lagtext bör man ta hänsyn till språkets naturliga rytm och inte enbart till logiska sammanhang.» Tyngdpunkten i skriften ligger i anvisningarna om sats- och meningsbyggnaden. Statsrådet Sven-Eric Nilsson har på tal om denna PM deklarerat »att vi som arbetar på kanslispråkets modernisering och förenkling känner en viss optimism därför att vi går fram på delvis nya vägar. Vår teknik är att börja från grunden, vilket i detta fall är i toppen – i Kungl. Maj:ts kansli. Försöker vi i departementen skriva väl i propositioner, författningar och skrivelser, anser vi oss kunna räkna med att statens verk och övriga institutioner tar efter». *GB*

Svensk handordbok. Konstruktioner och fraseologi. Under redaktion av Ture Johannisson och K. G. Ljunggren. Nämnden för svensk språkvård. Stockholm 1966. XII och 891 s.

Ordboken vill upplysa om ordens konstruktioner, hur de förbinds med varandra till större helheter. Särskilt intresse visas därvid vårt förråd av stående uttryck och fasta vändningar. Boken bildar ett komplement till SAOL och kan därför avstå från att ge ordens böjningsformer. Den ger å andra sidan betydelsen i form av synonymer, ägnar uppmärksamhet åt brukligheten – regionala riksspråksvarianter med större spridning har beaktats – och anmärker på felaktigt eller mindre lämpligt språkbruk. Om *berömd* heter det: »Ordet bör

icke användas i bet. ryktbar.» Om *ospard*: »Uttrycket 'icke lämna ngn möda ospard' bör undvikas.» Om *borteliminera*: »i st.f. detta ord bör *eliminera* användas.« GB

Svenskt talspråk. Fem studier under redaktion av Gösta Holm. Uppsala 1967. 225 s.

En samling uppsatser av talspråksforskare vid universitetet i Lund. Alla uppsatserna bygger i viss utsträckning på inspelat material; ett par av dem behandlar avgränsade syntaktiska företeelser i talspråket, de övriga ägnas åt vissa grundproblem i all analys av talspråk. Följande uppsatser ingår:

Ulrik Eriksson: Om transkription på meningens och satsens plan.

Eva Gårding: Prosodiska drag i spontant och uppläst tal.

Bengt Loman: Prosodi och syntax.

Ulf Teleman: Bisatser i talad svenska.

Gösta Holm: Om s-passivum i svenskt talspråk.

MW

Söderbergh, Ragnhild: Svensk ordbildning. Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 34. Stockholm 1967. 197 s.

Skriften är en rent beskrivande framställning av ordbildningssystemet i nusvenskan med tyngdpunkten lagd på de för nybildning produktiva elementen. Uppläggningsen är såtillvida traditionell som huvudkapiteln är Sammansättning, Avledning med prefix och med substantivbildande, adjektivbildande, verbbildande och adverbildande suffix samt ett kort kapitel om Andra slag av ordbildning: kortord och initialord, retrograde-

ring, kontamination, folketymologi och övergång till annan ordklass. Men uppläggningsen är samtidigt originell genom sin väsentligen semantiska gruppering av materialet. S. är medveten om nackdelarna med en sådan uppläggning: vissa suffix får t.ex. behandlas på ett stort antal ställen. Olägenheten uppvägs dock till en del av ett utförligt register. Materialet är omfattande och modernt. Man finner många fina distinktioner, t.ex. denna: »Adjektiven på *-artad* används likaså för att uttrycka betydelsen 'som liknar', 'som för tanken till', 'som är karakteristisk för'. Men samtidigt kompletterar de avledningarna på *-aktig*, såtillvida som de speciellt används i neutral, icke känslolädd, betydelse; vill man helt neutralt konstatera att något i en skriftlig framställning påminner om ett reportage, väljer man hellre ordet *reportageartad* än *reportageaktig*, då *reportageaktig* kan ge intryck av förstucken kritik.» GB

Teleman, Ulf: Språkvårdens argument. I: Modersmåls-läraarnas Föreningens årsskrift 1965, s. 156-177.

»Den svenska språkkonventionen är», säger T., »flera miljoner människors andliga egendom. Den är en komplicerad kod, präglad i alla svenskars hjärnor». Att ändra på en sådan konvention är ingen småsak. Språket blir alltså ytterst stabilt, nära nog statiskt. »Huvudlinjerna i språkvårdsarbetet blir att avgöra hur väl ett uttrycksätt överensstämmer med eller kan anpassas till det föreliggande språksystemet och att företa en uppskattning av hur pass värdefullt ett språkligt nytillskott är.» Därvid möter bl.a. den svårigheten att vi vet för litet om den moderna svenskan. När det gäller att bestämma hur önskvärd en nyhet är kommer subjektiva värderingar till och argumenten blir värdeladdade. Med

konkreta exempel belyser T. argument som brukar anföras i debatten: Korta uttryck bör gynnas. Tydliga uttryck bör gynnas. Vackra uttryck bör gynnas. Uttryck som används av många människor bör godtas. Slutligen diskuterar han tre punkter där principerna direkt motsäger varandra, väsentligen därför att utomspråkliga värderingar ligger till grund: Tal och skrift bör närmas till varandra och tal och skrift bör hållas i sär. Dialektolikheterna bör tonas ner så mycket som möjligt och dialektolikheterna bör bevaras så länge som möjligt. Svenskan bör närmas till de övriga nordiska språken men hållas fri från övrigt utländskt inflytande och lånord som ger enhet med även icke skandinaviska språk (s.k. främmande språk) bör gynnas. *GB*

Wellander, Erik: Hur bör våra myndigheters språk utvecklas – tidsenligt eller stilenligt? I: Svensk Juristtidning 1966, s. 244–294. – Styrd språkutveckling. I: Svensk Juristtidning 1967, s. 617–628.

I de bägge artiklarna ger W. viktiga synpunkter på ämnet. Allmänt uttryckt blev svaret på frågan i den första artikeln att man bör syfta till »en organisk sammansmältning av tidsenligt och stilenligt till ett alltigenom ändamålsenligt officiellt språk». I den andra artikeln, som är en recension av Statsrådsberedningens PM 1967 om lag- och författningsspråket, blir sammanfattningen den att myndigheternas språkvård »mindre (bör) inriktas på att utplåna den särart som är frukten av seklers lagstiftarmödor, men dess mer på att bortarbeta de oarter som allt yppigare frodas i nutidens kansli». *GB*

Wessén, Elias: Vårt svenska språk. Uppsala 1968. 3 utg. 1970. 241 s.

En grammatik som i första hand vänder sig till universitetsstuderande, men som genom sin i bästa mening enkla framställning, utan uppåd av umbärliga termer, också bör kunna användas på gymnasiet. Framställningen är deskriptiv, det är nusvenskan som behandlas. Språkhistorien åberopas visserligen så snart den kan bidra till förklaring av nuvarande språkbruk. Stilistiska och språkgeografiska synpunkter är tillgodosedda. Boken har två delar: formlära och syntax. Ordbildningen behandlas däremot inte. Både formläran och syntaxen, kanske allra mest den senare, rymmer en rikedom av iakttagelser och fina distinktioner, frukter av ett långvarigt umgänge med språket i forskning och undervisning. *GB*

Åkermalm, Åke: Modern svenska. Språk- och stilfrågor. Skrifter utg av Svenskläraryöreningen nr 103. Falköping 1966. 2 utg. 1967. 219 s.

Det är den nutida sakprosan förf. vill belysa. Exempelen är hämtade framför allt från dagspressen. Avgörande för värderingen är hur språkföreteelserna fungerar. Förf:s toleranta grundinställning kommer till synes bl.a. i en välvillig bedömning av satsflätan och förledsanslutningen. Huvuddelen av boken faller under kapitelrubrikerna ordval, ordbildning, ordböjning, ordfogning, kongruens, syftning, ordföljd, satsen och meningen. Det är en säker handledning som bör kunna ge besked på de flesta punkter där man önskar en erfaren språkmans råd. *GB*

Några nyare fackliga ordböcker och ordlistor

DANMARK

- Bach, Helmut* og *Jørgen Florant*: Luftfartsteknisk ord-
bog. Engelsk-dansk. 1968.
- Bagger, Rigmor*: Køkkenskriverens fremmedordbog.
1968.
- Balletleksikon. [1968].
- Bech, Per Otto*: Regnskabs- og revisionsudtryk. Engelsk-
dansk, dansk-engelsk. 1969.
- Behrens, Thorkild*: Journalistjargon. 1969.
- Berentsen, Finn* og *R. Søborg Hansen*: EDB-terminologi
– en forklaring på EDB-udtryk. Udgivet af Dansk
Dataservice A/S. 1969.
- Bogen om edb. 1969. (Sprogbrug og definitioner: s.
370–375).
- Bugge, K. E.*: Pædagogiske grundideer. 1969. (Leksi-
kalske stikord: s. 141–147).
- Christensen, Folmer*: Litteraturreksikon. 1969.
- Christensen, Per* med fl.: Kristendomskundskab. Alfabe-
tisk opslagsbog. 1969.
- Cour, Tage la.*: Heksens have. 40 krydderier – deres
historie og anvendelse. 1967.
- CPR-Stillingsforkortelser. Danmarks Statistik. 1968.
- Davis, Marilyn Kornreich* og *Arnold Broido*: Illustreret
musikordbog. På dansk ved Benny E. Andersen. 1968.
- Definitioner [af ord som bruges i forbindelse med arkiv-

- arbejde; i Kontorbladet, september 1969, s. 14–16].
- Dissing, Henry*: Svampebogen. 1969. (Ordforklaring: s. 53–57; farvetavler, oversigt med danske, norske og svenske svampenavne: s. 61 ff.)
- Edb-terminologi. DS-hæfte 7. [Udg. af] Dansk Standardiseringsråd. 1968.
- Eilstrup, Per* med fl.: Vore gamle herregårde. [1968]. (En alfabetisk liste over begreber med tilknytning til herregårdskulturen, af Kay Nielsen: s. 223–237).
- Elektronisk databehandling: Edb-ordbog. Forslag til Dansk Standard. [Udg. af] Dansk Standardiseringsråd. 1969.
- Espersen, Jon*: Logik og argumenter. 1969. (Ordlister. Forklaring af nogle hyppigt anvendte logiske fagudtryk: s. 174–178).
- Frøland, Anders og Margareta Mikkelsen*: Menneskets kromosomer. 1969. (Leksikalske stikord: s. 87–90).
- Geometrisk vejnomenkatur. [Udg. af] Laboratoriet for Vejdatabehandling. 1969.
- Gersnov, Allan, Palle Laursen og Louis H. Sørensen*: Parlør og ordliste til brug for sygekasserne. Dansk, engelsk, tysk. 1969.
- Goldschmidt, Verner*: Gruppe og samfund. 2. forøgede udgave. 1969. (Leksikalske stikord: s. 161–166).
- Hansen, Helge og Hans Hinrichsen*: Engelsk-dansk teknisk ordbog. 1968.
- Heise, Ole*: Håndbog i administrativ EDB og systemarbejde. 1969. (Stikordsregister og EDB-terminologi: s. 930–944).
- Hellemann, Viggo* med fl.: Dansk Gastronomisk Håndbog. 1967. (Fagudtryk: s. 293–297; Ordliste: s. 298–309).
- Herlak, Ester*: En lille ordbog [over fagudtryk i forbin-

- delse med differentiering i skolen] [i Dansk pædagogisk tidsskrift, 1969, s. 424-426].
- Hvad kan jeg blive? 1969. (Stikordsregister: s. 606-615).
- Jacobsen, Erik*: De nyere rusgifte. 1969. (Stikordsregister [med ordforklaringer]: s. 93-95).
- Jacobsen, Erling*: De psykiske grundprocesser. 1968. (Leksikalske stikord: s. 139-143).
- Jansen, Torben Bo og Poul Sørensen*: Samfundsorientering. 1969. (Ordlister: s. 251-259).
- Jazzleksikon. 1968.
- Jensen, Niels*: Filmkunst. 1969. (Ordlister: s. 313-316).
- Kobbernagel, Jan*: Juridisk og merkantil sprogbrug. 1966.
- Kongsrud, Leif og Ejner Rosdahl*: Dramik. Lærebog i pædagogisk drama. 1968. (Ordlister: s. 192-196).
- Korrosionsordlista. Nordiska termer med motsvarigheter på engelska, franska och tyska samt definitioner på svenska och engelska. Västerås. 1968.
- Kristensen, Martin*: Klinisk Ordbog. 8. udg. 1969.
- Leth, Magna*: Havens Krydderurter. 1969. (Krydderurternes navne: s. 144-147).
- Lommeleksikon over britiske uldstoffer. [1968].
- Læseordbog. [i: Læsetræning for voksne i tv. 1969. s. 18-32].
- Marketing-ordbog. Gardan Reklame & Marketing [1965].
- Munksgaards Arkæologi Leksikon. 1967.
- Musikkens Hvem-Hvad-Hvor. Jazz. 1969. (Ordlister: s. 407-412).
- Müller-Hauck, Janni og Lothar Orzechowski*: Stikord [med ordforklaring, til artikler om moderne kunstretninger; oversat af Lisbeth Holmer; i Louisiana Revy, november 1968, s. 37-38].

- Maasing, Iva*: Bilteknisk leksikon. 1968.
- Nielsen, John B.*: Psykiatrisk Ordbog. 2. udg. 2. opl. 1968.
- Nomenklatur for asfalt- og tjæreprodukter til husbygning samt for nogle begreber i forbindelse hermed. 1969.
- Nordisk erhvervsklassificering. Systematisk fortegnelse over erhvervsområder, erhvervsgrupper og enkelte erhverv. Arbejdsdirektoratet. 1969.
- Opera. Fører gennem 102 operaer og operetter. 1969. (Ordliste: s. 297–328).
- O'Strit, Henning og Gunnar Buchwald*: Hvad er der i glasset? Causerende leksikon over vin & spirituosa. 1968.
- Peterson, Roger Tory* med fl.: Europas fugle. På dansk ved Bernt Løppenthin med fl. 3. udvidede udg. 1966. (Register: s. 368–384).
- Risør, Villy E.*: Træhåndbogen. 1966. (Indeks over handels- og lokalnavne: s. 253–273; Indeks over botaniske betegnelser: s. 275–283; Ordbogen: s. 285–357).
- Sergejev, S. S.*: Datsko-russkij vojennyj slovar [Dansk-russisk militærordbog] Moskva. 1968.
- Skibsudtryk på dansk-tysk, tysk-dansk. A/S Nakskov Skibsværft. [1968].
- Skibsudtryk på dansk-engelsk, engelsk-dansk. A/S Nakskov Skibsværft. [2. udg.; 1969].
- Smidt, Svend*: Politikens skriftatlas. 1968. (Lille ordbog over bogens fagudtryk: s. 422).
- Snapse-Leksikon. Aktieselskabet De Danske Spritfabriker. [1968].
- Spelling, Kaj*: Intelligens og tænkning. 1968. (Leksikalske stikord: s. 136–140).

- Teknisk Leksikon. I. Maskinteknik. 1968. (Alfabetisk stikordsregister: s. I-XXVI).
- Terminologi for elapparater i hjemmet. 1968.
- Warrern, Allan*: Dansk-tysk teknisk ordbog. 3. [øgede og reviderede] udg. 1969.
- Warrern, Allan*: Engelsk-dansk teknisk ordbog. 5. [øgede og reviderede] udg. 1968.
- Warrern, Allan*: Tysk-dansk teknisk ordbog. 3. øgede udg. 1968.
- Vocabularium bibliothecarii nordicum. Engelsk, dansk, norsk, svensk, finsk. Udgivet af Nordisk Videnskabeligt Bibliotekarforbund ved Torben Nielsen. 1968.
- Voss, Tage*: Forstå hvis I kan. [Liste over narkomanslangord; i Ekstra Bladet 4.12.1968, s. 10].

NORGE

- Berulfsen, Bjarne: Fremmedordbok. 11. utg. Oslo 1969. (Gyldendals ordbøker.)
- Byggeteknisk leksikon. Oslo 1968. (Industriens og håndverkets tekniske bibliotek.)
- Ehnbom, Astrid*: Engelsk i butikken. Norsk-engelsk, engelsk-norsk ordliste. [Oslo] 1968.
- Engelsk-norsk ordbok. Pedagogikk – psykologi. [Utg. av] Psykologisk studentutvalg [og] Pedagogisk studentutvalg. Oslo 1968.
- Engh, André*: Kjøkken-ordbok. Utg. av Kjøkkensjefenes pensjonsstiftelse. 5. utg. Oslo 1968. (Kjøkkensjefenes fagbibliotek.)
- Evang, Gerda*: Norsk medisinsk ordbok og den Interna-

- sjonale sykdoms- og dødsårsaksnomenklatur. 7. utg. Oslo 1968.
- Fotpleiens fagleksikon. Utg. av bladet Vår Fot. [Oslo] 1969.
- Fuchs, J. W.*: Illustrert klassisk realleksikon. Oslo 1968. (Thorleif Dahls kulturbibliotek.)
- Gabrielsen, Egill Daae*: Norsk-fransk handelsordbok. 3. utg. Oslo 1969.
- Havin, Henry*: Psykologisk ordbok. Ny rev. utg. Oslo 1969.
- Johannsen, Birger Krogh*: Norsk-tysk forretningsordbok. Oslo [1966]. (Damms lommeordbøker.)
- Kleve, Knut*: Hvordan lages medisinske termini? Oslo 1968. (Scandinavian university books.)
- Knoph, Roald*: Engelsk for hotell- og restaurantfaget. [Utg. av] Hotell- og turistdirektoratet [og] Yrkesopplæringsrådet for håndverk og industri. 3. oppl. [Oslo] 1970. (Yrkeslitteratur for hotell- og restaurantfaget. 7.)
- Nordisk odontologisk ordbog. Oslo 1970. (Scandinavian university books.)
- Novak, F. A.*: Tanums store blomsterbok og botaniske billedleksikon. [Oslo 1968.]
- Ordbøker og ordlister utgitt av Rådet for Teknisk Terminologi (RTT):
- RTT 16 Arbeidsstudier. 205 norske fagord + eng., sv., ty. Oslo 1968.
- RTT 17 Treforedlingsteknikk: Del I. Cellulose og tre-masse. 510 norske fagord + eng., sv., ty. Oslo 1968.
- RTT 18 Fjellsprengningsteknikk. 580 norske fagord + eng., ty. Oslo 1968.
- RTT 19 Dambygging. 1800 norske fagord + fr., eng., ty., sp., it., port. Oslo 1968.

- RTT 20 Vannforsyning og avløp: Del I. Vannforsyning. 1080 norske fagord + eng., fr., ty. Oslo 1969.
- RTT 21 Plastteknikk. 1180 norske fagord + eng., fr., ty. Oslo 1968.
- RTT 22 Jernbaneteknikk. 1995 norske fagord + fr. Oslo 1969.
- RTT 23 Maskinteknikk: Lager. 170 norske fagord + eng., fr., sv., ty. Oslo 1969.
- RTT 24 Maskinteknikk: Tannhjul. 230 norske fagord + eng., fr., sv., ty. Oslo 1970.
- RTT 25 Gummiteknikk. 1140 norske fagord + eng., fr., ty. Oslo 1970.
- RTT 26 Bygge- og eiendomsforvaltning med reguleringsuttrykk. 211 norske fagord. Oslo 1970.
- Sportsfiskerens leksikon. Oslo 1968. 2 bind.
- Turistord i Norden. Dansk-finsk-færøysk-islandsk-norsk-svensk turistordliste. [Oslo] 1970. (Norsk språknemnd. Skrifter. 4.)
- Willets, Margaret R. Prentice: An English guide for hairdressers.* [Publ. by] Yrkesopplæringsrådet for håndverk og industri. [Oslo] 1969. (Yrkeslitteratur for frisører.)
- Wrete, Martin: Kortfattad medicinsk ordbok. 2. utök. oppl. Kbh., Oslo, Sth., Göteb., Lund 1969.* (Scandinavian university books.)
- Aas, Eli: Medisinske faguttrykk for sykepleiersker. 7. oppl. Oslo 1969.*

SVERIGE

Den svenska förteckningen har utarbetats gemensamt av Tekniska Nomenklaturcentralen (TNC) och Institutet för svensk språkvård.

- Ahlstrand, J. T.:* Arkitekturtermer. Fyrspråkigt lexikon över arkitektur- och stadsplanetermer. Svenska, engelska, tyska o. franska. Lund 1969. 242 s.
- Arbetsmarknadsterminologi. Svensk-engelsk-fransktysk ordlista. 5 utök. utg. Sthlm 1969. 31 s.
- Backe, T.:* Brottsbalkens termer på 6 språk. Med rättgångsformulär. Svenska, tyska, engelska, franska, italienska, spanska. Lund 1969. 101 s.
- Bjerstedt, A.:* Metrisk terminologi. En hjälpredda för studerande inom pedagogik, psykologi och sociologi. [I serien Pedagogisk orientering och debatt. Utg. av Pedagogisk-psykologiska institutionen v. Lärarhögskolan i Malmö]. Lund 1968. 75 s.
- Eek, H. och Bergström, S. och Arnheim, F.:* Juridikens termer. 3 utök. uppl. Sthlm 1968. 259 s.
- Egidius, H.:* Termllexikon. Psykologi. Pedagogik. Lund 1968. 207 s.
- Eriksson, E.:* Engelsk-svensk ordlista i ADB. Sthlm 1968. 176 s.
- Fastighetsnomenklatur och begreppsbestämningar för städer och stadsliknande samhällen. 3 rev. utg. [Institutet för värdering av fastigheter i Stockholm. Publikationer nr 5.] Sthlm 1967. 129 s.
- Företagsekonomisk ordlista. Utarbetad av LO:s utredningsavdelning. Sthlm 1967. 111 s.
- Gibson, H.:* Svensk slangordbok. Sthlm. 1969. VIII + 208 s.
- Kornhall, D.:* Sydsvenska fisknamn. Lund 1968. 318 s.
- Måhlén, C. E.:* Nautisk ordbok. Sthlm 1966. 368 s. + reg.
- Nordisk odontologisk ordbog. Köpenhamn, Oslo, Stockholm. (Scandinavian University Books) 1970. 322 s.

- Ordlista för arbetarskyddet. Utg. av Arbetarskydds-
nämnden. Sthlm 1968. 87 s.
- Personaladministrativ terminologi för offentliga sek-
torn. Utg. av Statskontoret o. Svenska kommun- o.
landstingsförbundet. Sthlm 1970. 80 s.
- Rydholm, Y.*: Sjösportens ord. Uppslagsbok för båtfolk.
Sthlm 1967. 167 s.
- Sandström, C. I.*: Psykologisk ordbok. 9 utök. uppl.
Sthlm 1968. 155 s.
- Schånberg, S.*: Kals odbok. Göteborgskt skaplynne i
språkets spegel. Sthlm 1968. 107 s.
- Ström, Hj.*: Oil and fuel dictionary. [English, French,
German, Spanish, Swedish, Finnish.] Helsingfors
1968. 323 s.
- Sundström, T.*: Engelsk-svensk fysikalisk ordlista. Upp-
sala 1969.
- Svenska DUDEN. Bildlexikon. Mannheim 1966. 368
s. + reg.
- Svenska modeord. En samling redigerad av O. Panelius
och T. Steinby. Helsingfors 1970. 151 s.
- Svensk-fransk pensionsordlista. Sammanställd av L. La-
gerström. [Utg. av Svenska personal-pensionskassan.]
Sthlm 1969. 29 s.
- Svenskt yrkeslexikon. [Utg. av] Kungl. Arbetsmark-
nadsstyrelsen, Yrkesvägledningsbyrån. Del 1. Ny
uppl. Sthlm 1969. 384 s. – Del 2. 2 uppl. Sthlm 1969.
319 s.
- Svetssteknisk ordlista. Ordlista för svetsning, lödning och
termisk skärning. Del 1. Termer avs. allmänna
svetsstekniska begrepp, svetsmetoder och smältsvets-
ning. Ny uppl. [Utg. av] Svetskommissionen, IVA.
Sthlm 1968. 77 s.
- Technical Terms, Symbols and Definitions. [Ed. by]

International Society of Soil Mechanics and Foundation Engineering. 3 ed. Zurich 1967.

Teckenspråk för döva. Illustrerad ordbok över svenska teckenspråket. Sammanställd av A.-M. Bjurgate. Utgiven i samråd med Sveriges Dövas Riksförbund och motsvarande organisationer i övriga nordiska länder. Sthlm 1968. VIII + 228 s.

TNC:s publikationer:

TNC 40 Korrosionsordlista. Nordiska termer med motsvarigheter på engelska, franska och tyska samt definitioner på svenska och engelska. Sthlm 1968. 130 s.

TNC 41 Vattenordlista 1. Hydrobiologiska termer med definitioner samt motsvarigheter på engelska, franska, tyska och finska. Sthlm 1968. 83 s.

TNC 42 Målningsteknisk ordlista. Svensk-engelsk. Sthlm 1968. 140 s.

TNC 43 Skogsordlista. Svensk-engelsk. Sthlm 1969. 476 s.

TNC 45 Vattenordlista 2. Hydrologiska, meteorologiska och hydrometeorologiska termer. Sthlm 1970.

Törnqvist, N.: Den militära terminologin i svenskan – dess ursprung och ålder. Lund 1969. 196 s.

Vidæus, O.: Femspråkig ordbok för affärsbruk. Engelska, franska, spanska, svenska, tyska. Sthlm 1968. 217 s.

Vide, S.-B.: Sydsvenska växtnamn. Lund 1966. 382 s.
Vocabularium bibliothecarii Nordicum. Engelsk, dansk, norsk, svensk, finsk. Udg. af Nordisk videnskabeligt bibliotekarforbund ved T. Nielsen. Köpenhamn (Lund) 1968.